

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia és Társadalompolitika Intézet

Hörömpöli Erik

Munkaerőpiac, migráció és az Európai Unió csatlakozás a visegrádi országokban

Szakszeminárium vezető: Szántó Zoltán

Kommunikáció – Szociológia szak

Vállalkozáselemzés főszakirány

Tartalom

1. Bevezetés	3
1.1. A visegrádi országok rövid történelme és szövetségük okai	4
2. A visegrádi országok munkaerőpiacának útja az európai uniós csatlakozásig.....	5
2.1. A visegrádi országok rendszerváltása.....	5
2.2. Csehország.....	7
2.3. Lengyelország.....	19
2.4. Magyarország.....	21
2.5. Szlovákia	33
Migrációról szóló szakirodalom összefoglalása	35
A migráció motivációi	36
3.2. A migráció hatásai és lehetséges következményei	41
4. A témában eddig végzett külföldi és magyar kutatások	42
4.1. Kutatások a csatlakozás előtt - becslések.....	42
4.2. Kutatások a csatlakozás utáni időszakot vizsgálva	45
5. Kutatás.....	48
5.1. Adatok	48
5.2. A kutatás felvezetése	54
5.3. Hipotézisek	57
6. Konklúzió	82
7. Irodalomjegyzék	83

1. Bevezetés

Dolgozatom legfőbb mozzanata a 2004. május elsejei Európai Unió csatlakozás, melynek keretében az addigi tizenöt ország, tíz új taggal bővült, ezek az országok Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Málta és Ciprus görög része voltak. Dolgozatomban ezen országok közül az úgynevezett visegrádi országokra szándékozom koncentrálni, e fogalom Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát és Magyarországot foglalja magában. Ezen országok életének és körülményeinek szinte minden pontját érintette az Európai Unió csatlakozás, jelentősége azonban talán nem (csak) a részletekben rejlik, hanem abban, hogy a csatlakozással a Szovjetunió és a varsói szerződés felbomlásával megkezdett, a nyugati világhoz való felzárkózást célul kitűzött út végére értek. Az Európai Unió létrehozásának egyik fő indokát, hogy az európai kontinens idővel egyként tudjon megjelenni a világpiaci versengésben, a csatlakozó országok elfogadták, magukévá tették és elmaradhatatlan részének érezhetik magukat. Semelyik ország nem rendelkezik például Norvégiához hasonló adottságokkal, így kimaradni hosszú távon bizonyosan hátrányos lett volna az így elszigetelődő országoknak, melyek a csatlakozással egy időben nemcsak jogokat kaptak, hanem kötelezettségeket is vállaltak: pénznemük lecserélését a közös valutára, az euróra (így szuverén fiskális politikájuk sérülését, részleges feladását), határaik megnyitását, ezzel együtt a kereskedelmi vámok eltörlődését. A lisszaboni szerződés kimondja a munkaerő szabad áramlását, így a munkaerőpiacok megnyitása is vállalt kötelezettség.

A szűken vette elemzési egységnek azért vettem a visegrádi országokat, mert úgy gondolom, hogy a megszokott trend, miszerint Magyarországot örökösen a már fejlett és nyugati országokhoz hasonlítjuk, vagy a másik véglet, mikor önmagában vizsgáljuk vagy emlegetjük saját országunkat, idejemúlt, de legfőképp felesleges. Teljesebb és realisabb képet kaphatunk egy ország helyzetéről, milyenségéről, ha „sorstársaihoz” hasonlítjuk azt, legyen az az újonnan csatlakozó tíz ország valamelyike, vagy éppen a négy visegrádi ország valamelyike.

Magyarországot a visegrádi országokhoz hasonlítani több okból is helyénvalónak gondolom. Mind a középkori, mind az újkori történelem feljogosíthat erre. Hasonló szerkezetű és hasonló gazdasági berendezkedésű országokról van szó és ha a „szláv tengelyből” ki is lógunk, a szakdolgozat témája biztosítja, hogy ez ne torzítsa a kapott képet, hisz épp az Európai Unió csatlakozás rejti magában az országok nemzeti jellegének háttérbe szorulását.

1.1. A visegrádi országok rövid történelme és szövetségük okai

A mai visegrádi országok szövetségének történelmi mozgatórugóját a tizennegyedik században fedezhetjük fel először, a térség uralkodói ekkor találkoztak első ízben, legfontosabb döntésük – gyakorlatilag a szövetség oka – egy Bécsset elkerülő kereskedelmi út megalapítása, az európai piacokhoz való könnyebb és olcsóbb hozzáférés érdekében.

A szövetség modern kori értelmezésére a Szovjetunió felbomlása után került sor, egészen addig a három ország közötti többoldalú és csak rájuk vonatkozó megállapodások elképzelhetetlenek voltak. Az 1991-es (újra)alapító dokumentum¹ lényegében külön is deklarálja az akkor a keleti blokkhoz tartozó, poszt-kommunista országok kívánságait, a szabad piacgazdaságot, a totalitárius rendszer lebontását, parlamentáriális demokráciát, és hosszú távú tervként az Európai Unióhoz, illetve a nyugati katonai tömbhöz való csatlakozását. Az akkor még a csak három országra vonatkozó (Csehszlovákia felbomlásával, 1993-ban lett a hátról a visegrádi négyek) passzusok tartalmazzák ugyan konkrétumokat sejtető gondolatokat (egymás munkaerőpiacainak megnyitása a többi előtt, közös gazdasági, infrastrukturális programok), de ezek kézzel foghatóvá tétele az előttük álló évtized dolga volt. Egy ilyen típusú csoportosulásnak a kézzel fogható előnyökön kívül, az is adta az értelmét, hogy a részt vevő országok mintegy gyakorolhatták, hogy hogyan is kell viselkedni egy ilyen szerveződés részeként, a kooperációt, más országok vendégül látását és a tárgyalásokat. A fejlett nyugati világ is jó szemmel nézte a történeteket, megbízható és törekvő partnerként tekinthettek a visegrádi országokra, olyannyira, hogy közülük három, Lengyelország, Csehország és Magyarország meghívást kapott az OECD (Gazdasági Együttműködés és Fejlesztési Szervezet) országok közé és a NATO-ba (Észak-atlanti Szerződés Szervezete), melybe 1995-96-ban és 1999-ben felvételt is nyertek (Szlovákia csak 2000 decemberében nyert becsatolást az OECD-be). 2004. május 1-én a mind a négy ország, ugyanabban az időpontban csatlakozott az Európai Unióhoz, így újabb célok vártak megfogalmazásra.

¹ <http://www.visegradgroup.eu/download.php?ctag=download&docID=37>

2. A visegrádi országok munkaerőpiacának útja az európai uniós csatlakozásig

2.1. A visegrádi országok rendszerváltása

A rendszerváltás utáni új gazdasági rend és új munkaerő-piaci viszonyok kialakulása egy igen gyorsan és kiszámíthatatlanul változó külső környezetben történtek meg, a politikusoknak és gazdasági szakembereknek igen kevés nemzetközi példa állt a rendelkezésére, hogy annak tanulságai alapján minél sikeresebben kivitelezhessék azt. Nem csupán a gazdaság és a vállalatok újrastrukturálását vagy a központilag irányított gazdaság átmenete miatti elkerülhetetlennek tűnő társadalmi válság gondjait kellett menedzselni, hanem például a katonai szegmens gyors változásait, a primer szektor rohamos leépülését vagy az adott országokra specifikusan jellemző problémákat, például Csehszlovákia felbomlását is. Minden külső és belső kényszer hatására történő változás az átmeneti időkben óriási termelékenységi kieséssel járt és a munkaerő-piac strukturális jellegű egyensúlytalansága konjunktúrális jellegűvé nőtte ki magát (Ochotnický – Kohutová 1994). Mindez együttesen jelenti a kísérletet egy az Európai Unióéval kompatibilis gazdaság létrehozására.

A rendszerváltás utáni fejlődő gazdaságok egy közgazdasági dilemmával találták szembe magukat (Flek, 1998): "természetellenes" módon alacsonyan tartani a munkanélküliséget, vagy a központilag irányított gazdaságból piaci gazdaságba való átmenetkor megfigyelt folyamatokkal sodródva, úgymond "elengedni" azt, remélve, hogy az átmenet évei után, a rendszer megszilárdulásának köszönhetően egy minél alacsonyabb szintjét tudják kialakítani a természetes munkanélküliségi rátának. Ez a dilemma természetesen nem csupán közgazdasági, hanem szociálpolitikai jellegű és nagy formátumú és hiteles politikus teljesítményre lehetett szükség az utóbbi kivitelezéshez és megértetéséhez (mint később látni fogjuk egyedül Csehországban alakultak az utóbbi módon a folyamatok).

Boeri (1999) szerint a Kelet-Közép európai országok rendszerváltása és úgy általában minden hasonló rendszerváltás (például Latin-Amerika) szinte definíció-szerűen tartalmazza a munkavállalók és a munkaerőpiac nagyfokú átrendeződését, legyen szó szektorok vagy foglalkozás szerinti bontásról. Másképpen fogalmazva szembe kellett nézni a munkavállalók nagyfokú inaktivitásba való vándorlását a korábbi „teljes foglalkoztatottság” helyett. Némiképp

meglepő módon – talán a megfelelő képzettségek hiányában – e nagymértékű átrendeződés nem járt együtt a munkavállalók mobilizálódásával, az üres álláshelyek száma alacsony maradt.

Boeri szerint három lehetséges magyarázata lehet, hogy a visegrádi országok munkavállalói a rendszerváltáskor jóval alacsonyabb mobilitást mutattak, mint arra a legtöbb szakember számított, vagy indokoltnak tartott volna: az első, hogy azok akik a rendszerváltás előtt nem a kialakuló magánszektorban dolgoztak, még a rendszerváltás hatására sem kaptak nagy eséllyel állásajánlatot onnan; a második lehetséges indok szerint az érthetően zsugorodó közsféra még mindig stabilabbnak tűnő állásokat kínált és a negyven évig szocializmusban élő emberek biztonságosabbnak és kiszámíthatóbbnak ítélték azt; a harmadik valószínűsíthető ok pedig, hogy a formálódó privát szektorban kezdetben kevésbé volt megtérülő az életkor által felhalmozódó tapasztalat, mint a közsférában.

Rutkowski (1995) egy földrajzilag szélesebb spektrumba helyezi az átmenet éveit és ennek alapján a Közép-Kelet Európai országokról elismerően szól, mondván hiteles és sikeres módon folytatták le a rendszerváltást. Érthetőnek tartja ugyanakkor, hogy sokan nem fogadták kitörő lelkesedéssel a rendszer változását, mivel egy jelentős rétegnek nincsenek rossz emlékei a szocializmus éveiről, leginkább a biztos munkahelyek okán, vagy épp annak, köszönhetően, hogy az időszak elején az államosításokkor megnyugtató helyzetben érezhették magukat. A rendszer fenntarthatatlansága azonban stagnáló bérekhez és állami szinten óriási mértékű eladósodottsághoz vezetett. Sikeresebbnek tűnik az átmenet azok az országokban, amelyekben a lakosság jobban magáénak érezte a változást, esetleg jobban várta, mert jobban tisztában volt a visszaságaival.

Szűkebben, a visegrádi országokat tekintve – Csehország kivételével, ahol a kiáramlás szintje jelentősen emelkedett - a beáramlás a munkanélküliségbe alacsony maradt az akkori OECD országokhoz viszonyítva. A kiáramlás pedig még ennél is alacsonyabb maradt, amelynek lényegében köszönhető volt a hirtelen munkanélküliségi ráta megugrása. Mindez már előre vetíti azt a lényegi különbséget, mely az átmenet első éveiben Csehország és a többi visegrádi ország között látszott kibontakozni. A szerző végül arra is bizonyítékot vél találni, hogy a rendszerváltó országokban a lassan kibontakozó magánszféra munkaerő-igényét nem a már a váltáskor

munkanélkülivé lett munkavállalók közül toborozza, hanem azok közül, akiknek sikerült megtartani munkahelyüket a közsférában.

2.2. Csehország

A már említett dilemma – miszerint tehát választani kellett a munkanélküliség “elengedése”, vagy annak bizonyos szinten tartása között - egyaránt érintette a visegrádi országokat, közülük azonban kiemelendő Csehország, amely egyedülként választotta a munkanélküliség elszabadulásának megakadályozását, létrehozva mintegy az úgynevezett “cseh munkanélküliségi csodát” (Flek, 1998), mely - mint azt majd látni fogjuk – a kilencvenes évek végéig tartott.

2.2.1. A cseh munkanélküliségi csoda²

A reálberek hirtelen esése a rendszerváltás után valamennyire levette a terhet a munkaerőpiac válláról, lehetővé téve a tömeges elbocsátások elkerülését. A reálberek nagyobbak estek, mint a munkaerőpiac termelékenységé, így a munkaerő még olcsóbbá is vált, mint volt az átmenet előtt.

Bár 1990 és 1993 között az aggregált foglalkoztatás nettó 10 százalékkal, mintegy félmillió emberrel csökkent, ennek ellenére a GDP/munkavállaló mutató ugyanúgy csökkent és csak 1993-ban kapott először pozitív előjelet. Könnyen megérthetjük ezt a látszólag ellentmondásos helyzetet, ha figyelembe vesszük, hogy a munkanélküliségbe való beáramlás nagyrészt azért nem ugrott meg a foglalkoztatottsági szint csökkenésével, mert az azért leginkább felelős időskorúak a munkaerőpiacot már nem a munkanélküliségbe való vonulással reagálták le, hanem nyugdíjba vonulással. Számuk egész pontosan kétszáz-negyvenhétezer volt, ehhez jön még hozzá az a mintegy száz-ezer idősebb, de nem nyugdíjas korú munkavállaló, akik elfogadták az akkor a visegrádi országokon trendszerűen alkalmazott kedvezményes nyugdíjba vonulás lehetőségét.

Csehország kiemelkedő vívmánya (a munkanélküliségbe való alacsony beáramlás) mellett - a régiós összehasonlításban legmagasabb - foglalkoztatottságba való beáramlás játszott

² Szokás ezt a jelenséget a cseh foglalkoztatottsági csodaként is emlegetni, bár a cseh foglalkoztatottsági szint nem tűnt csökkeni a munkanélküliség kilencvenes évek végi emelkedésével, így a jelenség inkább a munkanélküliségre vonatkozik

kulcsszerepet, ezeknek egyszerre köszönhetően és ezekkel párhuzamosan a hosszú távú munkanélküliség példa nélkülően alacsony tudott maradni az évtized végéig.

Munkaerő-áramlás

Az úgynevezett job-to-job minta (nyersen fordítva: állásból állásba) elterjedését nevezhetjük a már említett alacsony munkanélküliségbe való beáramlás tünetének, a munkaképes korú lakosság mindössze 17 százaléka számolt be a munkanélküliség élményéről. A job-to-unemployment-to-job (állásból munkanélküli majd megint foglalkoztatott) tendencia kiegészítő jellegű maradt (Flek, 1998). Fontos továbbá megjegyezni, hogy a job-to-job minta dominanciája miatt, mintegy kísérőjelenségként az újonnan alakuló cégek nehezebben találtak alkalmas munkaerőt igényeik kielégítésére mivel a munkanélküliek száma végig alacsony maradt.

	1994	1995	1996
Teljes foglalkoztatottság	4959	4996	5044
1. Beáramlás a foglalkoztatottságba	137	134	117
- <i>munkanélküliek sorából</i>	52	45	42
- <i>nem regisztráltak sorából</i>	85	89	75
2. Kiáramlás a foglalkoztatottságból	-98	-94	-91
- <i>a munkanélküliségbe</i>	-34	-26	-26
- <i>a nem regisztráltak sorába</i>	-64	-68	-68
Teljes munkanélküliség	203	185	181
1. Beáramlás a munkanélküliségbe	53	44	45
- <i>a foglalkoztatottak köréből</i>	34	26	28
- <i>a nem regisztráltak köréből</i>	19	18	17
2. Kiáramlás a munkanélküliségből	-65	-60	-60
- <i>a foglalkoztatottak körébe</i>	-52	-45	-45
- <i>a nem regisztráltak körébe</i>	-13	-15	-15
3. A munkanélküliség nettó változása	-12	-16	-16
A munkaerőpiacon semmilyen formában nem regisztráltak összesen	3069	3073	3146
1. Beáramlás	77	83	73
- <i>foglalkoztatottak köréből</i>	64	68	63

- <i>munkanélküliek köréből</i>	13	15	10
2. Kiáramlás	-104	-107	-92
- <i>foglalkoztatottak körébe</i>	-85	-89	-75
- <i>munkanélküliek körébe</i>	-19	-18	-17
3. Nettó változás	-27	-24	-19

1. ábra: *Munkaerő-áramlás, ezer fő (forrás Flek, 1998)*

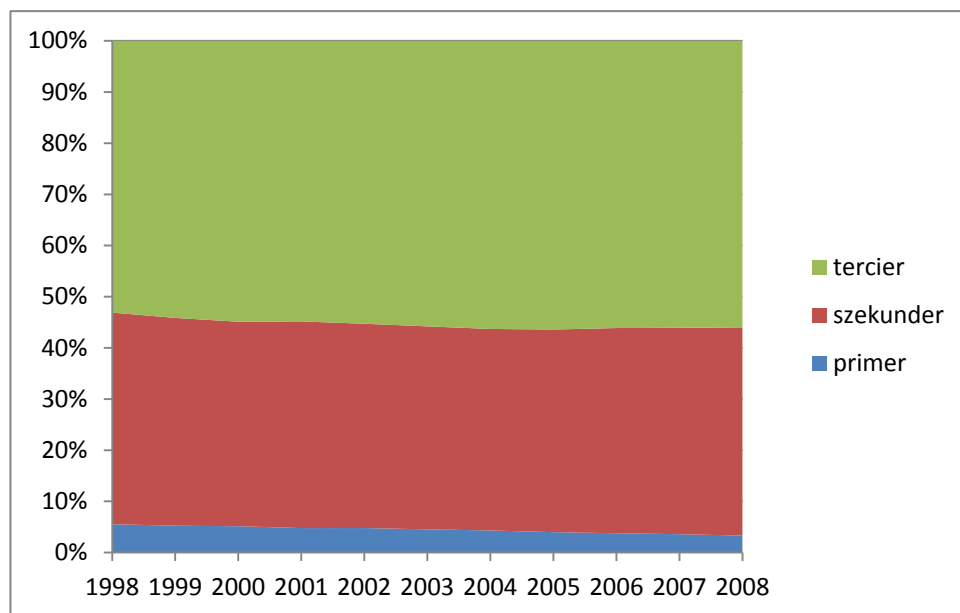
A fenti táblázat tanulságai: a munkaerőpiacra újonnan belépők jobban hozzájárultak a gazdasági növekedéshez, mint a munkanélküliségből újonnan aktiváltak (ezzel párhuzamosan és negatív előjellel többen is kerültek ki a regiszterekből, mint amennyin próbálkoztak és maradtak aktív munkakeresők). A kiáramlás a munkanélküliségből meghaladta a beáramlást, ami a munkanélküliség csökkenéséhez vezetett, illetve – immár pozitívumként felhozva - a munkanélküliek nagyobb hányada lett alkalmazott, mint került ki a regisztrált munkanélküliségből.

1994-ben nőtt először a foglalkoztatottsági szint és ezzel együtt csökkent a munkanélküliség is, mindez 1996-ig kitartott. Az így kialakult kereslet-vezérelt munkaerőpiacon a munkavállalók alkupozíciója javult.

2.2.2. A foglalkoztatottság szerkezete

1990 és 1993 közt a foglalkoztatottság 763.000 főt veszített (körülbelül felét az iparból, felét a mezőgazdaságból) és mindössze 260.000-t sikerült újra befogadni. Egyedül a kereskedelemnek sikerült számottevő mennyiségű emberrel többet foglalkoztatnia. Mindez sokkal jobban hozzájárult a foglalkoztatottság szerkezetének átalakulásához (ami ettől még nem nevezhető jelentősnek, lásd később), mint a cégek közti áramlás.

Azonban egészen 1996-ig terjedő időszakot áttekintve látható, hogy mind abszolút számban, mind az egészhez viszonyított részarányában csökkent a mezőgazdasági és ipari foglalkoztatottsági szint. Ezt akkor ugyan felfoghattuk volna a nyugaton elterjedt minta előszelének (ahol a tercier szektor erős), azonban sem az európai uniós csatlakozás időpontjáig sőt mi több, napjainkig sem következett be számottevő duzzadás, vagyis inkább a “túliparosodás” jelensége figyelhető meg.

2. ábra: Szektorok szerinti foglalkoztatottsági megoszlás. (forrás: OECD)

A terciér szektor jelentősebb növekedését az 1990-es évek végén a háztartások megtakarításának recessziója akadályozta, ha ugyanis ezek elapadnak nincs jelentősebb kereslet-bővülés a szolgáltatásokra vonatkozóan. 1998 első felében a kereskedelemben a foglalkoztatottság 5,8 százalékkal, a hotelekben és éttermekben 10,1 százalékkal csökkent.

	1990	1992	1992	1994	1995	1996	1997
Mezőgazdaság	11.8	8.6	6.8	6.9	6.2	6.0	5.5
Ipar	37.8	36.5	35.3	33.1	32.5	31.9	31.8
Építőipar	7.5	8.3	9.3	9.1	9.0	9.0	8.7
Kereskedelem	9.8	11.0	12.6	14.4	14.9	15.4	16.2
Vendéglátás	1.7	2.0	2.3	2.8	2.8	3.1	3.6
Telekommunikáció	6.9	7.4	7.9	7.2	7.1	7.2	6.8
Pénzügy	0.5	1.0	1.3	1.6	1.7	1.8	1.8
Ingatlan	7.1	6.9	6.3	7.0	7.8	7.6	7.5
Bürokrácia	1.8	2.5	2.7	3.0	3.2	3.3	3.4
Oktatás	5.9	6.6	6.7	6.6	6.5	6.4	6.1
Egészségügy	5.2	5.4	5.4	5.3	5.2	5.3	5.3
Egyéb	4.0	3.8	3.4	3.0	3.1	3.0	3.3
Összes	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

3.ábra: Szektorok szerinti foglalkoztatottsági részletesebb megoszlás, százalék (forrás: Flek, 1998)

-5,9 és 5,6 százalékpont között mozog a szektorok legkisebb és legmagasabb változása, 1990 és 1996 között. Ugyanez a szám 1994 és 1996 között csupán -1,2 és 1,0. Vagyis nem tapasztalunk túlzott strukturális változásokat.

Alternatív magyarázatok bevonásával is stagnánsnak tűnik a cseh munkaerőpiac:

1. 1990-ről 1996-ra az inter-regionális migráció 33-35 százalékkal esett vissza, alkalmatlanná téve a társadalmat ezáltal arra, hogy rugalmasan reagáljon a munkaerőpiaci változásokra.
2. 1997-ben a vegyesvállalatokat, külföldi tulajdonban lévő cégeket és a multikat tekintve csökkent a foglalkoztatottság. Ezt a vegyesvállalatokban tapasztalt csökkenés vezérelte (-180,000), melyet az utóbbi kettőben bekövetkezett enyhe növekedés (+20,000) sem tudott ellensúlyozni. Ez a három alkalmazói forma a motorja a munkaerőpiac teljesítménynek.

Iparon belül a legnagyobb veszteséget a bányaiipar szenvedte el (1990 és 1997 között -3,4 százalék). A legnagyobb növekedés ugyanebben az időszakban az élelmiszeripar és a dohányipar esetében volt megfigyelhető (sorrendben 2,8 százalék és 2,2 százalék).

A bányaiipar kivételes: itt a hanyatlás valószínűleg annak a más átmeneti országokban is megfigyelt jelenségnek a jele, hogy felesleges munkaerőt örökölt az egypártrendszer idejéből.

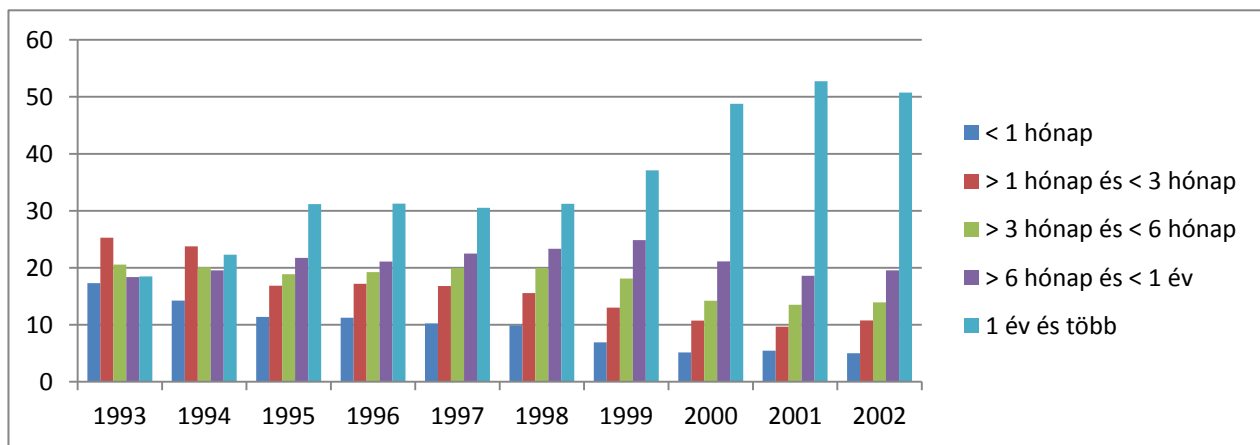
A többi hanyatlást alapul véve: ezek a tradicionális mérnöki szektorokhoz köthetőek, melyek magas szakképzettséget igényelnek. Előbukik a nemzetközi versenyképesség alacsony foka a kulcsszektorokban. A növekvő foglalkoztatottsági szintekkel rendelkező iparágak helyzetére magyarázat lehet a külföldi tőke gyors beáramlása (élelmiszer és dohányipar) illetve a kedvező exportálás lehetőségek a masszív, 1990-es korona-leértékelésével (fémipar).

2.2.3. A “csoda” letűnése

Mindez azonban tarthatatlannak bizonyult hosszabb távon, mert az ország nemzetközi versenyképessége csökkent: az iparban tapasztalt megugrott fizetések illetve munkaerőköltség Csehországban volt a legmagasabb az épp rendszert váltott országok közül.

Az 1993-tól 1997-ig tartó munkanélküliségi szint csökkenése illetve ezen az alacsony szinten tartása 1997-ben a reálbérek alacsony emelkedését okozta, 1998-ban pedig már csökkentek is (Flek, 1998). 1997-re már a foglalkoztatottsági szint is csökkent, az addigi folyamatok ellentétes irányba fordultak és bár az 1998-ra kialakult 6 százalékos munkanélküliségi szint még mindig kedvezőnek mondható nemzetközi összehasonlításban, már nem beszélhettünk többé a csehországi munkanélküliségi csodáról, az ország elvesztette kivételes szerepét, jellemzőit.

2.2.4. A hosszú távú munkanélküliség megoldatlansága

4. ábra: a munkanélküliség időtartama (forrás: OECD)

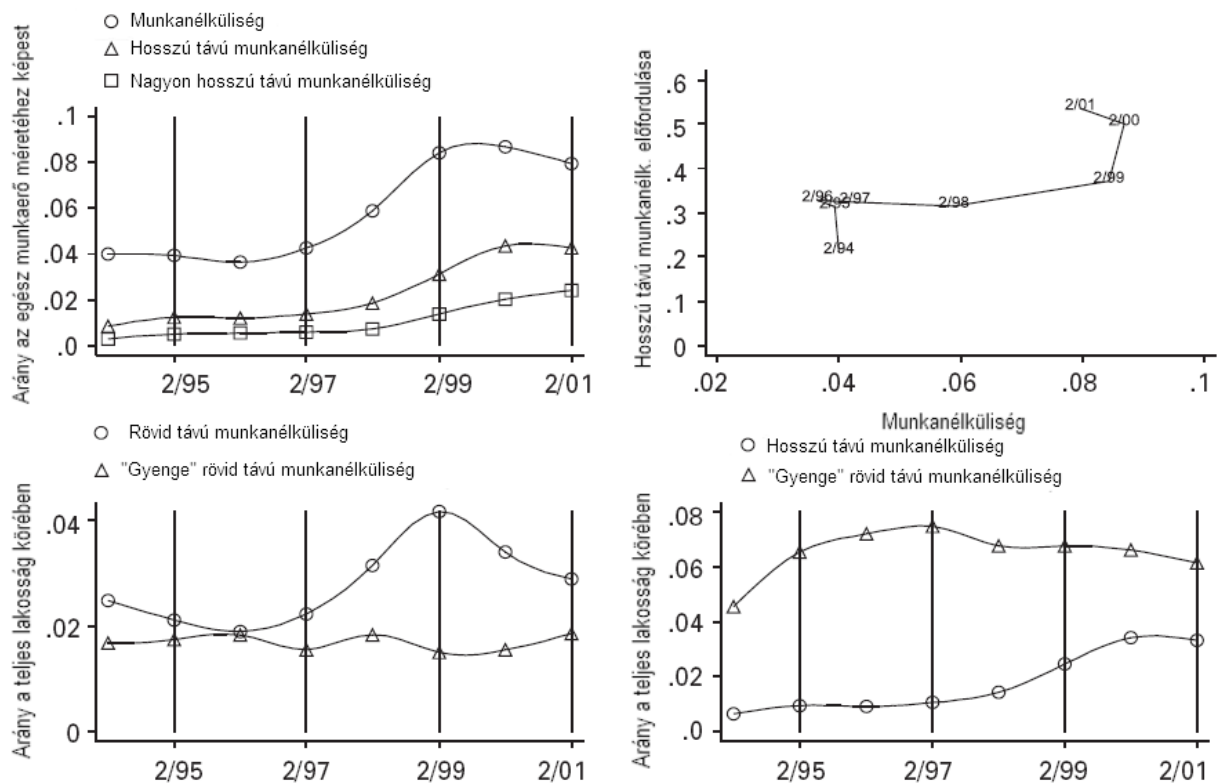
Ennek az úgynevezett cseh munkanélküliségi csodának lett a máig ható és megoldatlan, terhes öröksége a hosszútávú munkanélküliség makacs elterjedtsége. Hosszútávon munkanélkülinek tekintjük azt a potenciális munkavállalót aki már legalább egy éve (vagy több) regisztrált munkanélküli, nem talál munkát.

A hosszú távú munkanélküliség egyaránt hátrányosan érinti az azt elszenvedő egyént és az állami költségvetési keretet. Az egyén a munka nélkül töltött idő hatására önértékelési zavarokban szenvedhet, romolhat egészsége és az esetek túlnyomó többségében átlagon felül van kitéve a szegénység veszélyének. Az állami költségvetés ugyanakkor a szociális rendszeren keresztül terhelődik, valamint elesik a munka miatti adó és járulék bevételektől.

Layard és társai (1993) a hosszú távú munkanélküliség egy kevésbé emlegetett és közismert hátrányára hívja fel a figyelmet: mivel a munkától sokáig távolmaradók nem vesznek részt a bérversenyben, így az nem olyan intenzív. A cégek ennek köszönhetően nem érdekeltek új

alkalmazottak felvételében, vagyis a hosszú távú munkanélküliség ördögi körként negatívan hat saját magára és ezzel együtt a munkanélküliség egészére is. Pissarides (1992) a jelenség másik súlyosságát abban látja, hogy a munka nélkül eltöltött évek hatására képességek és képzettségek vesznek kárba és halványodnak el a rég nem alkalmazottak körében.

Mint arról már szó volt az 1990-es végi cseh „mini válság” (értsd: a munkanélküliségi csoda vége) legfőbb oka a fizetések nagyságának tarthatatlansága, mely meghaladta a valós teljesítményt, így buborékot képezve, melynek kipukkanását a 7. ábra remekül szemlélteti. A válság kereslet vezérelt volt, így hasonlóságokat mutat a már fejlett piacgazdaságok ciklikus hanyatlásaival (Jurajda, 1999).

5. ábra: A hosszú távú munkanélküliség néhány szempontból (forrás: Jurajda, 2003)

A 5. ábra első és második képe két különböző hosszú távú munkanélküliséget különböztet meg. Az első, maga a hosszú távú munkanélküliség (HTM) a hosszú távon munkanélküliek arányát jelenti az egész munkaerő méretéhez képest, a második a HTM előfordulása, a hosszú távon munkanélküliek aránya az összes munkanélkülihez képest.

A bal felső ábrán három indikátor van: a teljes munkanélküliség, a hosszú távú munkanélküliség, valamint a „nagyon” hosszú távú munkanélküliség (jelentése szerint az olyan munkavállalók tartoznak ide, akik már kettő vagy több éve keresnek munkát). Az 1997 és 1999 között tapasztalt teljes munkanélküliség megugrása lassan húzta magával a hosszú távú munkanélküliség mutatóját, melyen belül a 2 évnél több ideje munkát keresők aránya szokatlanul megugrott. A képen megfigyelhető időszakban (1994-2001) a teljes munkanélküliség duplázódott a hosszú távú munkanélküliség, drámai módon megnégyszereződött.

A jobb felső ábra szintén a hosszú távú munkanélküliek arányának drámai megugrását szemlélteti, mely 1999-től figyelhető meg, egészen addig a teljes és a hosszú távú munkanélküliség egymással arányosan növekedett. Ennek az 1999-ig tartó stabilitásnak az oka a recesszió alatti, főképp rövidtávon munkát vállalók beözönlése a munkaerőpiacra (lásd később). 1999 és 2001 között a teljes munkanélküliség megtorpant és kis mértékben csökkent is, a hosszú távú munkanélküliség tovább nőtt, aránya elérte az 50%-ot a teljes munkanélküliségen belül.

A jobb alsó ábra tanulsága szerint az 1997-es recesszió után a „gyenge” munkanélkülieknek³ az aránya csökkent a teljes munkanélküliek arányán belül, ami miatt még komolyabban veendő az összes munkanélküli számának alakulása. Két alternatív magyarázat állítható fel ebben az esetben. Az első az úgynevezett „added worker hypothesis” (nyersen fordítva hozzáadott munkaerő elmélet) mely szerint a nehezedő gazdasági helyzetben egyre kevesebbeknek alakult úgy az élete, hogy nem kell/akar dolgozni, esetleg szülés után a nőknek hamarabb kellett munka után nézniük, így nagyobb számban jelentek meg a munkaerőpiacon. Ide érthetünk fiatalabb munkavállalókat, akik az addig megszokottnál korábban léptek be a munkaerőpiacra. A második elméletet „discouraged worker effect”-nek nevezzük (elbátortalanított munkaerőhatás), és azokat tartalmazza, akik a recesszió alatt reménytelenségbe süllyedtek és kiváráják a recesszió végét.

³ „Gyengén” munkanélküliként van definiálva az, aki az alábbi válaszlehetőségek egyikét jelölte meg a „miért nem dolgozik?”: három évnél tovább van gyes-en, rövid időtartamú betegség, munkahelyi sztrájk, családi okok, korai nyugdíjba vonulás, nem akar/kell dolgoznia (Jurajda, 2003)

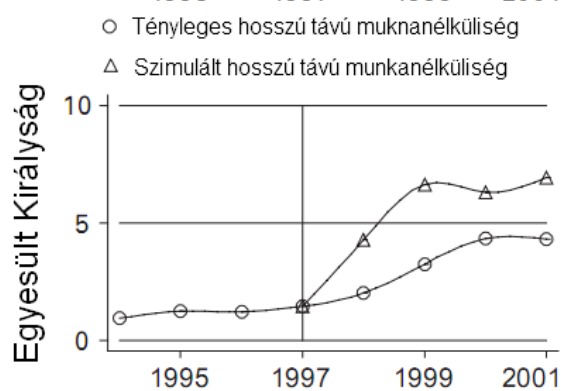
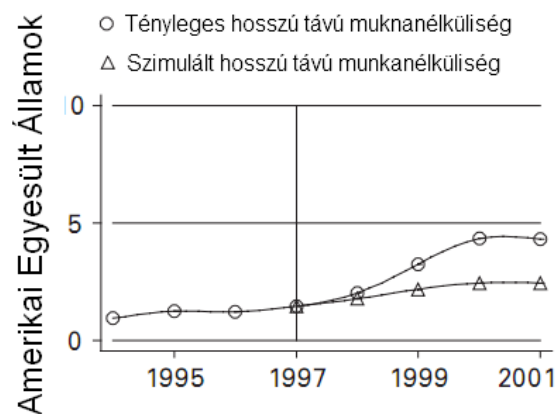
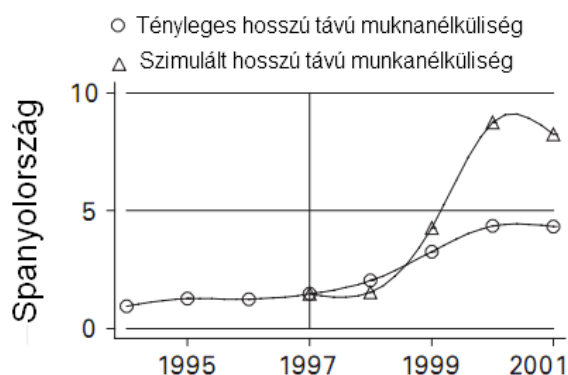
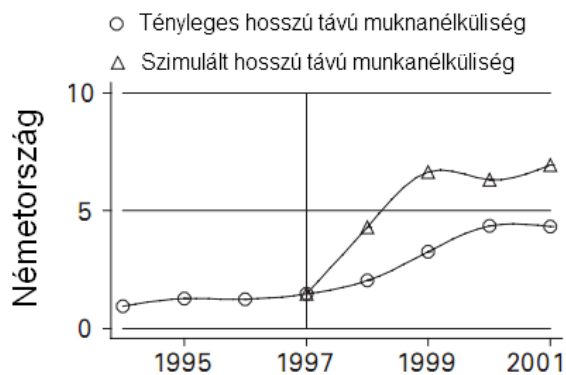
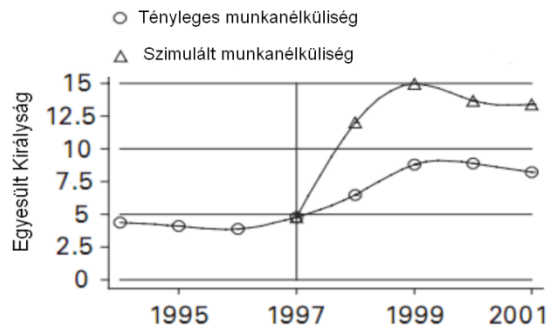
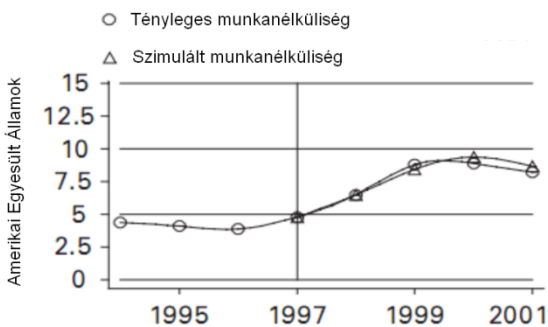
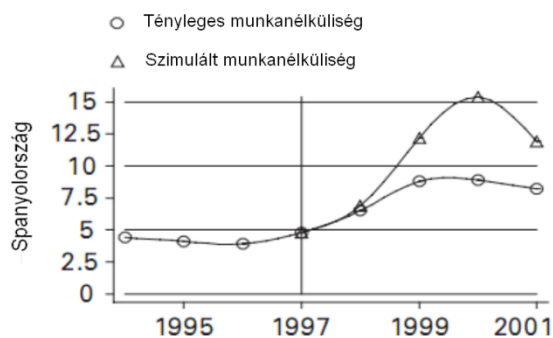
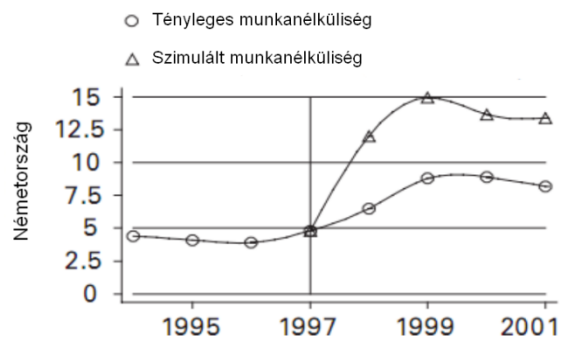
Jelen esetben és ismét a jobb alsó ábra tanulsága alapján elmondható, hogy Csehország ebben az időszakban szerény „added worker” hatást tapasztalt és ennek volt inkább köszönhető a hosszú, illetve nagyon hossz távú munkanélküliség ilyen szinte példa nélküli elterjedése

Nemzetközi összehasonlítás

Bár a cseh munkanélküliség 1990-es évek végén tapasztalt megugrása mindenképpen figyelemre méltó, a 2000 első negyedévében látható tetőzésekor sem volt európai összehasonlításban magas, a visegrádi országokat alapul véve pedig (Magyarországot kivéve) még alacsonynak is tekinthető.

Jurajda (2003) szerint azonban két aktuális hosszú távú munkanélküliségi ráta összevetése több sebből is vérezhet, hiszen (főleg ha egy poszt-szovjet gazdaságot hasonlítunk egy nyugat-európaihoz) különböző modellű és történelmű országok máshol járhatnak, maga a hosszú távú munkanélküliség jelensége pedig a gazdasági ciklikusság egyik funkciója, amely szintén különböző lehet a különböző országokban. Gazdasági visszaeséskor ugyanis az hosszú távon munkanélküliek elterjedtsége csökken, azonban a kezdeti időszak után növekszik. Vagyis a hosszú távú munkanélküliség alakulása az átmeneti, rendszerváltás utáni időszakban félrevezethető lehet az elkerülhetetlen gazdasági visszaesés és zavarok miatt.

Ezt kiküszöbölendő Jurajda (2003) vektoriális autó-regresszió futtatásával kísérli meg Csehország munkaerő-piaci mutatóit nyugati gazdaságokba ültetni, az összehasonlítás érvényességét növelendő. Az alábbi két ábra tartalmazza eredményeit:

6. és 7. ábra: Csehország teljes és hosszú távú munkanélkülisége néhány nyugati ország makro-
ökonómiai mintájában (forrás: Jurajda, 2003)

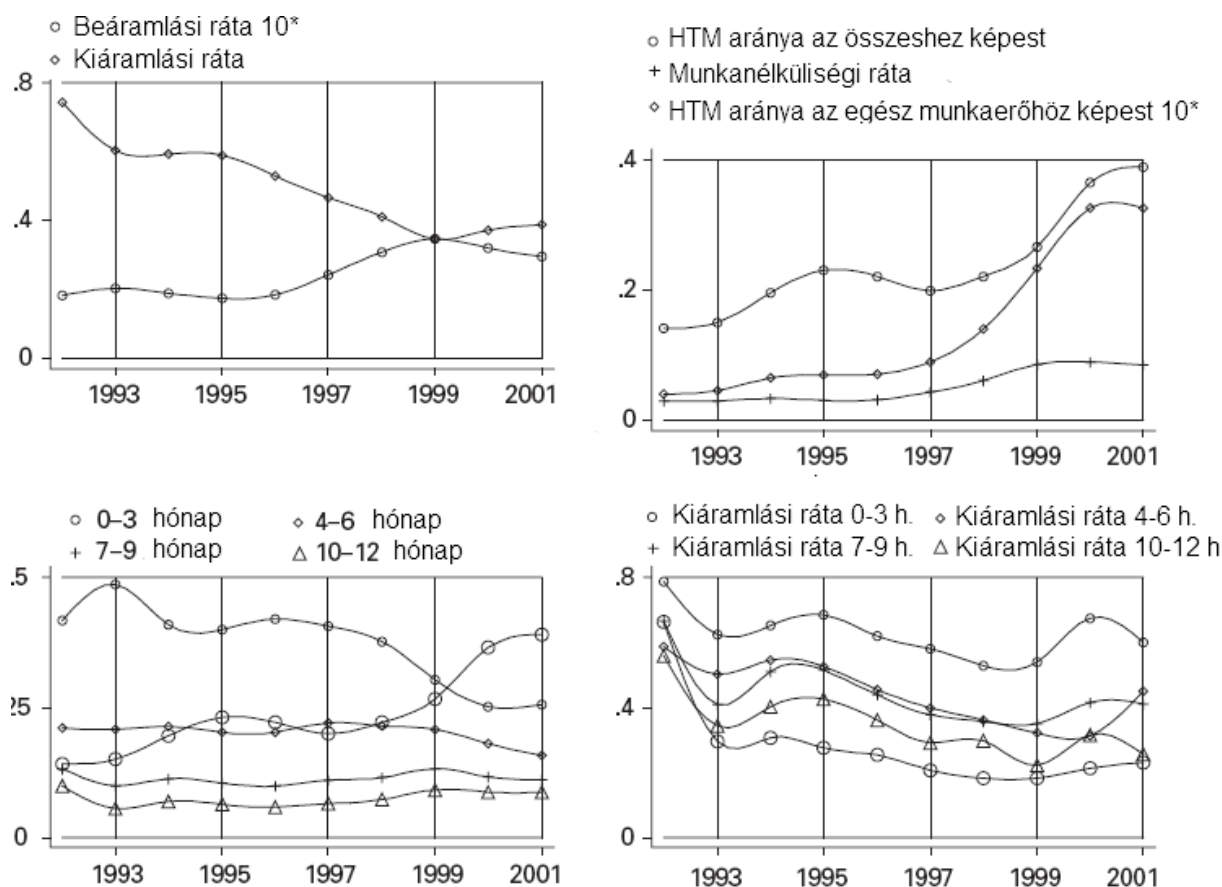
A cseh modell tartalmazza a rendszerváltás utáni kezdeti instabilitást, valamint az 1990-es évek végi recessziót. Az összehasonlítás alanyaiul választott országok sorrendben a német (a csehez való hasonlóságok miatt), a spanyol (mert európai és rugalmatlan munkaerőpiac), az egyesült államokbeli (mert nagyon rugalmas munkaerőpiac) és a nagy-britanniai (mert európai és rugalmas munkaerőpiac) munkaerőpiacok.

Az első ábra a teljes munkanélküliségi adatokkal foglalkozik, a második pedig már a hosszú távú munkanélküliségi adatokat hasonlítja össze.

Ezek alapján megállapítható, hogy a spanyol munkanélküliség és hosszú távú munkanélküliség is közel kétszer akkora mértékű lett volna a cseh folyamatokba ültetve. Az Egyesült Államok, rugalmassága okán el tudta volna kerülni a munkanélküliség összes számának emelkedését egy enyhe hosszú távú munkanélküliség emelkedéssel. A brit és német eredmények pedig azt mutatják, hogy ugyan nem a spanyolországi szinten, de azok is jobban megszenvedtek volna egy a csehországgal megegyező gazdasági környezetet. Összességében ez az összehasonlítás jó fényt vet az 1990-es évek Csehországára.

A hosszú távú munkanélküliség időtartamának szerkezete

Három fő tényező segít a munkanélküliség időtartamának szerkezetének vizsgálatában, másképpen: három fő forrása van a hosszú távon munkanélküliek tömegének: átlagos kiáramlási ráta, beáramlási ráta és a kiáramlás valószínűsége a munkanélküliként eltöltött idő függvényében (Jurajda, 2003)

8.ábra: Munkaerő áramlás és a munkanélküliség időtartam szerinti felosztása (forrás: Jurajda (2003) – a két alsó ábrán a nagy üres körrel jelölt függvény a hosszú távú munkanélküliséget jelöli

A bal felső ábrán jól látszik az 1997-től kezdődő recesszió, melyet a ki és beáramlás 1996-ban kezdett trendszerűen jelezni. 1999-re összeért a két indikátor, de nem metszették egymást, hanem újra távolodni kezdtek. A kiáramlás csökkenésének oka az aggregált kereslet esése, mely a az alacsony számú üresedés miatt alakult ki. A recesszió után többen váltak hosszú távon munkanélkülivé, mely a már a fejezet elején említett okok miatt akadályozta őket az újbóli állásvállalásra (megbélyegzés, képességvesztés, önbizalomvesztés).

A válság kezdetén a beáramlás ellensúlyozta a kiáramlást, így 1998-ig az érintetlenül (többé kevésbé) hagyta az időtartam szerkezetét (mint az a bal alsó ábrán nyomon követhető). 1998-tól azonban a rövid ideig munkanélküliek körében (0-3 hónap) hirtelen csökkenés mutatkozott, mintegy folyományaként a nagyarányú hosszú távú munkanélküliségbeli növekedéssel az összes

munkanélkülihez képest. Akik tehát a válság hatására lettek munkanélküliek, nem hagyták el a munkanélküliként regisztrált állapotot.

A jobb alsó ábra szerint a hosszú távú munkanélküliség okát nem a válságban kell keresnünk, hisz eszerint a recesszió véget érteivel ugyan magasabb a hosszú távú munkanélküliség aránya, de csak azért, mert a recesszió az addig akármilyen időtartamban munkanélküli esélyét lerontotta a munkába. 1998-ban egyáltalán nem, 1999-ben pedig alig volt magasabb a hosszú távú munkanélküliség aránya 1995-höz képest.

2.3. Lengyelország

A négy visegrádi ország közül talán Lengyelország volt kénytelen szembe nézni a legsúlyosabb problémákkal a rendszerváltás átmeneti éveiben, az OECD statisztikai hivatala szerint csak az 1990-es évben több mint 500 százalékos ráta volt megfigyelhető a fogyasztói árak emelkedésében, ami még 1995-ben is 30 százalékos volt, amely a visegrádi országok körében messze kiemelkedő⁴. Ugyanígy, a rendszerváltás hatására elszabadult munkanélküliségi rátát az Európai Unió csatlakozás időpontjáig - a 90-es évek közepén megfigyelhető kedvező trend ellenére - sem sikerült kétszámjegyű alá szorítani. Melnyk (1997) szerint a nagy méreteket öltő lengyel munkanélküliség ugyan minden bizonnyal több okra is visszavezethető, de elemzése szerint ennek fő oka, hogy a lengyel adminisztráció a szegénység elleni harc jelszavával irreális mértékben és évről-évre emelte a minimálbér szintjét, melynek keretében ráadásul – a szerző szerint rossz üzenetet közvetítve a munkavállalók felé – a munkanélküliségi segély szintjét sem sikerült teljesen függetlenné tenni a minimálbér mindenkori szintjétől. További rugalmatlansága a rendszernek, hogy a legtöbb rendszerváltó országhoz képest ezt a minimálbért havi szinten kalkulálták (míg máshol az órabér rendszerű elszámolás volt a jellemző), és hogy az minden szektorra egyaránt és egyenlő mértékben érvényes volt.

⁴ Egyedül Szlovéniában figyelhető meg hasonló trend, azonban Lengyelország békeidőben került ilyen helyzetbe, a Nyugat-Balkáni háborús zavargások nem voltak rá hatással, nem úgy, mint Szlovéniára

A Kelet-és Közép Európában szinte mindegyik országnál felemlegethető hosszú távú munkanélküliség Lengyelországot sem kerülte el és – Szlovákiához hasonlóan – súlyos régiós különbségek kíséretében fordult elő.

A már említett kedvező trend a 90-es évek közepén a munkanélküliség rátát és főleg annak újra negatív trendé formálódását illetően Lewandowski és Bukowski (2005) elmondja, hogy véleményük szerint ennek a negatívba fordulásnak két oka lehetett. Az első az mindenképp az akkor tapasztalható orosz válság, amely egyaránt értette az Oroszországgal és Lengyelországgal egyszerre szomszédos országokat, de egyedül Lengyelországban okozott másfél év múlva gazdasági belassulást. A második pedig az, hogy Lengyelország lassabban tudta feldolgozni magának a rendszerváltásnak és ennek az orosz válságnak a negatív hatásait.

A hosszú távon munkanélküliek aránya 1998-tól 2004-ig 17 százalékkal emelkedett az összes munka nélkül lévőkön belül. 2000-től az igen magas munkanélküliségi ráta megmaradt és a munka nélkül töltött átlagos idő csak emelkedett. Enyhe javulást hozott azonban az új évezred, amikor is a foglalkoztatottságba való beáramlás 13, százalékkal nőtt.

2.3.1. A munkanélküliség strukturális jellege

Az inaktivitásba történő alacsony beáramlás a magas munkanélküliség visszatérésével és a foglalkoztatottságba való alacsonyabb beáramlással együtt történt meg. 16 százalék volt 2000/2001-ig stabilan, 12 százalékra csökkent 2002-re, majd újabb 2 százalékkal emelkedett 2004-re. Mindezek a változások a fiatalabb és az idősebb munkavállalók egyre gyarapodó számának köszönhető a munkanélküliek között. A munkát elhagyók számának csökkenése valószínűleg leginkább ezeknek a lehetőségeknek a korlátozottsága miatt következett be, például a munkanélküli segély igénylésének lehetőségének szűkülése. Másrészt viszont a korai nyugdíjba menetel lehetőségeinek kiszélesítése foglalkoztatottságból való kiáramlást okozott, és a már említett orosz válság egyértelműen az 50-64 évesek közti munkavállalók szerepvállalásának csökkenését hozta.

Munkanélküliségből való kiáramlás (%)						
	1997/1998	1998/1999	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004
Foglalkoztatottságba	33.5	27.1	21.2	16.7	20.2	19.3
Munkanélküliségbe	49.9	56.8	62.4	71.4	67.8	67.0
Inaktivitásba	16.6	16.1	16.4	11.9	12.0	13.7

9. ábra forrás: Lewandowski és Bukowski (2005) 4.o.

Mindennek következményeként elmondható, hogy a munkanélküliség magas szinten való megállapodása a strukturális munkanélküliség magas szintje miatt történhetett meg.

Munkanélküliek, akik sikeresen találtak munkát, a munka nélkül maradók és a munkaerőpiacot elhagyók százalékos aránya a következőképp alakulta 1997-ben: 32,3, 51,2 és 16,5 százalék. Míg ugyanezek a számok 2000-ben a következőképp alakultak: 19,5, 66,8 és 13,8 százalék. Vagyis ekkorra a munkanélküliség strukturális karaktere megváltozott, átalakult.

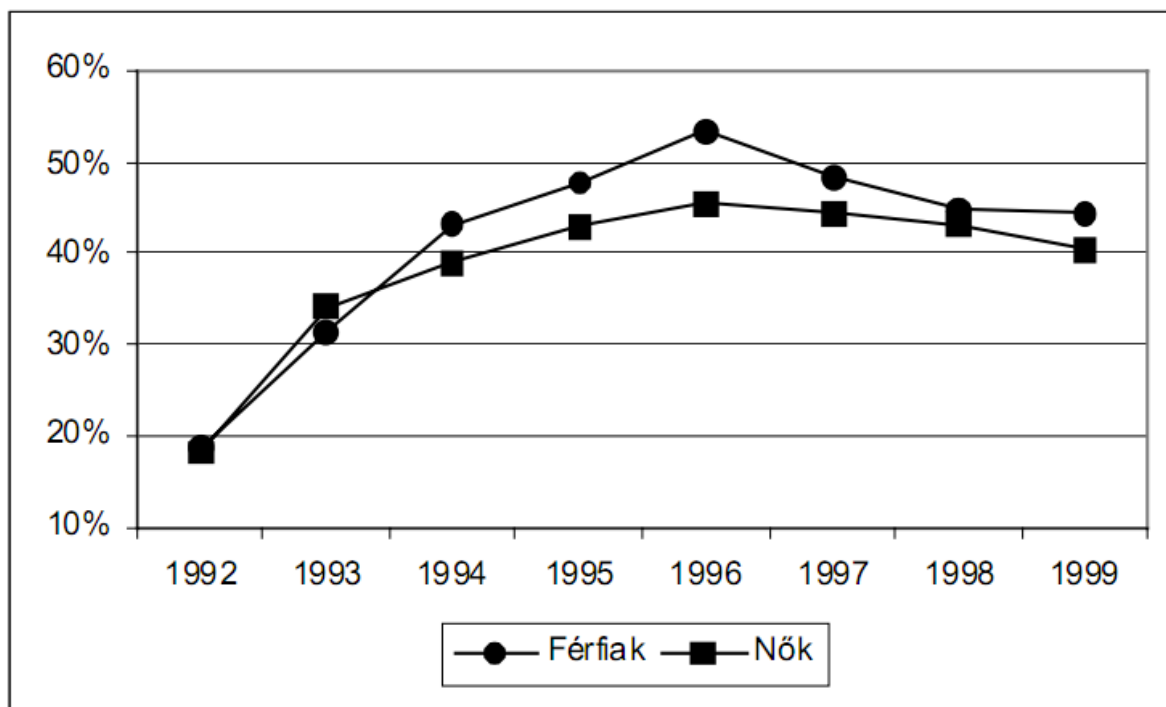
2.4. Magyarország

2.4.1. A hosszú távú munkanélküliség időszaka

A magyar munkaerőpiacot a kilencvenes években két szóval jellemezhetjük: hosszú távú munkanélküliség. A kilencvenes évek elejének igencsak alacsony foglalkoztatási mutatóinak kialakulásában természetesen nem kis szerepet játszott a rendszerváltást követő gazdasági visszaesés, amely mintegy háromnegyedére zsugorította a foglalkoztatottságot (Nagy 2000). A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 1992 óta készít negyedévente munkaerő-felmérést, így azóta állnak rendelkezésünkre adatok ezen a területen. A munkanélküliek száma az évtized első éveiben folyamatosan nőtt, 1993-ban megközelítve a 700 ezer főt, majd a következő évben megfordult a trend és lassú csökkenésnek indult. Azt azonban mindenképp meg kell jegyezni, hogy a munkanélküliség csökkenése nem járt együtt a foglalkoztatottság növekedésével. Ez az ellentmondásosnak tűnő állítás abból a tendenciából származik, hogy a munkanélküliség csökkenését elsősorban olyan tényezők okozták, mint a munkaerőpiacot elhagyók (nyugdíjba vonulók) számának növekedése, illetve a gazdasági aktivitás csökkenése. A foglalkoztatottság növekedésére még pár évet várnunk kellett. A munkanélküliségi ráta szintén 1993-ban volt a legmagasabb, 11,9%-kal, ami az Európai Unió akkori tagországaival (10,7%-os átlaggal) képest is igen kiemelkedőnek számított. Ez azonban az évtized végére 7%-ra mérséklődött, míg az uniós

tagállamok körében mindössze 9,2%-os, vagyis a magyarénál 2,2%-kal magasabb értéket ért el. Abban azonban hasonlított hazánk a nyugat-európai országokhoz, hogy ugyanúgy lassú munkaerőpiaci áramlások jellemezték, ami a hosszútávú munkanélküliséghez vezetett – szemben például az Egyesült Államokkal, ahol a gyors munkaerőpiaci áramlások miatt a munkanélküli állomány gyorsan cserélődött. Egy másik tendencia, amit a kezdetben kiemelkedően magas magyar munkanélküliségi ráták mögött húzódik, az a beáramlók és kiáramlók számának alakulása. Megfigyelhető, hogy Magyarország esetében a beáramlás mértéke még 1992-93-ban sem emelkedett olyan szignifikánsan, ami megmagyarázhatta volna az igen magas 1993-as munkanélküliségi rátát. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a munkanélküliség növekedése mögött nem az áll, hogy egyszerre sokan elvesztették állásukat. A beáramlók aránya a kilencvenes évektől azonban mérséklődni kezdett és 1998-ra már az 1992-es szint egyharmadára csökkent. Ez jelentősen hozzájárult a munkanélküliség 1993-ban meginduló csökkenéséhez. A kiáramlók, vagyis a munkát szerzők, és ezáltal a munkanélküliséget elhagyók aránya azonban nem nagyon változott az évtized során, igaz enyhén ez is növekedett 1993 után. Ez a tendencia egybeesik azzal, amiről már korábban is szó volt, miszerint a munkanélküliség csökkenése nem a foglalkoztatottság növekedésének, vagyis annak köszönhető, hogy egyre többen szereznek állást, hanem valószínűleg demográfiai tendenciák állnak a háttérben, mint például nő a nyugdíjba vonulók aránya, vagy csökken a népesség. Vagyis a beáramlás mérséklődése nagyobb szerepet játszik benne, mint a kiáramlás növekedése. Így alakult ki a kilencvenes évek Magyarországra oly jellemző tartós munkanélküliség. 1996-ban például minden második munkanélküli több mint egy éve keresett munkát és ez az arány a következő években is csak kicsivel mérséklődött. Ugyanakkor meg kell jegyezni, ez nem magyar sajátosság, hanem Európa-szerte általános tendenciává vált.

Az egy éven túl munkanélküliek aránya nemek szerint a munkanélküliek százalékában, 1992–1999

10. ábra Nagy (2000) 83. o.

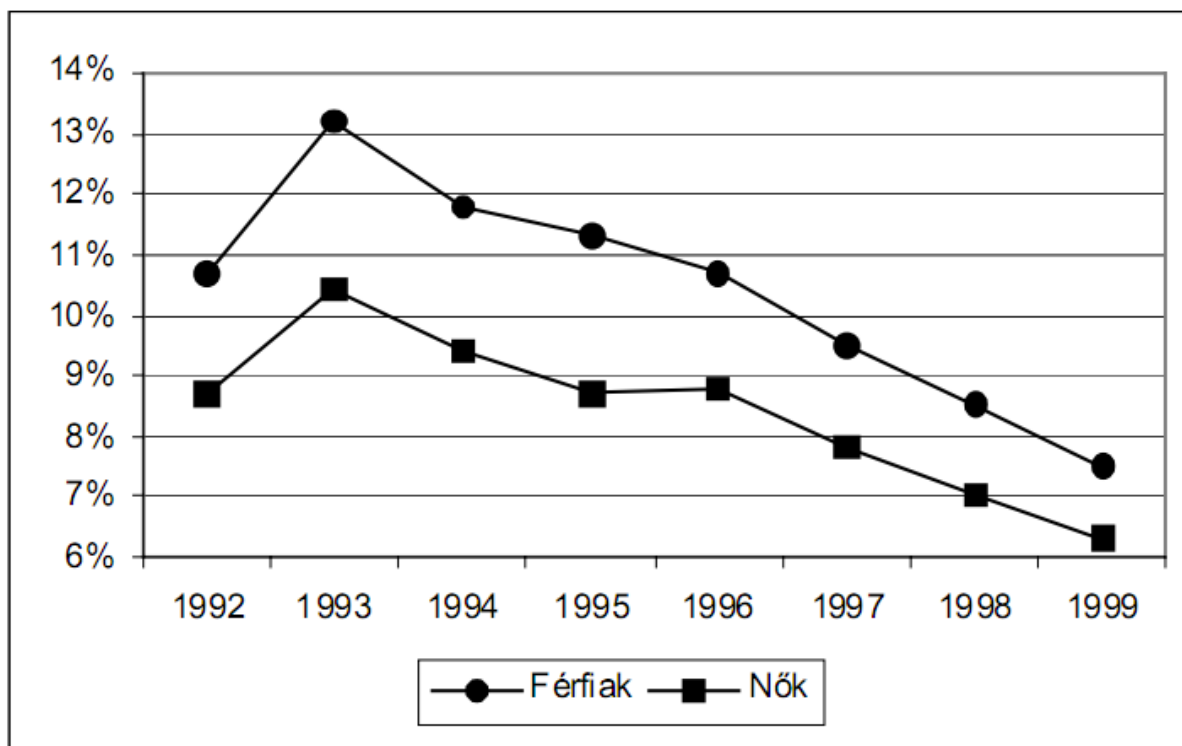
2.4.2 Magyar sajátosságok

Mivel a munkanélküliség különböző mértékben érinti a társadalom egyes csoportjait, ezért különböző tényezők szerint érdemes megvizsgálni a kilencvenes évek magyar munkaerőpiacára jellemző kiemelkedően magas tartós munkanélküliség mögött húzódó tendenciákat. Ezekből kiderül, hogy a magyar munkaerőpiacot több, a nyugat-európai államokétól eltérő sajátosság jellemezte a kilencvenes években. Ezeket szeretném a következőkben bemutatni.

Nők és férfiak

Általában a nők munkanélküliségi rátája mindig magasabb, mint a férfiaké. 1998-ban például az Európai Unióban a nők munkanélküliségi rátája 11,5% volt, míg a férfiaké csak 8,7%. Kevés olyan ország van, ahol ez fordítva igaz, mint például 1998-ban Írországbban, az Egyesült Királyságban vagy Svédországban. És Magyarországon is, ahol a tömeges munkanélküliség megjelenése óta folyamatosan alacsonyabb a nők munkanélküliségi rátája, mint a férfiaké.

Nemek szerinti munkanélküliségi ráták 1992 és 1999 között

11 ábra forrás: Nagy (2000) 85. o.

Ez a tendencia annak köszönhető, hogy a két nem eltérő ágazatokban eltérő arányban található meg, és mivel az ágazatokat általában nem ugyanolyan mértékben sújtja a munkanélküliség, így a férfiakat és nőket sem. Magyarországon például a női munkavállalók nagyobb arányban vannak jelen olyan ágazatokban, ahol kisebb a kockázata annak, hogy elveszítik állásukat (például közintézmények, egészségügy, stb.), mint férfi társaik.

Életkor

A munkanélküliség mértéke korcsoportonként is változó. Magyarországon például a kilencvenes években végig kiugróan magas volt a tizenévesek körében mért munkanélküliségi ráta, amely az életkor emelkedésével először nagyobb mértékben, majd az idősebb korosztályok körében már csak mérsékelten csökkent. Ez annak köszönhető, hogy, mint ahogy azt napjainkban is tapasztalhatjuk, a munkaadók sokkal szívesebben alkalmaznak tapasztaltabb, nagyobb gyakorlattal rendelkező álláskeresőket, hiszen kevesebb energiát és időt kell fordítani

betanítatásukra. Ennek megfelelően nehezebben is engedik el tapasztaltabb munkavállalóikat. Harmadjára pedig szerepet játszik az is, hogy a fiatalabb korosztályok mobilisabbak, könnyebben váltanak munkahelyet, ezáltal könnyebben és gyakrabban kerülnek vissza a munkanélküliek sorába. Pedig éppen azt gondolhatnánk, hogy a magasabb életkorral nő a munkanélküliek aránya, hiszen nyugdíjhoz közel kevésbé valószínű, hogy aki elvesztette állását, újat talál. Ilyen tendencia azonban nem mutatható ki, aminek a hátterében az áll, hogy aki idősebb korban veszti el az állását, gyakran ki is lép a munkaerőpiacról, például rokkant-nyugdíj igénybevételével.

Iskolázottság

Az iskolázottság tekintetében nem találunk eltérést a magyar és a nyugat-európai (uniós) tendenciák között. A vártaknak megfelelően a munkanélküliek aránya csökken, egyenesen arányosan azzal, ahogy az iskolázottság nő. A középfokú végzettséggel rendelkezők körében, szintén számításainknak megfelelően, a szakmunkásképzőt végzettek körében a legmagasabb a munkanélküliség, ezt követik a gimnáziumi érettségivel rendelkezők, a legjobb eredményeket pedig a szakközépiskolát végzetteknél tapasztalhatunk. Ez általános tendenciának mondható, hiszen a munkáltatók a tartós foglalkoztatást biztosító posztokra gyakrabban vesznek fel és tanítanak be olyan munkakeresőket, akik magasabb végzettséggel rendelkeznek.

Családi-háztartási jellemzők

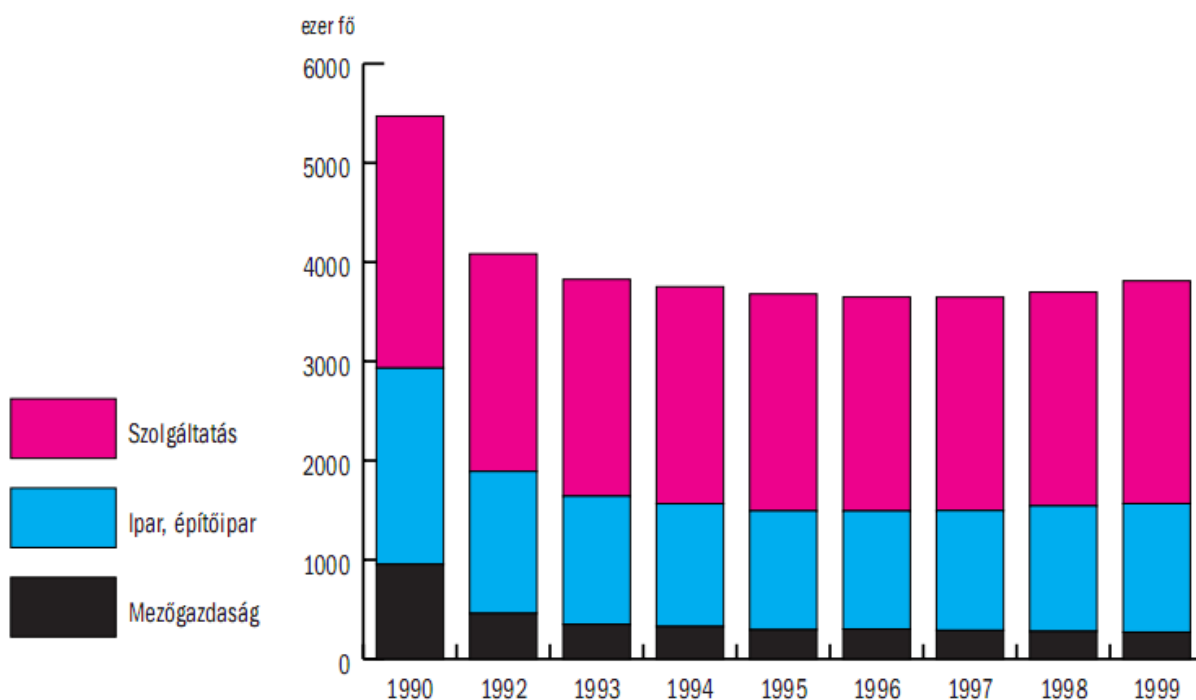
A családi-háztartási jellemzők alatt a családi állapot és a gyermekek számának függvényében mért munkanélküliséget szokás vizsgálni. Ezek hatása természetesen nem egyezik meg a két nem esetében. Várakozásaink szerint ugyanis a családban élő, gyerekeket nevelő férfiakra megbízható munkaerőként tekintenek a munkáltatók (hiszen el kell tartaniuk családjukat, így nagyobb szükségük van munkahelyükre, kevésbé mobilisak), míg a nők esetében ez megbízhatatlanságot sejtet, hiszen kevésbé lehet rájuk számítani munkavállalóként, háztartásbeli-gyermeknevelési teendőik miatt. A kilencvenes évek felmérései alátámasztják várakozásainkat. A nők esetében a gyerekek számának növekedésével arányosan nő munkanélküliségük valószínűsége, viszont a házasság mindkét nem esetében pozitív irányba mozdítja el a munkanélküliség valószínűségét.

Az ezredfordulón

Mint ahogy arról eddig szó volt, a rendszerváltozás utáni első évtized a tartós munkanélküliség évtizede volt. 1999 volt az első olyan év, amikor kedvezően kezdtek el alakulni a magyar munkaerőpiaci folyamatok. A foglalkoztatottság az előző évhez képest érezhetően, mintegy

114 ezer fővel nőtt (Laky 2000), bár így is jóval elmaradt az európai átlagtól, és a munkanélküliek száma is csökkent 1998-hoz képest. Először is vizsgáljuk meg milyen tényezők játszottak szerepet a foglalkoztatottság növekedésében. Már majdnem tíz év eltelt azóta, hogy az ország a piacgazdaság útjára lépett, vagyis lezárultak a nagyobb felszámolások, csődök, az azt megúszó vállalatok többsége azóta újra gazdasági tevékenységbe fogott és új munkahelyeket teremtett. A gazdaság ágazati szerkezete azonban még mindig átalakulóban van, a három nagy foglalkoztatási szektor (a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatások) aránya folyamatosan változik.

A foglalkoztatottak számának változása a három gazdasági szektorban

12. ábra forrás Laky (2000)

Mint ahogy azt a fenti ábra is mutatja, a mezőgazdasági szektor – más gazdaságilag fejlett országokéhoz hasonlóan – folyamatosan veszít szerepéből, ugyanakkor sajátos tendencia, hogy bár a főfoglalkozásként a szektorban dolgozók aránya továbbra is relatíve magas a nyugat-európai országokéhoz képest, sokan a hivatalosan inaktívak közül (pl. nyugdíjasok, GYES-en lévő kismamák) egészítik ki jövedelmüket mezőgazdasági munkával. A második, vagyis az ipari szektorban mindeközben alig változott a foglalkoztatás, bár 1999-ben 30 ezerrel nőtt az itt

foglalkoztatottak száma (Laky 2000). A fejlett országok stagnálásához képest ez az enyhe növekedés annak köszönhető, hogy míg azokban a nyugat-európai országokban, ahol a modern ipart jellemző ágazatok, pl. autóipar, mikroelektronika már kifejlődtek, a fejlett technológiának köszönhetően már nem tudnak több munkaerőt alkalmazni, addig Magyarországon ezek az ágazatok a kilencvenes évek végén még csak kiépülőben voltak. Ami a harmadik szektort illeti, 1999-ben még jelentős lemaradásban voltunk a nyugat-európai országokhoz képest. A szolgáltatások szerepének és arányának növekedésére ugyanis a jólét és a fejlettség szimbólumaként szokták tekinteni (Laky 2000), hiszen azt jelzi, hogy az emberek egyre többet tudnak és akarnak olyanokra költeni, mint például az egészség védelme, az oktatási rendszer fejlesztése vagy éppen a települések biztonsága. Magyarországon azonban a kilencvenes évek során (1992 és 1999 között) még csak mintegy 53 ezerrel nőtt a szolgáltatások szektorában foglalkoztatottak száma (Laky 2000).

Ebben az időszakban kezdenek azonban megjelenni azok a hagyományostól eltérő foglalkoztatási formák, mint pl. a részmunkaidős foglalkoztatás, melyek ekkor már széles körben hódítanak az Európai Unió tagállamaiban. 1998-ban az uniós átlag foglalkoztatottjainak 17,4%-a volt részmunkaidős, míg Magyarországon 70% dolgozott teljes munkaidőben (heti negyven órát), 10% hetente változó számú órában, 14% több mint heti negyven órát dolgozott és mindössze 6% dolgozott ennél kevesebbet (Laky 2000). Ezek mindössze egy harmada akart is részmunkaidőben dolgozni (többségében nők), a többiek kényszerből nem negyven órát dolgoztak hetente. Egy másik nem hagyományos, úgymond *atipikus* foglalkoztatási forma a meghatározott időre szóló alkalmazás. Ennek az a célja, hogy csak annyi időre alkalmazzanak egy-egy munkavállalót, ameddig a vállalatnak többlet feladatai vannak, melyek elvégzésére többlet munkaerőre van szüksége. További előnyei, hogy a szerződés lejártával nincs felmondási idő és nem terheli a munkáltatót a végkielégítés kötelezettsége. Magyarországon az 1999-ben alkalmazottak mindössze 6%-ának volt határozott időre szóló munkaszerződése, 94%-uk határozatlan idejű alkalmazásban dolgozott (Laky 2000). Az önfoglalkoztatottakkal együtt a magyar munkavállalók mintegy 20%-a dolgozott csak valamilyen *atipikus* foglalkoztatási forma keretein belül, míg az Európai Unió tagállamaiban ez az arány 44,9% volt (1998-ban) (Laky 2000).

Ami a korábbi évek rendkívül magas munkanélküliségi rátáját (1993-ban 11,9%) illeti, az 1999-re 7%-ra csökkent, ami, mint ahogy azt már említettem, az uniós átlag (9,2%) alatt helyezkedett

el. Az előző évek korcsoportonkénti tendenciája azonban nem változott: még mindig a legfiatalabb korcsoportok körében a legmagasabb a munkanélküliség: a 15-19 évesek körében 23%, míg a 20-24 éveseknél is 10% felett van a munkanélküliségi ráta. Az idősek körében mutatózó alacsony munkavállalási szándékot pedig mi sem mutatja jobban, mint az igen alacsony – mindössze 1%-os – munkanélküliségi ráta. Sajnos ez az elsőre igen jónak tűnő eredmény nem azt mutatja, hogy az idősebbek könnyebben el tudtak helyezkedni, hanem csupán az inaktívak magas arányára hívja fel a figyelmet. Az elmúlt tíz évben ugyanis nem csökkent azoknak az ún. passzív (vagy inaktív) munkanélkülieknek a száma, akik elhelyezkedésüket reménytelennek ítélve feladták a munkakeresést. De ez nem csak a legidősebb korosztályra jellemző, hiszen minden korcsoportban ezrével találunk inaktív munkakeresőket. Érdekes megfigyelni, hogy a korábbiakhoz képest hogyan alakultak a nemek szerinti munkanélküliségi mutatók. Bár még mindig több a munkanélküliek körében a férfiak aránya, a nőké rohamos növekedésnek indult. Ez annak köszönhető, hogy a nők munkaerőpiaci aktivitása drasztikus csökkenésnek indult a kilencvenes évek második felétől, a foglalkoztatottakkal együtt a munkaképes nők kevesebb, mint fele, mindössze 45,4%-a van jelen a munkaerőpiacokon (Laky 2000). Az évtized végén azonban még mindig nagy problémát okoz a tartós munkanélküliség, vagyis a munkanélküliek között magas volt azok aránya, akik több mint egy éve nem találnak munkát, annak ellenére, hogy aktívan keresnek. A munkanélküliek fele (50,5%-a) egy éve, másik fele, (49,5%-a) azonban még annál is régebb óta keresett munkát (Laky 2000). Az átlag munkanélküliségi időszak, vagyis a munkakeresés átlagos hossza 1999-ben 17,1 hónap volt. Egy másik problémát jelentett a visszatérő munkanélküliek magas száma. 1999-ben ugyanis havonta átlagosan mintegy 57,2 ezren regisztráltatták magukat, 75-80%-uk nem először (Laky 2000). Aggasztó tendenciára utal, hogy az új munkanélküliek, vagyis a munkanélküliségbe belépők között kimagaslóan magas az iskolából kilépők és friss diplomások aránya. A pályakezdők az összes munkanélküli mintegy 16%-át tették ki 1999-ben.

Az ezredfordulón, míg a fejlett országok gazdasági növekedése megtorpanni látszott (az információ-technológia fejlődése lassulása miatt), addig Magyarország gazdasága továbbra is szépen fejlődött, a lassuló növekedés hatásainak begyűrűzése még pár évet váratott magára. A javuló tendencia ellenére azonban a foglalkoztatás nem sokkal javult, bár a munkanélküliség mérséklődött az előző évekhez képest (Laky 2001). Továbbra is igen magas a gazdaságilag inaktívak, vagyis azok aránya, akiket nem foglalkoztatnak, de munkát sem keresnek. Ezzel a

mutatóval pedig az Európai Unió tagállamaihoz viszonyítva hazánk a legfejletlenebb tagokéval van egy szinten 2000-ben. Ebben több tényező is közrejátszik: egyrészt a népesség folyamatosan öregszik, egyre többen érik el a munkaképes kort, így egyre többen válnak munkakeresőkké, másrészt a magyar szabályozás szerinti nyugdíjkorhatár az ezredfordulón a nők esetében 57 év, a férfiaknál pedig 61 év volt. Ez más európai országokban mindkét nem esetében 64 év volt. Arról pedig már korábban is esett szó, hogy az idősebb korban munkanélkülivé válók nagyobb arányban adják fel a reményt, hogy valaha is foglalkoztatják őket, így a nyugdíjkorhatárig sok esetben már nem is keresnek munkát, vagyis inaktívvá válnak. A másik problémát a foglalkoztatás igencsak alacsony szintje jelenti. Tapasztalatok alapján minél fejlettebb gazdaságilag egy ország, népességének annál nagyobb százaléka dolgozik, hozzájárulva ezzel az ország jólétének gyarapításához (Laky 2001). Ezzel magyarázhatóak az Európai Unió tagállamain belüli eltérések: míg például Dániában a foglalkoztatás 76%-os volt 2000-ben, addig Olaszországban csak a munkaképes korosztály (15-64 éves korig) kicsivel több, mint a fele dolgozott (53,5%). Az átlagos foglalkoztatottság az Unióban az ezredfordulón tehát 63,3% volt. Ezzel szemben Magyarországon a 15-64 éves korosztály mindössze 56,4%-a, azaz 3,85 millió férfi és nő volt kereső (Laky 2001), az akkor több mint tízmilliós népességből. A munkanélküliségi ráta azonban, csökkenésének köszönhetően, ami egy Európa-szerte megfigyelhető tendencia volt az ezredfordulón, 2000-re elérte a 6,4%-ot. Az uniós átlag ekkor 8,2% volt. Ami a tartós munkanélküliséget illeti, Magyarországon ez a tendencia is javulni látszik, és aránya csökkent is az előző évhez képest, de a munkanélküliek még mindig nagy része, 44%-a keresett munkát több mint egy éve. Ami azonban ennél is aggasztóbb, az az inaktívak magas aránya, vagyis azoké, akik nem is keresnek munkát. A munkavállalási korban lévő magyarok több mint harmada (!), egészen pontosan 35%-a (Laky 2001) nem is volt jelen a munkaerőpiacon 2000-ben.

A foglalkoztatottak, munkanélküliek, és a gazdaságilag inaktívak aránya a 15–64 éves népességben, 1992–2002 (százalék)

Év	Foglalkoztatott			Munkanélküli			Inaktív		
	össze- sen	férfiak	nők	össze- sen	férfiak	nők	össze- sen	férfiak	nők
1992	58,3	64,6	52,3	6,4	7,8	5,0	35,3	27,6	42,7
1993	54,8	60,6	49,3	7,5	9,3	5,6	37,7	30,1	45,1
1994	53,9	60,3	47,8	6,5	8,1	4,9	39,6	31,6	47,3
1995	52,9	60,2	45,9	6,0	7,7	4,4	41,1	32,1	49,7
1996	52,7	60,2	45,5	5,8	7,2	4,4	41,5	32,6	50,1
1997	52,8	60,3	45,5	5,0	6,3	3,8	42,2	33,4	50,7
1998	53,9	60,6	47,3	4,5	5,7	3,5	41,6	33,7	49,2
1999	55,7	62,6	49,0	4,2	5,2	3,3	40,1	32,2	47,7
2000	56,4	63,3	49,7	3,8	4,7	3,0	39,8	32,0	47,3
2001*	56,3	63,1	49,8	3,4	4,4	2,6	40,3	32,5	47,6
2002*	56,3	63,1	49,8	3,5	4,1	2,9	40,2	32,8	47,3

13. ábra forrás Laky (2002)

Elsősorban a nők körében ijesztő ez a tendencia, az ezredfordulón minden második-harmadik nő mondott le arról, hogy munkát keressen. A 35% igen figyelemreméltó arány, még akkor is, ha számításba vesszük, hogy ezek közül az emberek közül sokan még tanulnak, gyermeket nevelnek, rokkantnyugdíjasok, illetve nem kis arányban feketemunkából tartják fent magukat.

2.4.3. Úton az Európai Unió felé

Az imént taglaltak fényében indult neki tehát Magyarország az Európai Unió csatlakozásnak. Sajnos azonban a kilencvenes évek végén tapasztalt növekedés meg is torpant az évezred elejére. Sem a foglalkoztatás nem nőtt tovább, sem a munkanélküliség nem csökkent. És bár a nyugdíjkorhatár folyamatosan emelkedik, a munkaképes korosztályon belül egyre nő a gazdaságilag inaktívak aránya (Laky 2002). De az évezred első egy-két éve Európában sem volt olyan sikeres, mint az előző évek, vagy akár maga a 2000-es év. Bár a foglalkoztatottak száma átlagosan nőtt az Európai Unió tagállamaiban, a munkanélküliség nem csökkent. Ezt a tendenciát az évezred elején begyűrűző gazdasági recesszió pedig tovább erősítette. A foglalkoztatottság, bár szerényen, mindössze fél százalékkal, de tovább nőtt a következő évben is. Ugyanakkor a

munkanélküliség is újra növekedésnek indult, 7,3%-ról 7,6%-ra szökött fel egy év alatt a munkát keresők száma (Laky 2003). Csupán három, amúgy az átlagosnál jóval magasabb, 9-10%-os munkanélküliséggel küszködő országban, Finnországban, Görögországban és Olaszországban csökkent csak.

Az évezred elejétől fogva azonban nem lehet külön magyar és Európai Unió foglalkoztatáspolitikáról beszélni. Ugyanis az Európai Unió és a magyar kormány egy olyan dokumentumot írt alá 2001-ben, amely a magyar foglalkoztatáspolitikát legfontosabb teendőit foglalja össze abból a célból, hogy a hazai foglalkoztatás szintje minél előbb felzárkózzon az európaiéhoz. Az intézkedéscsomagot úgy alakították ki, hogy az számításba vegye azt a magyar sajátosságot, amelyről már korábban is szó volt, vagyis hogy Magyarországon hiába volt alacsonyabb a 2002-es munkanélküliségi ráta az Európai Unióénál, a hazai foglalkoztatás még a csatlakozni kívánó országokéhoz képest is jóval alulmaradt. Vagyis a rengeteg munkaképes korú, ám gazdaságilag inaktívhoz képest kicsi azon dolgozók (és munkakeresők) aránya, akik az egész társadalmat eltartják. Így tehát az egy-két év múlva bekövetkező csatlakozásig a közös cél a magyar foglalkoztatás növelése lett.

2002 azonban nem csak a kormányváltás, hanem a gazdasági recesszió éve is volt Magyarországon. És természetesen egyik tényező sem tett jót a foglalkoztatás növelésének, hiszen bár a hivatalba lépő kormány programjában is szerepelt, a lényegi intézkedések majd csak a következő évben, években történtek meg. Ami a gazdasági visszaesést illeti, Magyarország ekkorra már erősen beágyazódott a világ gazdaságába, így az ott végbemenő több éve tartó tartós recesszió hazánkban is éreztette hatását.

Sajnos azonban a 2003-as év sem hozott komoly változást sem a népesség munkaerőpiaci részvétele terén, sem a foglalkoztatottság – munkanélküliség – inaktivitás mértékében (Laky 2004). Bár Magyarország népessége két év leforgása alatt mintegy 83 ezer fővel csökkent (2004. január elsején 10 millió 117 ezer a népesség) (Laky 2004), ez eltérően érintette a különböző korcsoportokat. A többi európai országhoz hasonlóan a magyar társadalom is elöregedőben volt (és van is a map napig). Vagyis míg a 24 éves kor alatti korosztály aránya csökkent a népességen belül, addig az 50 és 70 év közöttieké nőtt. Ez nem csak a nyugdíjasok, de az idősebb korosztály körében gyakoribb gazdaságilag inaktívok számát is megnövelte. 2003-ban a magyar népesség mintegy 60%-a volt jelen a munkaerőpiacon, 57% foglalkoztatottként, 3,6% pedig aktív

munkakeresőként (Laky 2004). Ezzel a részvételi aránnyal Magyarország nem csak az Európai Unió tagállamai, de a csatlakozni kívánók között is a legutolsó helyet foglalhatta el. Megegyezik azonban a többi európai országgal a foglalkoztatottság korcsoportonkénti eloszlása. A legtöbb országban ugyanis a népességből a legnagyobb arányban a „legjobb korúnak” tekintett 25-54 éves korosztály dolgozik. Az Európai Unióban a foglalkoztatottak több mint 80%-a, a férfiak 90%-a, a nőknek pedig 70%-a ebből a korosztályból került ki (Laky 2004). Hasonló számokkal találkozunk Magyarországon is: a foglalkoztatott népességen belül a 25-54 éves korosztály átlagosan meghaladja a 70%-ot. Vagyis ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a népesség munkaerő tartalékai az ennél fiatalabb, vagyis a 25 év alattiak és az idősebb, az 54 év feletti korosztályában található.

Ami megoldást jelenthetett volna a foglalkoztatási arány növelésére, az a már korábban említett *atipikus* foglalkoztatási formák elterjedésének ösztönzése lett volna. Sajnos Magyarországon továbbra sem terjedt el a részmunkaidős foglalkoztatás, amely egyaránt felszívhatná a fiatal, tanuló, a női és az idősebb kori munkanélkülieket is. 2003-ban azonban még mindig csak a foglalkoztatottak 6%-a dolgozott heti 29 óránál kevesebb munkaidőben (Laky 2004). Európán belül Hollandiában a legmagasabb a részmunkaidősök aránya a foglalkoztatottakon belül, itt már 2000-ben meghaladta a 40%-ot! Magyarországon azonban a többi, nem hagyományos foglalkoztatási forma sem terjedt el. 2003-ban mindössze 7-8% volt azoknak az aránya, akiket meghatározott időre szóló szerződéssel foglalkoztattak, jobbra a mezőgazdaságban szezonális munkára. A harmadik, viszonylag új formája az atipikus foglalkoztatásnak a távmunka, amely az előbbieknél gyorsabb ütemben terjedt el Magyarországon, köszönhetően a kormány intézkedéseinek és az Európai Unió támogatásának.

Ami a munkanélküliséget illeti, a 2003-as év nem mondható éppen a legszerencsésebbnek. Épp egy évvel Európai Unió csatlakozásunk előtt ugyanis megállt az évek óta tartó csökkenés, és a munkanélküliek száma ismét növekedni kezdett. Ebben szerepet játszott azonban a munkanélküliség nemzetközi és hazai meghatározásának megváltozása is. A nemzetközileg elfogadott meghatározások szerint ugyanis az minősül munkanélkülinek, akinek nincs kereső foglalkozása, de akar dolgozni és ennek érdekében aktívan keres munkát (Laky 2004). Így viszont munkanélkülinek számítanak azok is, akik bármilyen okból inaktívak, legyen szó tanulókról vagy nyugdíjasokról. Külön kategóriát képeznek azok, akik akarnak dolgozni, de valamiért passzívak és nem keresnek munkát. A munkanélküliségi ráta így Magyarországon az

előző évihez képest egytized ponttal növekedett 2003-ra, elérve az 5,9%-ot, a 15 tagú Európai Unióban pedig meghaladta a 8%-ot (a rákövetkező évben csatlakozó országokkal együtt 9%-ot).

Ami a nemek szerinti csoportosítást illeti, a nők munkanélküliségi rátája 5,4%-ról 5,6%-ra emelkedett 2003-ra, míg a férfiaké változatlan maradt (6,1%). Riasztó tendenciát mutat azonban a fiatalok körében növekvő munkanélküliség, mely a 15-24 évesek körében 12,6%-ról 13,4%-ra emelkedett (Laky 2004). Új jelenség kezdett kibontakozni: a pályakezdő diplomások munkanélkülisége.

Az Európai Unió, és 2004-től Magyarország is, mint annak teljes jogú tagja azonban továbbra is elkötelezett maradt a foglalkoztatás növelése és a munkanélküliség csökkentése mellett. Hiszen az Európai Unióban uralkodó felfogás szerint a nemzet legértékesebb tőkéje az ország polgárainak munkaereje, és az az ország vesztesége, ha azt hagyja parlagon heverni, és nem hasznosítja (Laky 2004).

2.5. Szlovákia

Szlovákia esetében is elmondható, hogy a munkaerő-piaci átmenet során igen dinamikus változó követelményeknek kellett megfelelni gazdaságilag és mindeközben levezényelni a Csehországtól való leválást. Mint látni fogjuk, Szlovákia legnagyobb, a leginkább rá jellemző problémája a regionális különbségek igen nagymértékű jelenléte volt – és bizonyos mértékig maradt is az a mai napig bezárólag. Szlovákia esetében sajnos csak a rendszerváltást követő évekhez találtam megfelelő elemzéseket annak munkaerőpiacának bemutatásához.

2.4.1. Rendszerváltás után – önállóság előtt

Az 1990-es év Csehszlovákia munkanélkülisége alapvetően strukturális jellegű volt, ami Ochotnický és Kohutová (1994) szerint azt jelenti, hogy ha nem lettek volna már a kezdetektől ilyen erősek a regionális és a szektorbeli egyensúlytalanságok, akkor alacsony szinten lehetett volna tartani a munkanélküliség rátáját. 1991-re világosság vált, hogy ez a fajta strukturális munkanélküliség átalakult a klasszikus vagy Keynes-i nevezett típusúvá. 1992-t a szerzők a Beveridge-görbével elemzik és ezen a görbén az idő előrehaladásával kifele mozdult el a mért pont, aminek két oka lehet: az álláskeresők száma növekszik a teljes népességhez viszonyítva vagy elterjedtebbé válik a hosszú távú munkanélküliség.

2.4.2. Szlovákia mint önálló ország – a kezdet számokban

Szlovákia, mint önálló és saját sorsa felett szabadon rendelkező ország 1993 január 1.-ével született meg. A rendszerváltás első két évének munkanélküliségi rátája – még mint Csehszlovákia tehát – a régióban megszokott és várható növekedési ütemmel indult felfelé, 1993-at nézve azonban Csehország és Szlovákia további útja e téren jelentősen eltér. A szlovákiai munkaügyi minisztérium számai szerint az 1993 január 1-én mért munkanélküliségi ráta 11.2% százalékos volt, mely a tárgyalt országok közül csak Lengyelorszáéhoz hasonlítható mértékű. 1993-ban a foglalkoztatottság esésének folyamata tovább folytatódott, nem feltétlen módon szükségszerűen, de a munkanélküliségi ráta növekedésével egyúttal. Ezt csak részben okozta a már említett gazdasági átszerveződés az átmeneti időszak hagyományaként, a másik jellemzője ennek az időszaknak a belső kereslet drasztikus csökkenése. A foglalkoztatottság egyedül 1993 első negyedévében 6,7 százalékkal (mintegy 130 ezer emberrel) csökkent az előző negyedévhez képest, összességében egész évben 1992-höz képest 3,2 százalékkal.

Ha mindezt a figyelemreméltó hanyatlást a foglalkoztatottságban szektoriálisan is áttekintjük még szemléletesebb képet kaphatunk. A szlovák statisztikai hivatal honlapja szerint az állam kénytelen volt magán spórolni (10,5 százalékkal csökkent itt a foglalkoztatottság) és a többi vizsgált országgal – és általában a fejlett világhoz való csatlakozással – összhangban a primer szektor kárára a szekunder és a terciér szektor duzzadt fel leginkább (a primer szektorban 15,6 százalékkal csökkent a foglalkoztatottság). Az állami szektorral szöges ellentétben a privát szektor szignifikáns növekedéssel számolhatott (15 százalék) és apró érdekesség, hogy akadt olyan része a primer szektornak (halászat) ahol szintén jelentős növekedést tapasztaltak (37,8 százalék).

Ezen kezdeti időszak legsúlyosabb problémája azonban a statisztikai adatok szerint az országban elszabaduló régiós különbségek voltak. A szlovák statisztikai hivatal adatai szerint ugyanis míg a főváros, Pozsony és régiójának munkanélküliségének emelkedése elhanyagolhatónak bizonyult (fél százalék), addig több közép – és kelet szlovákiai régióban is drámai módon nőtt. Több mint 13 százalékos esést regisztráltak a foglalkoztatottságban ugyanis például a Rimavská Sobota-i, vagy a Spisska Nová-i régióban, amely természetesen nagy mértékű emelkedést okozott a munkanélküliség szintjében is, így az a pozsonyi régió számához képest (4,5 százalék) Kelet-Szlovákiában kiugró értéket lépes volt elérni (17,35%).

1994 a hasonló folyamatok folytatásával telt el, azonban például a szociális segélyeket kapók vagy valamilyen munkanélküliségi juttatásban részesülők száma meredeken csökkent az előző évhez képest, 33,4 százalékról 21,9 százalékra. A munkanélküliségnek a kis mértékű javulása mögött azonban ebben az évben valószínűleg inkább az állt, hogy a munkaerő-áramlás a regiszterekbe csökkent és többen is tűntek el a statisztikákból, mint egy évvel előtte.

2.4.3. A regionális különbségekről

E súlyos regionális különbségekre a szakirodalom többféle magyarázattal szolgál, melyek Jurajda és Teller (2007) foglaltak össze. Általános elképzelés, hogy ezek a problémák mögött gyenge egyensúlyteremtő mechanizmusok, valamint a nem elég intenzív munkaerő mobilitás áll, amennyiben ezeknek épphogy az lenne a „feladata”, hogy enyhítse a regionális különbségeket. Egy másik, nem kevésbé fontos tényező a munkaerő képzettségének régióként eltérő mértéke és ezzel együtt eltérő tökevonzó képessége, amely mintegy öngerjesztő jelleggel, beavatkozás nélkül még tovább is rontja a tendenciákat hisz egy a kezdőpontban képzettebb és tökevonzóbb régióba nagyobb valószínűséggel érkeznek a befektetők és a további képzett munkaerő. Ezzel összefüggő kutatási eredmény és elgondolás, hogy a magasan képzett munkaerő azonnal (régiók közötti) emigrálással válaszol egy esetleges régió belüli munkaerő iránti kereslet csökkenésére, míg ugyanebben az esetben az alacsonyabb képzett többnyire kiesik még a munkanélküliek sorából is, vagy épp munkanélküli marad. Nehezen kutatható területe ennek a témának, de egyes tanulmányok azt sejtetik, hogy egy esetleges sokszerű munkaerő kereslet változásra adott válaszok nagyban függenek a már létező munkaerő-piaci intézményektől.

Migrációról szóló szakirodalom összefoglalása

Bár Massey (2001) szerint nincs mindent magába foglaló elmélete a nemzetközi migrációnak és nem lehetséges egy-két kiválasztott szempont alapján teljes körű képet kapni a tendenciákról, ennek ellenére léteznek általánosan elfogadott teóriák és jól működő, már megfigyelt tendenciák melyeknek összefoglalása mindenképpen érdemes. Jól elkülöníthető töréspontot jelent a migrációs kutatásokban az, hogy míg egyesek az emigrálók motivációival szándékoznak foglalkozni, addig mások a már megtörtént, vagy feltételezett migráció (lásd Magyarország esetében: Hárs és társai, 2004) hatásait próbálják megbecsülni, felmérni.

Szándékaim szerint a szakirodalom összefoglalásában – Krolify (2007) - időrendbeli és „méretbeli” megközelítések szerint haladnék és az általánosabb, a „nagyobbat akaró” elméletek felől haladnék a mikro szintű, ember közelebbi elméletek felé, elkülönítve a migráció mozgatórugóit és annak hatásait tárgyaló irodalmakat.

A migráció motivációi

3.1.1. Makroszintű elméletek

A vonzás és taszítás (push and pull) elmélete

A vonzás és taszítás elméletének eredete forrástól függően eltérő lehet. Egyesek Ravenstein-hez egy 19. századi angol statisztikushoz kötik (Krolify (2007) Az ő elgondolása szerint a migráció bizonyos mértékig megfeleltethető a fizikában is működő vonzó és taszító erők működésének. Az emigrálókat a küldő országban uralkodó állapotok miatt taszítódnak egy jobbnak gondolt helyre.

Teljesebb képet kapunk az elképzelésről, ha egy modernebb szerző, részletesebb okfejtését citáljuk, aki – intenzíven építkezve Ravenstein gondolatmenetére – tulajdonképpen megalkotta a „push and pull” kifejezést. Lee (1966) kísérletet tett ezeknek a push és pull faktoroknak vagyis hogy melyek az egyén számára szóba jöhető motivációk - mind a bátorítóak, mind az elbátortalanítók - az összeírására (valamint számszerűsítésére is).

A push (nyersen fordítva: tolni) faktorok tehát azok, amelyeket az egyén hátránnyként él meg abban az országban amelyben éppen él: nem elegendő munkahely, kevés lehetőség, elmaradott körülmények, éhezés vagy árvíz, politikai bizonytalanság, gyenge egészségügyi ellátás, elszegényedés, természeti katasztrófa, politikai vagy vallásos szabadság hiánya, lakhatási nehézségek, diszkrimináció vagy hatalommal való visszaélés, gyenge házassági kilátások.

A pull (húzni) faktorok pedig amelyeket az egyén a kinézett célországban vonzónak talál: munkalehetőség, jobb életkörülmények, megfelelő politikai és/vagy vallási szabadság, jobb oktatás, magasabb színvonalú egészségügyi ellátás, vonzóbb klíma, magasabb biztonságérzet, családi kötődés.

Neoklasszikus makro ökonómiai megközelítés

Egy a pull and push effekthez hasonló egyensúlyelmélet felállítására törekszik a neoklasszikus makro ökonómiai megközelítés, mely a munkaerő migrációját egy egyszerű keresleti-kínálati modellként értelmezi (Todaro 1976). Azokon a területeken (amelyek ugyanúgy lehetnek országon belül régiók, mint maguk az országok), ahol a munkaerő túlkínálatát látjuk a bérek alacsonyabbak, így tőkeszegény, de pont emiatt a tőkevonzó képesség intenzív. Azokon a területeken pedig, ahol a piaci lehetőségekhez képest munkaerőhiány van, magasak a bérek és a tőke is felhalmozódik. A két leírt állapot indul meg egyfajta egyensúlyi állapot kialakulása, a munkaerő és a tőke ellentétes utat jár be. A munkaerő a magasabb bérek reményében mozdul, egyúttal ki is elégítve már területek munkaerő hiányát, a tőke pedig az alacsonyabb bérezésű munkaerőt keresi a magasabb megtérülés és a profitmaximalizálás miatt. Ez a folyamat egészen addig tarthat, amíg a korábban alacsony bérezésű területen lehetővé nem válik egy magasabb bérszint kialakulása a szűkülő munkaerő-kínálat miatt, illetve amíg a korábban magasabb bérezésű területen el nem kezdenek esni azok a fokozódó verseny miatt. A humán tőke a korábbiakhoz hasonlóan viselkedik, magasabban képzett munkaerő jön, kihasználva így a tőkeszegény területek humántőke-szegénységét (ez szintén egészen egyfajta egyensúlyi állapot eléréséig tart, amikor a bérkülönbségek már nem akkorák, hogy megérje azért elvándorolni). A neoklasszikus makro ökonómiai megközelítését gyakran azzal a kritikával illetik, hogy a migráció magyarázatakor csupán munkaerő-piaci fogalmakkal magyaráz. Csakúgy, mint a duális munkaerőpiac elmélete.

A duális munkaerőpiac elmélete

A duális munkaerőpiac elmélete tehát szintén munkaerő-piaci fogalmakat használ, ezúttal azonban a fogadó ország munkaerő-piacának kondícióin van a hangsúly. Piore (1979) tehát a fogadó ország munkaerő-piacának keresletét kezeli a legfontosabb tényezőként és a küldő ország taszító hatásának jelentőségét hajlamos alábecsülni. Massey és társai (2001) érvelése szerint egy gazdaságilag fejlettebb ország (vagy régió) magától értetődően rendelkezik olyan gazdaságszerkezettel, mely állandó keresletet von maga után. Maga a duális munkaerőpiac dualizmusa egy primer és egy szekunder munkaerőpiacot jelent, ahol a primer szektor magas

bérekkel, jó munkafeltételekkel illetve gyors előrelépési lehetőségekkel rendelkeznek, míg a szekunderre mindennek ellenkezője igaz lényegesen rosszabb foglalkoztatási biztonsággal. (Hárs 1992)

Világrendszer elmélet

A világrendszer elmélet nem csupán a fogadó országra koncentrál, hanem jóval szélesebb körben próbálja meg értelmezni és megérteni a nemzetközi migrációt. Az elmélet szerint a fejlett, kapitalista országok ugyanis olyan mértékben hatással vannak a világ többi országára, hogy szellemiségük „exportálásával” létrejön a periférikus országokban is egy olyan mobil réteg, amely lehetőséget lát a migrációban. Eszerint tehát a tőkés fejlődésnek egyenes következménye a migráció, vagyis ahogy a világ egyre nagyobb része csatlakozik a kapitalizmus világrendjéhez nyersanyagával, földjével és munkaerejével úgy törvényszerűen megindulnak migrációs folyamatok, melynek egy része mindenképp nemzetek közötti lesz. (Massey és társai 2001)

3.1.2. Mezoszintű elméletek

A migráció új közgazdaságtana

Ez a megközelítés a neoklasszikus közgazdaságtan elgondolásából indul ki, azonban a migráció egy kevésbé egoista döntésnek tartja és annak a társadalomba való beágyazását hangsúlyozza ki, melyben nem csak a haszon maximalizálása a fontos, hanem a kockázatok csökkentése és a társadalmi státusz megtartása is. (Stark 1991). Ezzel egybecsengő megállapítás, hogy az emigrálók nem csupán saját abszolút vagyoni vagy társadalmi helyzetüket próbálják meg javítani, hanem a relatívat is, vagyis a környezetükhöz képest. Ez Merton vonatkoztatási-csoport elméletével is magyarázható (Merton 2002), amely szerint tehát egy emigráló egyén vagy család vonatkoztatási pontja a környezetében lévő egyének illetve családok és hozzájuk képest próbálnak elérni keresetemelkedést, illetve csökkenteni relatív elégedetlenségüket. Mindez akár úgy is interpellálható, hogy egy emigráló egyénnek még akár akkor is megéri egy esetleges külföldi munkavállalás, ha abszolút helyzete nem javul, de a viszonylagos igen.

Hálózatelmélet

A hálózatelmélet annyiban fejleszti tovább a migráció újabb közgazdaságtanának elméletét, hogy túllép az egyének és háztartások elemzési egységén és az ismertséget, a rokonságot, valamint a munkahelyen kialakult közeget helyezi középpontba. (Tilly 2001). Vagyis a migráció nem mindössze egymástól elszigetelt egyének egyéni, költséghaszon elemzésen alapuló döntése, hanem olyan a társadalmi viszonyokba beágyazott jelenség, amelyben tagnak lenni egy minél értékesebb hálózatban komoly társadalmi tőkeként szolgálhat: „A munkaerő-migráció mást és többet jelent, mint a munkások barangolását egyik helyről a másikra a magasabb bérek nyomában. A nemzetközi munkaerő-vándorlás társadalmi hálózatok folyamatos kiépítését és használatát tételezi fel. E hálózatok hatalmas földrajzi távolságokat is képesek átfogni, és igen hatékonyan maximalizálják a térben egyenlőtlenül eloszló gazdasági lehetőségeket. A munkaerő vándorlása nem más, mint eszköz, melynek segítségével a munkavállalók és családtagjaik a térben egyenlőtlenül eloszló lehetőségekhez alkalmazkodnak.” (Portes-Böröcz 2001: 74.) Tilly (2001) különbséget tesz a küldő és fogadó hálózatok között: „Az emberek között az adott származási ponton kialakult kapcsolatok alkotják a küldő hálózatokat, az emberek között a célállomáson kialakuló kapcsolatok pedig a fogadó hálózatokat. A kettő egybekapcsolódásával jönnek létre az új hálózatok, amelyek összekötik a származási és a célterületet.” (Tilly 2001: 95.). A küldő hálózatoknak a migrációban betöltött szerepe az eddigiek alapján érthetővé vált, a fogadó hálózatok meglétét pedig Bertalan (1997) egy olyan példával szemlélteti, amelyben a fogadó hálózat szereplői mintegy visszanyúlnak a küldő hálózat felé és onnan toboroznak új dolgozni vágyókat.

Intézményelmélet

Az intézményelmélet a migráció intézményesülését próbálja meg keretrendszerbe foglalni, vagyis azt állítja, hogy a kezdetben esetleg nehézkes és bejáratatlan emigrálási csatornák idővel maguk is vállalkozások célpontjaivá lesznek, intézményesülnek így tartva fenn a migrációt. Példa lehet a Londonba irányuló migráció napjainkban amire több weboldal is szakosodott (például: www.londonimagyarok.hu), széleskörű szolgáltatásokat létrehozva és közösséget is kialakítva. Gagyi és Oláh (1997) székelyföldi vendégmunkásokat figyelt meg a migráció

intézményesülésének megállapítása végett. A szerzők 1996 áprilisában heti 45 menetrendszerűen, Hargita megyéből Magyarországra közeledő buszt számoltak meg, amelyeket magántársaságok üzemeltetnek.

A kumulált okság elmélete

A kumulált okság elméletét Massey (1990) nevéhez kötjük, ő egyfajta szintézisét próbálta meg létrehozni az előzőekben említett elméleteknek, semmint valamiféle alternatíváját. A nemzetközi migráció önműködő, önfenntartó jellegét hangsúlyozza, amely az állandó visszacsatolások miatt öngerjesztő is. Massey érvelése szerint minden egyes migrációs döntés hozzátesz a fennálló igen komplex társadalmi viszonyok összetételéhez, mégpedig úgy, hogy az olyanná formálódik ezáltal, amely természeténél fogva migrációra ösztönöz. Egyszerű ezt megértenünk, ha csak arra gondolunk, hogy egy emigráló ismerősünk személyes és közvetlen beszámolója egy esetleges sikeres esetről mennyivel közelebb vihet minket egy hasonló döntéshez. Úgy tűnik tehát, ahogy ezt Massey is megemlíti, hogy egy bizonyos közösségből való kilépés, növeli annak migrációs potenciálját.

3.1.3. Mikroszintű elméletek

A neoklasszikus mikroökonómiai megközelítés

Csakúgy, mint a makroökonómiai megközelítés a mikroökonómiai a különböző országok jövedelmi szintjével és munkaerő-piaci mutatóival magyaráz és elemez. Azonban itt a nemzetközi migráció egyfajta beruházás egy egyén részéről saját emberi tőkéjébe, saját magába. Az emberek számba veszik az emigrálás várható hasznát és az alapján döntenek, hogy a - mikroökonómia emberképének megfelelően - olyan helyet választanak ahol képzettségüket a legnagyobb haszonnal tudják kamatoztatni Mindemellet persze számolnak a költségekkel is, amelyek például az utazás, egy új nyelv, kultúra és közeg megtanulása lehetnek valamint egy kiutazónak arra is számíthatnia kell, hogy eleinte nagyon sokszor önmagának kell fedeznie azt az első időszakot, amikor még munkát keres. Valamivel absztraktabb, de mindenképp költségként kell gondolnunk a megszokott környezet és kapcsolatok feladását, valamint természetesen az anyagi, de legfőképp a pszichológiai költségeit az újabb kapcsolatok kiépítésének. (Massey és társai 2001)

3.2. A migráció hatásai és lehetséges következményei

Az eddig felsorolt és áttekintett irodalomban a különböző migrációs elméletek lettek összefoglalva méghozzá abból a szempontból, hogy milyen motivációk és megfontolások húzódnak meg egy emigráló egyén és a hozzá tartozó háztartás mögött, de ez csak a kiindulópont és még nem esett szó arról, hogy a valahova megérkező munkavállalók milyen nyomot hagynak a fogadó ország társadalmán, munkaerő-piacán.

Hárs (1998) így foglalja össze a migrációval kapcsolatban felmerülő kérdéseket, melyek vélt vagy valós félelmeket takarnak: Elveszik-e a munkahelyeket a külföldiek a hazai munkavállalók elől? Lenyomják-e a bevándorlók a fogadó ország bérszintjét? Fedezik-e a migránsok az általuk igénybe vett jóléti szolgáltatások árát? Beilleszkednek-e az migránsok a befogadó ország társadalmi és gazdasági rendjébe?

Zimmermann (1995) szerint ez a hatás a külföldi és hazai munkaerő szerkezetétől függ. Empirikus eredményei szerint minél jobban helyettesíthető a belföldi munkaerő, annál valószínűbb, hogy a migráció lenyomja az általános bérszínvonalat. Portes és Böröcz (2001) szerint

3.2.1. *A migráció hatása a fogadó országok lakosságának fizetésére*

Migrációt emlegetve gyakran szóba kerül, hogy a fogadó ország lakossága félti saját munkahelyét a bevándorlóktól, félelmet kelt benne a verseny fokozódása. Borjas (2004) az Egyesült Államokbeli bevándorlókkal kapcsolatos kutatásában 3,7%-os, éves bércsökkenést tulajdonít a migráció miatti plusz munkaerőnek az 1980 és 2000 közötti időszakban. Hozzáteszi ugyanakkor, hogy középiskolai végzettség nélküliek körében ugyanez a szám 7,4%-os, valamint, hogy az afroamerikai és spanyol ajkú amerikaiakra nézve a legélesebb a verseny a bevándorlókkal, mert ők a hasonló típusú munkákért versengenek.

Burtless (2009) ezzel párhuzamosan az 1980-tól 2007-ig terjedő időszakot veszi górcső alá és ugyanazzal a megközelítéssel 2007-re 2,3%-os éves bércsökkenést állapít meg az Egyesült

Államokban, hozzátevé, hogy egy időben ezzel a migráció csökkentette a vizsgált időszakban a háztartások megtakarítását és a bevételek egyenlőtlenebb eloszlásához is hozzájárult.

4. A témában eddig végzett külföldi és magyar kutatások

4.1. Kutatások a csatlakozás előtt - becslések

Bauer és Zimmermann (1999) is a várható Kelet-Nyugat irányú migráció nagyságrendjét illetve tendenciáit mutatja be. A 90-es évekből kiindulva leírják, hogy Németország és Ausztria marad a 2000-es években is a migráció fő célpontja. Konkrét számokat is említene: az elkövetkezendő 10-15 évben (vagyis 2010-2015-ig) 2-3 százaléka a csatlakozó országok lakosságának emigrálhat. Ez abszolút számban csaknem 3 millió embert jelentene, vagy 0,81 százalékát az 1995-ös Európai Unió lakosságának. Másképp fogalmazva a 2004-ben csatlakozó 10 új ország belépésével körülbelül évi 200.000 migránsra (0,05 százaléka az Európai Unió lakosságának) lehet számítani. Tekintve, hogy például Németországba az éves migráció 1 százalék körül mozgott, ez a szám a szerzők szerint elhanyagolhatónak tűnik.

Azt is megállapítják, hogy ez a potenciálisan megugró migráció problémát okozhat-e a fogadó országok munkaerő-piacának. Következtetéseik szerint nem, ugyanis ez az éves 200.000 fős migráció 0,81 százalékkal csökkentheti a bérek színvonalát az első években, majd az azt követő években még csökken is. 0,54 százalékpontos emelkedést feltételeznek, ami a munkanélküliségi rátát illeti az első évben. Az 1993-as Európai Unió GDP-t alapul véve a már említett 1 százalékos migrációval számolva 0,7 százalékkal csökkenhet a GDP. Ezt tekintik a szerzők a legrosszabb várható kimenetelnek és hozzátézik, hogy nagyarányú képzett munkaerő-áramlás esetén akár még GDP növekedést is okozhat egy ilyen intenzitású migráció.

Wallace (2002) szerint a Közép-és Kelet Európai országokra hagyományosan inkább rövidtávú migráció jellemző, és ha ez a következtetése igaz, akkor nem várható óriási mértékű változás a migrációs mintákban, hisz aki emigrálni akart az eddig is – akár legálisan, akár illegálisan – megtehetette. A szerző a csatlakozás előtti tendenciák továbbélésére számít vagyis, hogy az rövidtávú marad, többek közt az egyre olcsóbbá váló utazás miatt is.

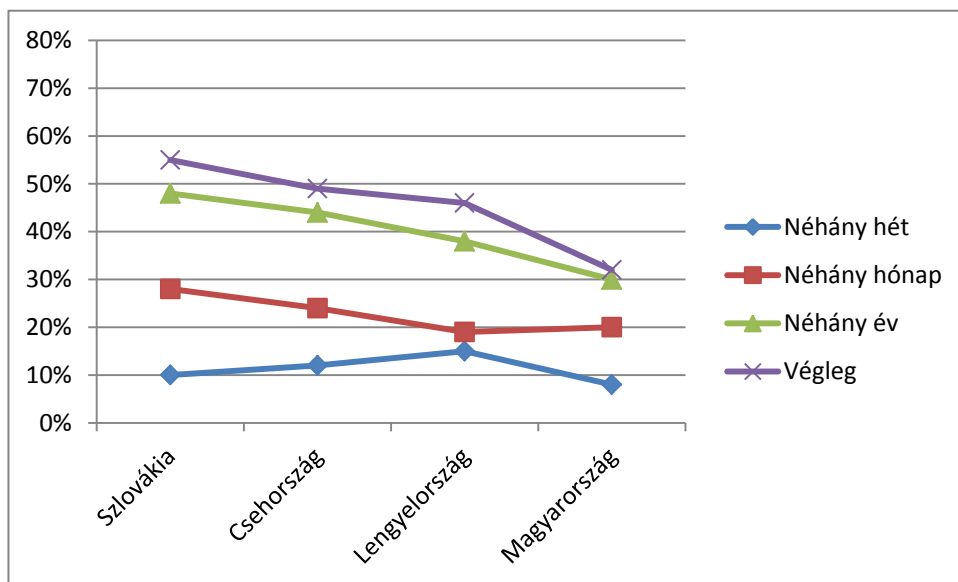
Elhangzik az is, hogy minél hosszabban elnyúlik az Európai Unió munkaerő-piacának teljes megnyitása, annál nagyobbak lehetnek a torzulások a célpontokat, illetve a migráció időtartamát

illetően. Azt tudjuk azonban, hogy Németország és Ausztria a legkedveltebb célpontok, így ők érezhették magukat a legveszélyeztetettebbnek (nem csoda, hogy pont ez a két ország várt a legtovább munkaerő-piacának megnyitásával) az olcsó munkaerő hirtelen és rövidtávú bevándorlásával. További félelmük lehet a nem feltétlenül megbízható határellenőrzések a csatlakozó országokban, amely félelmet nem ritkán a xenofób politikusok is kihasználják.

Wallace azt is kifejti, hogy gondolatmenete szerint az is lehetséges, hogy nem is lesz elégséges ez a migráció, ahogy a Közép-Kelet Európai országok egyre jobban idomulnak (vagyis felveszik a hasonló átlagos gyermekszámot és a születéskor várható élettartam is kitolódik) a régi tagországokhoz és még majd nekik kell a még keletebből érkező migrációval számolniuk.

4.1.1. A visegrádi országok lakosságának EU-képe és migrációs kedve

A 14. ábra az 1998-ban megbecsült migrációs potenciált mutatja be (Hárs – Simonovits – Sik, 2004) a négy visegrádi országból. Az adatok a jelzett időszakra vonatkozó kiutazási hajlandósági arányt mutatja. Ezek alapján szinte az összes időtartami kategóriában Szlovákia lakosai mutatják a legnagyobb hajlandóságot és Magyarországon (szintén egy kategória kivételével) a legalacsonyabb.

14. ábra, forrás: Hárs – Simonovits – Sik, 2004

Hársék egy későbbi, 2000-2001-ben felvett adatok alapján szintén arra a következtetésre jutnak, hogy Magyarországon a legalacsonyabb az emigrálási hajlandóság, immár Csehországgal a harmadik helyen.

Ugyanebben a tanulmányban Hársék az úgynevezett „nyers migrációs potenciált” (amely egy aggregált mutató, amely az összes olyan esetet tartalmazza, ahol rövid vagy hosszú távú külföldi munkavállalás regisztrálva volt) időbeni változásainak Magyarországra vonatkozó adatait veszik sorra. Ennek során arra jutnak, hogy a 90-es évek folyamán, 2002-ig bezárólag ez a potenciál a duplájára nőtt hazánkban, ennek ellenére összességében úgy vélik, hogy maga a csatlakozás azonnali hatásai nem lesznek szembeötlőek, a későbbi szerkezeti átalakulások pedig a teljes munkaerő-piaci szabad mozgás létrejötte után következhetnek be, illetve ezt azután érdemes vizsgálni.

A lakosság véleménye Európai Unió szavazásról

Pár szót ejtenék a visegrádi országok lakosságának attitűdjéről az Európai Unió csatlakozás irányában, amely egyúttal jelezheti is, hogy országonként a lakosok mennyire voltak elkötelezettek és lelkesek az Európai Unió irányába. Az Eurobarometer, az Európai Unió közvéleményét kutató szervezet szerint a csatlakozás hetében, Lengyelországban 74 százalék vallotta azt, hogy el szándékozik menni a csatlakozással kapcsolatos szavazásra. Csehországban ugyanez a szám csak 40 százalék, Szlovákiában majdnem 80, Magyarországon pedig 78 százalék volt. Lengyelországban viszonylag magas azok aránya akik biztos szavazónak és határozott nemet mondónak mondták magukat (21 százalék), bár ugyanez Csehország esetében is elmondható (20 százalék), míg Szlovákiában ez a szám 12 százalék volt csupán. Szlovákiában

Az elitek EU-képe

A politikai-gazdasági elitek Európai Unió képeére térve ahogy azt Lengyel (XX) összefoglalta, azt láthatjuk, hogy Magyarország és Lengyelország esetében 90 százalékos az „igen erősen” vagy „inkább kötődöm” típusú válasz, míg a szlovák elitnél ez az érték 85 százalékos, Csehország esetében viszont csak 75 százalék és ebből csak 25 százalék kötődik nagyon erősen. Általában az európai országok elitje egyetért abban, hogy országuk nyert az integráció bővítésével. Az, hogy a magyar elitből minden tízedik gondolja másként meglehetősen magasnak számít, ehhez csatlakozik a hagyományosan szkeptikus cseh elit is. Vegyesebb a kép, ha arra a kérdésre kellett

válaszolni a válaszadóknak, hogy vajon úgy gondolják, hogy az Európai Unió belül van egy szűk kör, mely „túl nagy hangsúlyt” képez. A legszkeptikusabbak itt is a csehek, náluk 93 százalék válaszolt igennel erre a kérdésre, Lengyelországban ez az arány 92 százalék, Szlovákiában 90, míg nálunk csupán 95 százalék.

4.2. Kutatások a csatlakozás utáni időszakot vizsgálva

Hatton (2005) tanulmányában 2000-ig tanulmányozta át az Egyesült Királyságba irányuló migrációt és annak fő okait már akkor is (részben) a viszonylag laza munkaerő piaci korlátozásoknak tudta be (később látni fogjuk, hogy ez a 2005-ös évre mit eredményezett). Ha ehhez a megközelítéshez hozzávesszük Mitchell és Pain (2003) magyarázatát, mely inkább a migráció gazdasági mozgatórugóit emeli ki, talán teljesebb képet kaphatunk.

Érdekes, eddig nem tárgyalt összefüggésekre és főleg új kérdésekre akadunk, ha Ausztria példáján próbáljuk meg szemügyre venni az európai uniós csatlakozást. Ahogy arra Biffl (2007) rámutat a 2004-ben csatlakozott országokból a migráció emelkedett, annak ellenére, hogy Ausztria semmivel nem könnyítette meg belépési mechanizmusait a munkaerőpiacára. Tehát ez az ezerötszázas szám amivel az újonnan csatlakozó országokból érkező munkaerőt jelenti talán betudható egyrészt az addigi tendenciák folytatásának, valamint az összes migráció emelkedésének, a „migrálási hangulat” elterjedésének. A csak a visegrádi országokból érkező többlet 828, amely mint majd látni fogjuk arányaiban messze elmarad a munkaerőpiacán elsőként könnyített országokba áramlók számától.

Egy másik ország melynek esete érdekes lehet, Németország. Németország Ausztriával együtt a legvégső időpontig, 2011-ig várt munkaerőpiacának megnyitásával (és tehette, hisz a 2009-es jelentésében ezt kellőképp tudta alátámasztani). 2003-ig, vagyis a csatlakozás előtti utolsó évig emelkedett a visegrádi országokból érkező munkások száma, 2004-ben azonban ez nagyjából 15%-kal esett vissza¹. Könnyen el tudjuk képzelni jelen esetben, hogy a emigráló kelet-európaiak más országokkal „helyettesítették” Németországot, mint célpontot (Fihel, 2006).

Budnik (2007) eredményei szerint nagyobb az emigrálási hajlama annak, aki munkanélküli, illetve aki meg sem jelenik a munkanélküli regiszterekben, mint annak aki foglalkoztatott és az EU-csatlakozás még tovább növelte az emigrálási kedvet ezeknek az embernek a körében. A munkaerőpiac és a migráció nagyságrendjének elemzése az 1994 és 2006 közötti folyamatokat és

számokat felhasználva az ideiglenesen emigrálók arányát vizsgálta. Eszerint a migráció meredeken emelkedett az EU-csatlakozás után körülbelül 2 százalékról (2002-ben) nagyjából 6 százalékra, 2006-ra. A szerző azonban ezek után azt is megállapítja, hogy még az ilyen magas intenzitású migráció sem valószínű, hogy érdemben változtat az olyan munkaerő-piaci mutatókon, mint a munkanélküliségi vagy az aktivitási ráta, de okozhat torzulásokat a munkatermelékenység becslésekor, ha ezek a migrációs trendek és nagyságrendek nincsenek súlyuknak megfelelően kezelve és lejegyezve a munkaerő-piaci statisztikákban.

Gál Zsolt (2009) a szlovák munkaerő migrációját veszi górcső alá, azonban mind a négy országra vonatkozóan elmondja, hogy az Európai Unió csatlakozás után a fogadó országok szempontjából nem mondható jelentősnek a migráció intenzitása. Írország, Anglia, Németország, Ausztria azonban így is kiemelendő, mivel ezek azok az országok amelyekben releváns mértékű bevándorlóval számolhatunk. Gál szerint a csatlakozás miatti migrációs hullámban főként képzetlenebbek és jellemzően 35 évnél fiatalabbak vettek részt, valamint a migráció időtartama jellemzően rövid, a kinn tartózkodás ideiglenes. Konkrétan a szlovák munkaerő migrációval kapcsolatosan a szerző kifejti, hogy az magas fokú mobilitással reagált a csatlakozásra és ez ugyan elmaradt a 2007-ben csatlakozó két országtól (Románia és Bulgária) a 2004-ben csatlakozottak közt az első helyek egyikét foglalja el. A Szlovákiában tapasztalt növekedés a foglalkoztatottságban nagymértékben köszönhető a nagyfokú külföldi munkavállalásnak, főként a szegényebb, keleti régiókban, ahonnan jóval intenzívebb emigrálás volt megfigyelhető, mint a főváros, Pozsony térségéből. Sok külföldön dolgozni kívánó szlovák választotta munkahelyéül a szomszédos Csehországot, amely ország Magyarországgal együttesen a külföldön dolgozó szlovákok csaknem felének adott munkát. A szerző a konklúzió levonása után még megállapítja a 2008-ra tehető migrációs hullám lecsengését, melyet Szlovákia gazdasági felzárkózásával, valamint az igencsak megerősödő szlovák koronával magyaráz (mivel így már a külföldön keresett valuta is kevesebbet ért).

Hárs (2008) egy 2004-ben írott (Hárs és társai, 2004) tanulmány után, ahol a migráció várható hatásait elemezve egy újabb, immár a csatlakozás után, egyedül írott tanulmányában vizsgálja felül saját korábbi munkáját és elemzi, hogy az abban felvetett hipotézisek mennyire állták ki az idő próbáját. 2004-ben többek között azt írták, hogy a régi EU-15-ök félelme az olcsó munkaerő beáramlása miatt alaptalan és ezt hangoztatva az újonnan csatlakozó országok (köztük

természetesen Magyarország is) mielőbbi teljes munkaerő-piaci nyitást követelt. A 2007-ben csatlakozó Románia és Bulgária azonban szintén visszafogott nyitási kedvvel találta magát szemben a 2004-ben csatlakozó országok részéről. Hárs szerint a félelmek nem igazolódtak, így 2004-es, erről szóló tanulmányuk felvetései beigazolódtak, nem „forgatta fel fenekestül” az Európai Unió munkaerőpiacát annak bővítése. Magyarország még ebben a közegben is visszafogottan reagált és sem a kifelé, sem a befelé irányuló migráció nem volt erőteljes. Megállapításai között szerepel, hogy az Egyesült Királyság és Írország csatlakozott az eddig kedvelt célpontokhoz, valamint, hogy a kezdetben is aktív lengyelek és szlovákok mellett úgy tűnt, hogy a csehek is szignifikáns szereplői lesznek a migrációnak, azonban 2007-re (pont mikorra Magyarország az új országok arányos listáján a középmezőnybe kúszott fel) elfogyott a lendület.

5. Kutatás

5.1. Adatok

A kutatásomhoz felhasználandó adatokat két helyről gyűjtöttem össze. Az első a magyarul Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek hívott szervezet, leghasználatosabb neve az angol rövidítése, az OECD. Az 1961-ben, a Marshall-terv folyamatoként megalapított szervezet statisztikai adattárra igen széles spektrumot felölelő adatforrást kínál, szorosan együttműködve és közvetlenül a tagállamoktól szerzett információk alapján. Amiért mégsem tudtam, csak erre az a adatbázisra alapozni a kutatásom kivitelezését az az, hogy ez a szervezet csak és kizárólag az OECD országok adatait tartalmazza és mint később látni fogjuk hipotéziseim ellenőrzéséhez szükségem volt néhány mutatóra a Balti-országokról is és Lettország és Litvánia nem tagja a tömörülésnek Észtország pedig 2010. december 9-én ugyan tag lett, de visszamenőleg csak igen hiányos adatsort sikerült találnom.

Az OECD statisztikai adatbázisából migrációs, a foglalkoztatottsági ráta az összlakossághoz képest, munkanélküliségi, a munkanélküliség időtartamának szerkezetével kapcsolatos valamint a munkanélküliség átlagos időtartamával kapcsolatos adatokat nyertem ki.

5.1.1. Általában az OECD migrációival kapcsolatos adatairól

Ezeket az éves adatokat az OECD „International Migration Database” internetes forrásából vettem. Ezeket az adatokat az OECD munkatársai és szerkesztői többségében az adott országok különböző helyi szervezeteivel (statisztikai hivatalok, minisztériumok) együttműködve és az ő forrásaikra támaszkodva gyűjti be, nemegyszer konkrét módszertant ajánlva – a nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében.

Jelen esetben magát a szót „migráns” úgy kell értelmeznünk, hogy a külföldi születésű állampolgárokat vesszük be az elemzésbe. A már előbb említett okok miatt is szem előtt kell tartani az olyan megfontolásokat, miszerint még maga az OECD is „bevallja”, hogy nem indulhatunk ki automatikusan abból a tényből, hogy az adatok tökéletesen harmonizáltak, így az összehasonlítás sem problémamentes minden esetben.

További nehézséget jelenthet az illegálisan az országban tartózkodó bevándorlók számának megbecslése, az OECD leírása szerint ezt különböző census-ok során lehetne összeírni. Ezeknek felkutatása egyértelműen meghaladja e szakdolgozat korlátait.

Migráció az érkező állampolgársága szerint

Az OECD országokban ritkán találhatunk speciálisan, ennek a számnak a mérésére kialakított mérési módot. Az országokénti becslések legtöbbször népszámlálásból vagy a különböző, kiadott engedélyek számából táplálkoznak.

Migráció becslése népszámlálási regiszterekből

Ezekben a regiszterekben trend, hogy az érkezések alaposabban dokumentáltak, mint az ország elhagyása. Ennek leginkább az lehet az oka, hogy az egyes országot elhagyni kívánó személy nem akar lemondani bizonyos előnyökről, melyeket a „kijelentkezéssel” elvesztene. A regisztrálásba kerülés feltétele országoként eltérhet – főleg időben, hiszen van olyan ország, ahol az érkező vendég már három hónapot meghaladó tartózkodás esetén kötelezve van a regisztrálásra, van olyan ország ahol ez egy évig is terjedhet. Egyes országokban a migrációs adatok tartalmazzák a nemzetközi diákcseraprogramban részt vevőket, illetve menedékért folyamodókat, egyes országokban nem.

Migráció becslése lakó – illetve munkáltatói engedélyek alapján

Ezek a statisztikák a kiadott engedélyek számaiból állnak össze. Itt is lehetséges fel nem jegyzett mozgások jelenléte. Megeshet, hogy az engedély a típusa miatt nem szerepel a statisztikákban, vagy a különböző országok miatti egyezségek nem teszik ezt szükségszerűvé.

A kiadott engedélyekkel kapcsolatos adatsorokban jelentős felhalmozódások is létrejöhetnek, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a bürokrácia kapacitását meghaladhatják az elbírálendő kérelmek.

Migráció becslése ország specifikusan

Írország

Írország 1997-től kezdve az úgynevezett „Quarterly National Household Surveys” eredményeire alapozva közli statisztikáit, mely tartalmazza a tartózkodási engedélyeket és a menedékjogot kérelmezőket is. A becslés egészen pontosan azokra terjed ki, akik egy-egy felmérés időpontjában az ország lakosának számított, majd ezeket a számokat 2003-tól kombinálják bizonyos időközönként a népszámlálási eredményekkel.

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság felméréseket készít az országba repülőn, vonaton vagy hajón belépők körében (International Passenger Survey), így kutatva a migránsok számát és karakterisztikáját. A számokat ezután – csakúgy, mint Írországban – összevetik és korrigálják a népszámlálások számaival. A becslés tehát azokra a nem angol (illetve Non-British) állampolgárookra terjed ki, akik „admitted to the United Kingdom”. A korrigálás pedig úgy történik, hogy bevonják a becslésbe a rövid ideig maradókat (beleértve a menedéket kérelmezőket is), akik valójában több ideig maradnak, mint egy év.

Németország

A Németországgal kapcsolatos adatok a Német Statisztikai Hivatal adatai alapján készülnek. Az ő módszertanuk szerint az az emigráns, aki letelepedési engedéllyel rendelkezik és minimum egy hétig szándékozik maradni. Az adatsorok tartalmazzák a menedékjogért folyamodókat, viszont nem tartalmazza a határon túli németek beáramlását.

Ausztria

Ausztriából szintén az Ausztriai Statisztikai Hivatal szolgáltatja az OECD felé az adatokat. Németországhoz hasonlóan itt is azok szerepelnek a statisztikákban, akik letelepedési engedéllyel rendelkeznek, viszont itt hat hétre vonatkozóan kell maradási szándékukról nyilatkozniuk. Apró kiegészítés, hogy 2001-ig helyi és regionális szervezetek összegyűjtött adatait használták fel,

2002-től azonban áttértek egy központosított adatgyűjtésre, ahol a megadandó nemzetiség önkéntes kitöltésen alapult, így az adatbázisban szerepel egy „egyéb országok” sor is, amely azokat a munkavállalókat tartalmazza, akik nem adták meg nemzetiségüket és így az ismeretlen maradt.

Dánia

A Dániával kapcsolatos adatok is a Dán Központi Statisztikai Hivatalból származnak. Itt a letelepedési engedély megléte mellett a legalább három hónapig maradni szándékozók kerülnek bele a regiszterekbe. Azonban az OECD-nek továbbított adatsorokban csak azok szerepelnek, akik már legalább egy éve élnek az országban és regisztráltatták magukat a Központi lakossági összeírásokban. 2006-tól új módszertanra tértek át a demográfiai adatok alapjául szolgáló számítások végzéséhez, így a 2006 előtti és a 2006 utáni adatok nehezen összevethetőek egymással. A menedékjogért folyamodók és mindenki, akik csak átmeneti letelepedési engedéllyel rendelkeznek, nem szerepelnek az összeírásokban.

Svédország

Svédországban szintén a Központi Statisztikai Hivatal végzi az adatok összeállítását és továbbítását. Dániához hasonlóan a regisztrációba kerülés kritériuma a letelepedési engedély megléte és a szándék minimum egy évig való maradásra. A menedékjogért folyamodók és mindenki, akik csak átmeneti letelepedési engedéllyel rendelkeznek, nem szerepelnek az összeírásokban.

A munkanélküliségi adatokról

Az OECD egy úgynevezett harmonizált munkanélküliségi adatsorral dolgozik. Maga a munkanélküliség ráta a munkanélküliek arányát jelöli a teljes munkaképes korú népességhez képest. Ez a munkaképes népesség a dolgozó polgárokon kívül tartalmazza az önfoglalkoztatókat, fizetetlen háztartásbelieket és természetesen a munkanélkülieket. A foglalkoztatottság és a munkanélküliség definíciója a 13. Munkaerő Statisztikusok Konferenciáján elfogadott irányelvén nyugszik, maguknak az adatoknak a becslése azonban munkaerő-piaci vizsgálatokon alapszik, amely kizárja a felvételből azokat akik intézetben élnek. Ez alapján tehát egy munkanélküli

ember akkor az, hogy ha munkaképes korú, egy bizonyos megadott időszakot felölelően munka nélkül van, alkalmas a munkavégzésre és aktívan munkát keres.

A második hely, ahonnan az adataimat lekértem az Eurostat, az Európai Unió hivatalos adatait összegyűjtő és harmonizáló statisztikai hivatalának adatbázisa volt.

5.1.2. Az Eurostat adatokról

Migráció

Az Eurostat szintén a különböző országok központi statisztikai hivatalaival együttműködve állítja össze. Megjegyzésként feltüntetik, hogy egyrészt a táblázatba kerülésig egy adat különböző harmonizációs eljárásokon megy keresztül, másrészt pedig, hogy amelyik ország esetében nem elérhető az adat, az nagyrészt a partner országon, illetve annak statisztikai hivatalán múlik.⁵

Migráció becslése ország specifikusan

Egyesült Királyság

Az itt szereplő számok a Nemzetközi Utasfelméréseken alapszanak. A harmonizációban nem szerepelnek mindazok akik megváltoztatják maradási idejüknek a hosszát, menedékjogért folyamodnak, valamint az ő leszármazottaik, illetve az Írországból érkező személyek.

Minimálbér

Az Eurostat minden megkapott, a minimálbérre vonatkozó adatot havi bontásban közöl, miután saját számításokkal ilyen formában közölhetővé tették. Bizonyos országokban nincs hivatalosan megállapított minimálbér, ezekkel az országokkal kapcsolatban az Eurostat nem közöl adatot. Az adatok minden szektort bevonva vannak megállapítva. Az adatok forrása az egyes országok

⁵ Írország esetében volt szembetűnő az adatok hiánya. Miután első lépésben sem az Eurostat, sem az OECD adatbázisaiban nem találtam semmiféle Írországra befelé áramló migrációs számokat, először felvettem a kapcsolatot a Világbankkal, mert nekik volt egy 2005-re vonatkozó, több mint 150 országra vonatkozó nemzetközi migrációs táblázatuk, azonban ők sem tudtak a többi évre vonatkozólag segíteni nekem. Majd az Ír Statisztikai Hivaltal (CSO) kerestem meg, ők a kérdéses években egyedül 2002-re és 2006-ra vonatkozólag tudtak segíteni. Azonban ezen számok egyrészt egymástól is, másrészt a már megszerezett OECD és Eurostat adatoktól is olyan nagyságrendekkel tértek el, hogy nem volt értelme őket egy táblázatba erőltetni.

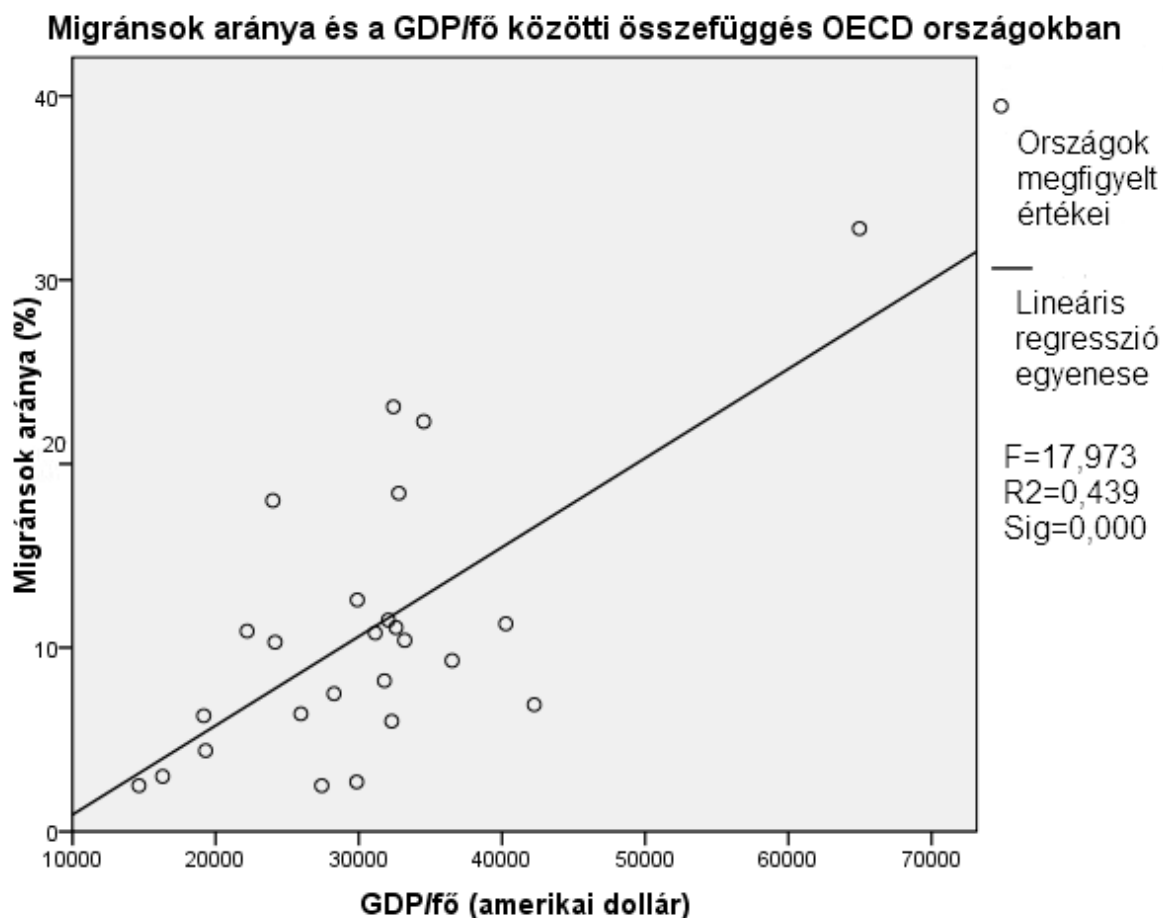
„bevallott” adatai, melyeket az Eurostat nem kérdőjelez meg, csak az már említett egységesítést végzi el. Európai Unió minimálbér szint (amely átlagolná az Európában meglévő összes minimálbért) nincs és az Eurostat statisztikusai szerint ennek megléte meg is lenne kérdőjelezhető. A nem eurót használó országok a saját pénznemükben adják meg a minimálbér szintjét és ezt az Eurostat az előző hónap átlagos árfolyamán váltja át (vagyis a 2009 január elsejei szint megállapításához a 2008 december hónap átlagos értéke szolgáltatja az alapot). Ennek az átszámításnak fontos mozzanata, hogy vásárlóerő-paritáson, amely figyelembe veszi az adott valuta értékét olyan szempontból is, hogy az adott országban mit lehet vásárolni belőle egy másik valutához mérve, így véve figyelembe az országok közti eltérő árakat.

5.2. A kutatás felvezetése

Szakedolgozatom jellegénél fogva nem lett volna értelme saját magam által történő adatfelvételnek, illetve a kitűzött cél is az volt, hogy hipotéziseim illetve azoknak az eredménye ne függjön attól, hogy nekem milyen csatornákon keresztül, milyen módszerekkel mennyire releváns vagy reprezentatív adatokat sikerül összegyűjtenem. Maga a téma alkalmas lett volna például interjúk készítésére, én ezt szándékosan mellőztem a már fent említett okok miatt. Más típusú és megközelítésű, de ízlésemnek jobban megfelelő szakdolgozat készülhetett el így.

A kutatás nem csupán leíró jellegű, hanem elemző is. Leíró részeket tartalmaz természetesen, az adatok összegyűjtése és bemutatása után azonban összefüggéseket is keresek azok között. Egy összetett hipotézis kivételével mindegyik a nemzetközi migráció valamiféle magyarázásra irányul. Olyan adatokat gyűjtöttem össze, amelyek mind makroszinten képesek magyarázni a migrációt, az egyéni motiváció nem tárgya a dolgozatnak, így a magyarázatok semmiképp nem tekinthetők teljes körűnek.

Az összegyűjtött adatok közti összefüggést egy kisebb, önálló kutatással szeretném szemléltetni. Ezeknek még nem egysége a négy visegrádi ország, sőt minél nagyobb mintát kerestem a fellelhető adatbázisokban, így minden olyan országot belevettem a mintába, amelyről rendelkezésre álltak a kérdéses adatok. A migránsok számát és az egy főre eső GDP mértékét vettem össze az adott országokban és egy lineáris regresszió segítségével, 2004-es adatokat alapul véve. Abból a feltételezésből indultam ki, hogy minél nagyobb az egy főre eső GDP mértéke, annál nagyobb a migránsok aránya egy országban. Az eredményt a 15. ábra szemlélteti:

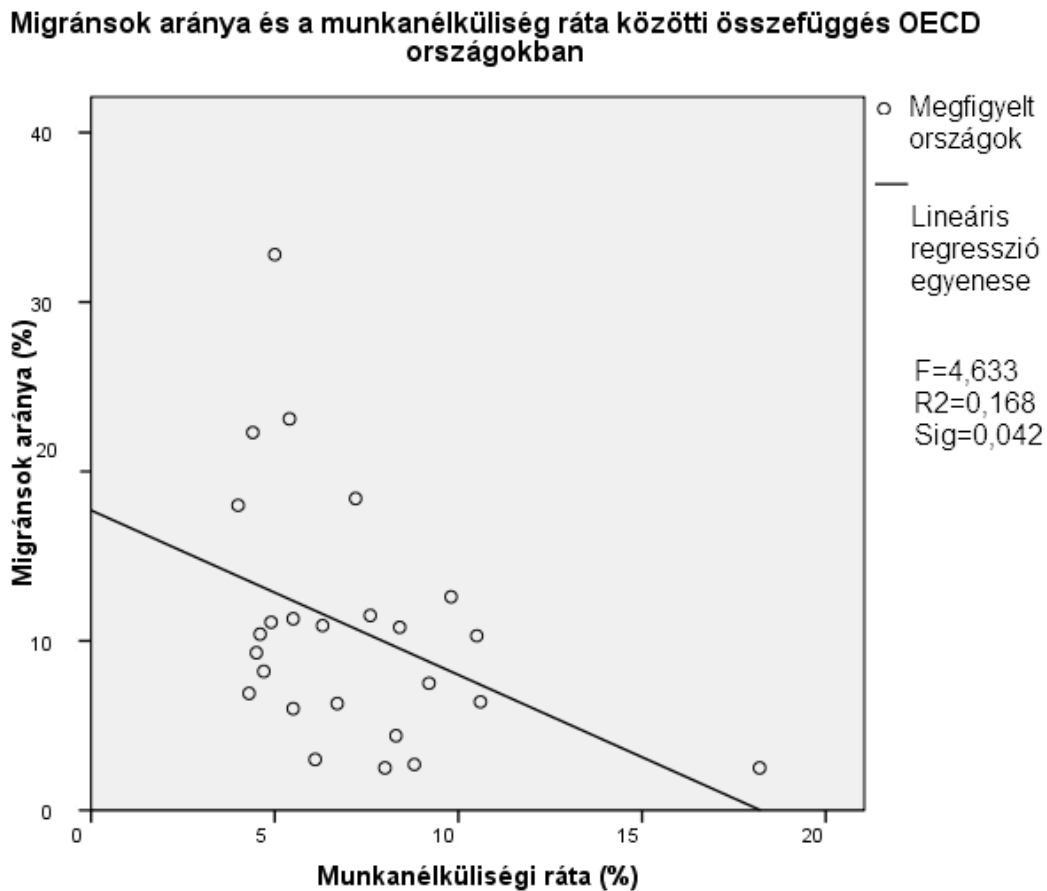

15. ábra

Az x tengelyen, mint magyarázó változó az egy főre eső GDP látható, az y tengelyen pedig a migránsok aránya százalékban kifejezve egy adott ország teljes lakosságán belül. Eszerint az összefüggés az egy főre eső GDP mértéke és a teljes lakosságon belüli migránsok aránya közti erős összefüggés szignifikánsan kimutatható (mivel az ezt mutató adat 0,050 alatti értéket jelez). Vagyis minél magasabb egy országban az egy főre eső GDP, annál magasabb a migránsok aránya egy adott társadalmon belül (a kísérletet egy 25 országból álló mintán futattam le).

Egy másik, hasonló kísérletében azt próbálom meg bemutatni, hogy milyen összefüggés létezik a migránsok arányának a társadalmon belül és az arra az országra vonatkozó munkanélküliségi ráta között. Hipotézisem szerint a migránsok minél nagyobb számaránya csökkenti a munkanélküliségi rátát és segít beállítani annak természetes szintjét. A kísérletet ugyanazon a 25-

ös mintán végeztem el, mint az előző hipotézisem ellenőrzését és ugyanúgy 2004-es adatokkal dolgoztam.

16. ábra

Az 16. ábra x tengelyén a munkanélküliségi ráta látható, az y tengelyen pedig a migránsok százalékos aránya. Az x ábráról az olvasható le, hogy minél kisebb a munkanélküliségi ráta, annál nagyobb a migránsok százalékos aránya egy országban. Az összefüggés ugyan nem olyan erősen, de még itt is szignifikáns (Sig=0,042).

5.3. Hipotézisek

E rövid kitérő után rátérek szakdolgozatom hipotéziseimre. Egy kivételével mindegyik a visegrádi országokból, az Európai Unió csatlakozás hatására kiáramló emigrációt vizsgálja és különböző magyarázatok és mutatók segítségével próbálja magyarázni, illetve megérteni a hasonlóságok és különbségek okait.

Hipotézisek:

1. Az Európai Unió csatlakozás megváltoztatta a négy visegrádi ország addigi migrációs mintáit.
(igazolás: amennyiben a 2-3-as beigazolódik, úgy a ez automatikusan igazolódik)
2. Az Európai Unió csatlakozás serkentette és szignifikánsan növelte a négy ország lakosainak migrációs kedvét, a migráció variabilitása azonban csökkent
3. A push és pull effektek elmélete alapján arra számítok, hogy a push típusú országokból jelentősebb a migráció
4. Az Európai Unió csatlakozás a „push” típusú országokban csökkentette a munkanélküliségi rátát, növelte a foglalkoztatottságot, viszont növelte a hosszú távú munkanélküliség részarányát az egész munkanélküliségen belül.

5.3.1. 1. Hipotézis

Az Európai Unió csatlakozás megváltoztatta a négy visegrádi ország addigi migrációs mintáit.

E hipotézist akkor fogom automatikusan igaznak tekinteni, ha a második és harmadik hipotézisem igazolódik.

A migrációs szakirodalomban áttekintésekor képet kaptunk a nemzetközi migráció lehetséges motivációjáról, úgy gondolom, hogy egy ilyen jelentős, egyszerre több országban megtörténő munkaerőpiac megnyitása mindenképp befolyásolja a migránsok gondolkodását és munkát vállalnak külföldön.

A vonzás és taszítás elmélete (amit még később is használni fogok) illik a jelenlegi esetre, hisz ha feltételezzük, hogy ezen kategóriák relatív különbségekre alapozva jelentik egy esetleges nemzetközi migráció beindulását, akkor mindenképpen be kellett, hogy induljon valamiféle munkaerő-áramlás az újonnan csatlakozó országok és a már Európai Unió tag, fejlettebb országok közt.

A duális munkaerőpiac elméletének bemutatásakor láttuk, hogy Massey és társai (2001) érvelése szerint egy gazdaságilag fejlettebb ország (vagy régió) magától értetődően rendelkezik olyan gazdaságszerkezettel, mely állandó keresletet von maga után. Az Egyesült Királyságról feltételezem, hogy hasonló típusú gazdasággal állunk szembe, így folyamatos a munkavállalók érkezése.

A migráció új közgazdaságtanának elmélete szerint az emigrálók nem csupán saját abszolút vagyoni vagy társadalmi helyzetüket próbálják meg javítani, hanem a relatívat, vagyis a környezetükhöz képest is. Ez az elgondolás is beleillik az Európai Unió csatlakozás kínálta lehetőségek közé, hisz soha korábban nem lehetett letelepedési illetve munkavállalási engedély nélkül dolgozni az Egyesült Királyságban, vagy Írországban, így az ottani munka könnyen javíthat kezdetben az anyagi helyzeten, visszatérve esetleg pedig a társadalmi státusz relatív helyzete is megváltozhat.

5.3.2. 2. Hipotézis

Az Európai Unió csatlakozás serkentette és szignifikánsan növelte a négy ország lakosainak migrációs kedvét, a migráció variabilitása azonban csökkent

Az előző hipotézisem csak azt állítja, hogy az Európai Unió csatlakozás hatására a migrációs minták változtak meg, ebben a következő hipotézisem szerint pedig, nemhogy csak megváltoztak, de növekedtek is. Talán magától értetődő, hogy a visegrádi országokra nézve az Európai Unió csatlakozás és így a migrációs minták változása egyet jelent a migrációs számok növekedésével is⁶. A 2004-ben már Európai Unió tagországok közül Írország, az Egyesült Királyság, Svédország és Dánia⁷ nyitotta meg munkaerőpiacát azonnal, az új országok csatlakozási időpontjában. Többé nem kellett ezekben az országokban illegálisan munkát vállalni, nem kellett külön eljárásokkal munkába állni.

Hipotézisem második részében úgy gondolom, hogy a migráció variabilitása csökkent a visegrádi országokban, vagyis hogy az addigi célországok száma csökkent, illetve a munkaerőpiacukat megnyitó országokba koncentrálódott a migráció, a munkavállalók mintegy lecserélték az addigi uralkodó célországokat az újabb, könnyebben elérhető országokra.

Mindezeket akkor fogom igaznak tekinteni, ha 2004-től kezdődően szignifikáns és az addigi migrációt jóval meghaladó munkaerő-kiáramlást fogok tapasztalni, illetve akkor, ha a célországok száma csökken.

E hipotézis első részének igazolásához először is végigveszem a nyers migrációs számok alakulását az Európai Unió csatlakozás előtti és utáni években, valamint természetesen magában a csatlakozás évében, 2004-ben is. Arra számítok tehát, hogy az emigrálók száma összességében is megemelkedett, valamint azokba az országokba pedig még inkább, amelyek a csatlakozáskor megnyitották munkaerőpiacukat az újonnan csatlakozó országok munkavállalói előtt. Ehhez

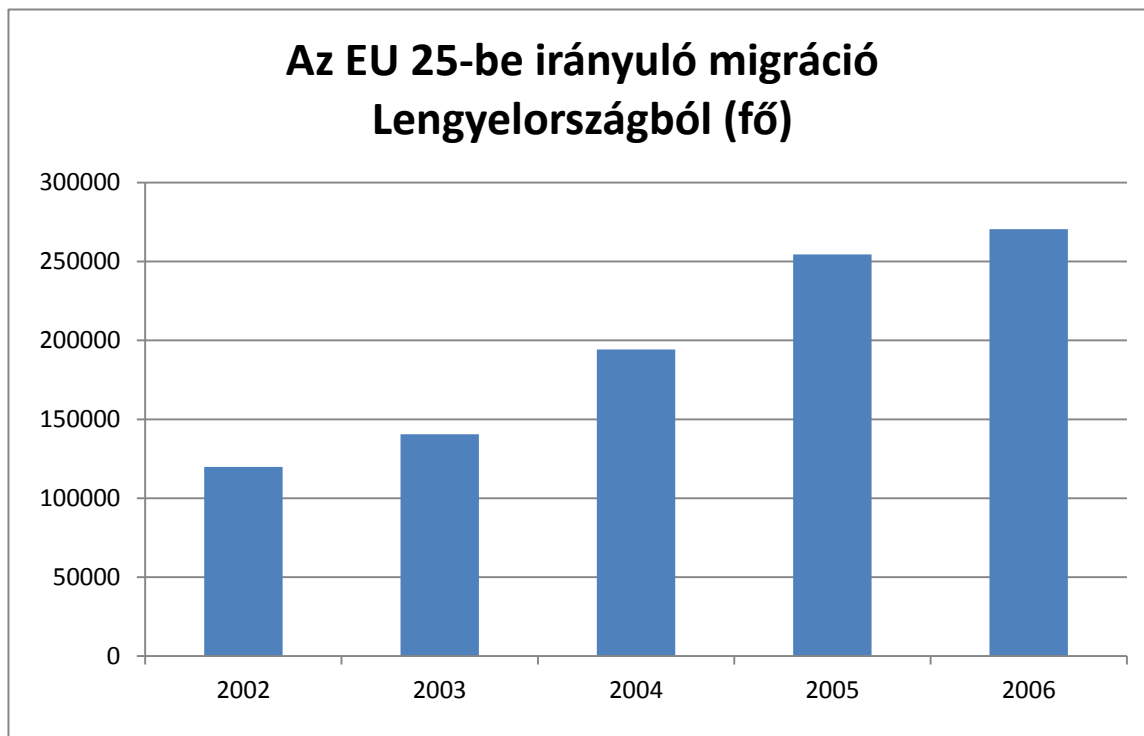
⁶ Kevésbé emlegetett tény, de éppenséggel történhetett volna ez fordítva is, hisz a 2004-ben csatlakozó országok maguk is megnyitották munkaerőpiacukat úgy a régi tagországok előtt, mint csatlakozó társaik előtt is.

⁷ Dánia ugyan ezt nem tette meg, de jelentősen könnyítette a belépést és hat hónapos időtartamra szabaddá tette a munkakeresést, amely ha sikeres, az adott munkavállaló maradhatott és kaphatott letelepedési engedélyt is (Fihel, 2006)

először is a összes lehetséges országba (EU-25, hisz a tíz csatlakozó ország egymás előtt is megnyitotta munkaerőpiacát) irányuló migrációt tekintem át.

Lengyelország

Lengyelország volt az egyetlen ország a négy visegrádi ország közül, melynek esetében a 2006-os évet is bele tudtam venni a vizsgált évek közé, sajnos a többi ország esetében 2006-tól kezdődően nem áll rendelkezésre adat az egyik legfontosabb migrációs célország az Egyesült Királyság esetében.

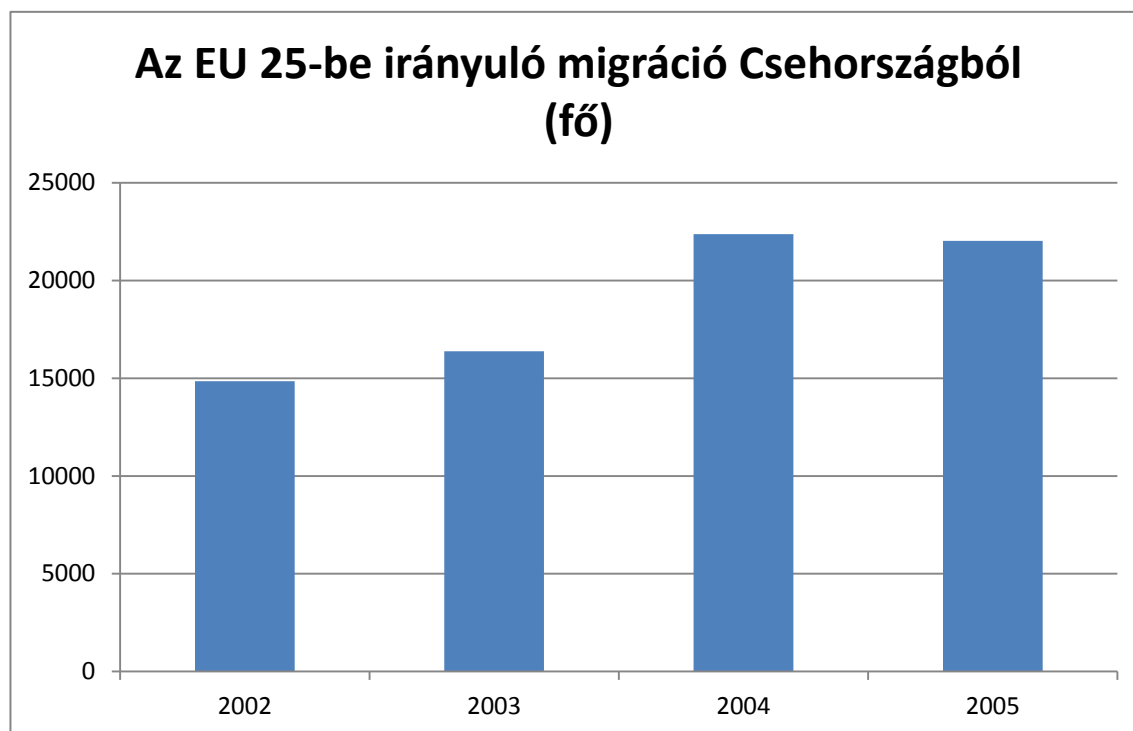
forrás: EuroStat

Lengyelország esetében egy már meglévő tendenciába illeszkedett az Európai Unió csatlakozás, a két kulcsévben (2004, 2005) körülbelül 30 százalékkal több legálisan érkező munkavállalót regisztráltak, mint az azt megelőző évben. Azt az eddigi kutatások áttekintésénél láthattuk, hogy a növekedés üteme érthető módon kifulladásra fordul, a 2007-re vonatkozó adat például már a 2005-re vonatkozóhoz is kisebb lenne.

A már említett ir adatok teljes hiánya miatt az Eurostat adatai szerint a legnagyobb kiáramlást Lengyelországból, Németországba és az Egyesült Királyságba tapasztalhatjuk, ez a két célország

teszi ki az összes emigráló számának közel háromnegyedét. Németország már a csatlakozás előtt is népszerű célpont volt (földrajzi és történelmi okok miatt), az Egyesült Királyságba irányuló migráció esetében egy – 2004-ről 2005-re – hirtelen megugrást kivéve a növekedés üteme nem túl számottevő, míg a legdinamikusabban növekvő munkaerő-áramlást Hollandia, Dánia, Spanyolország és Svédország esetében láthattuk (illetve némiképp meglepő módon és a dolgozatban nem tárgyalt Norvégia esetében).

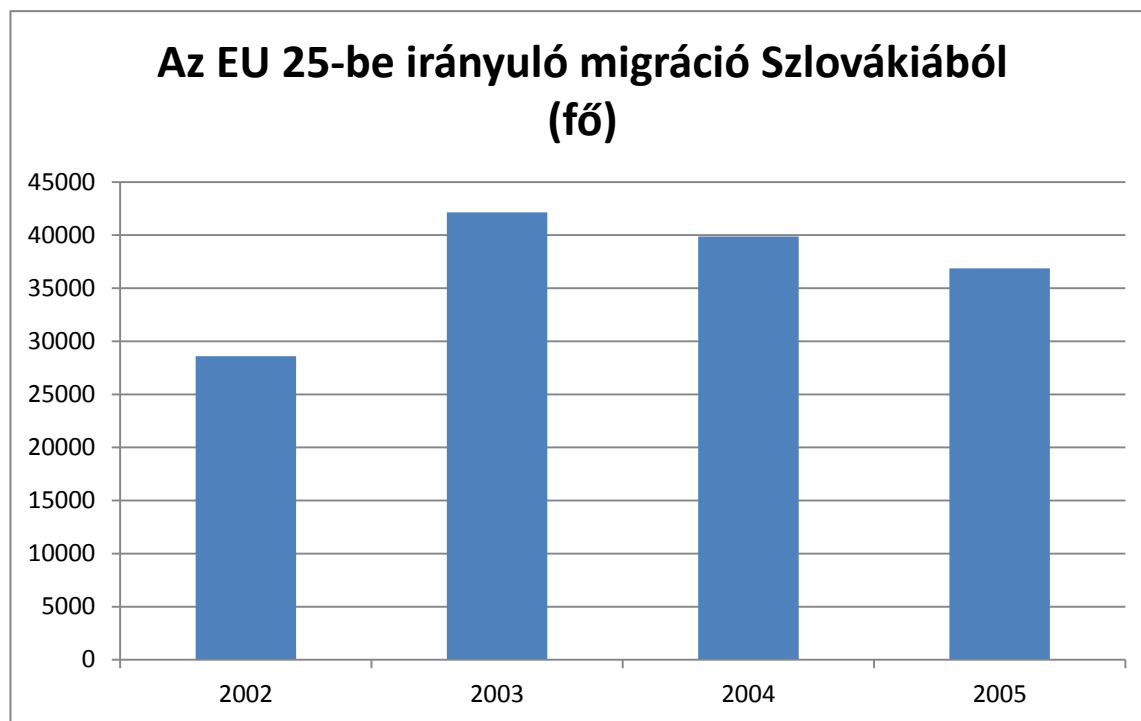
Csehország

forrás: EuroStat

Csehország esetében láthatjuk, hogy a csatlakozás éve, 2004 hozta a legnagyobb számú migrációt, és történt ez mindannak ellentétére, hogy a Németországba irányuló migráció a vizsgált években – visszafogott ütemben ugyan, de – évről évre csökkent. Ezt tudta kompenzálni az Egyesült Királyságba kiáramló munkaerő, illetve számottevő -, de az abszolút számokat érdemben nem befolyásoló - emelkedés volt tapasztalható Svédország, Spanyolország, illetve Ausztria esetében.

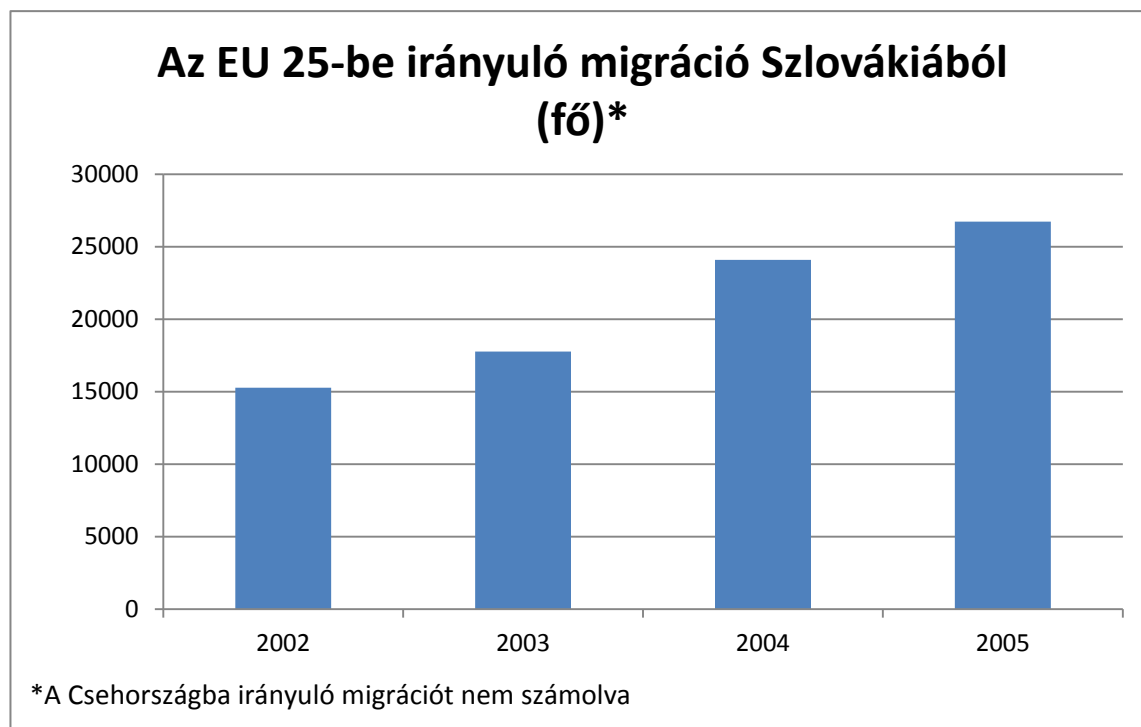
Szlovákia

forrás: EuroStat

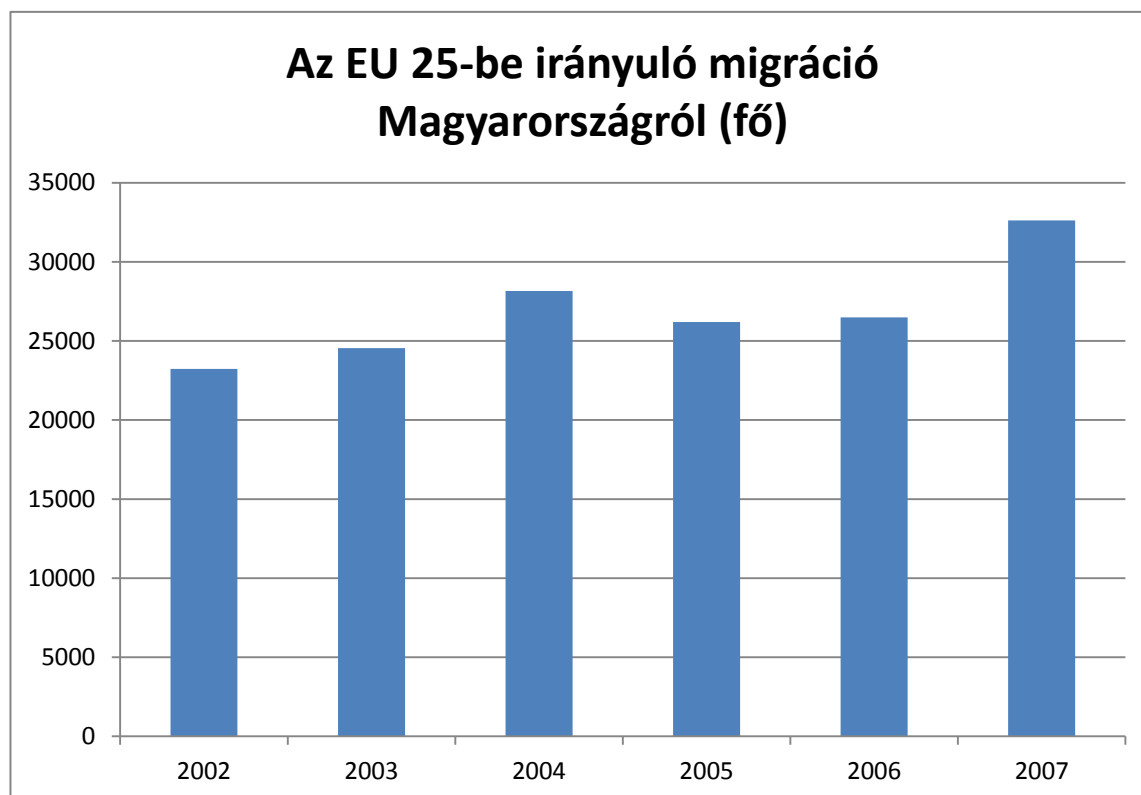
Szlovákia esete annyiban különleges, hogy 2004-ben a kiáramló munkaerőnek útja közel a fele Csehországba vezetett, azonban ez a szám 2003-tól kezdve fokozatosan csökken, így alakulhatott ki az a helyzet, amit a fenti ábra mutat, nevezetesen, hogy az Európai Unió csatlakozás ellenére csökken az emigrálók összes száma. A következő, X. ábrán úgy szemléltettem a migrációs számokat, hogy abból ki legyenek szűrve a Csehországba irányuló munkavállalók számai. Az így megszürt képek tisztán igazolják a hipotézist, Szlovákia különös esete Csehországgal pedig akár külön vizsgálódást is érdemelhetne.

A Csehországtól megtisztított adatokat kicsit részletesebben áttekintve, hogy egyedülálló módon a Németországba és Ausztriába irányuló migráció gyakorlatilag stagnált, a már leszögezett, x. ábrán látható növekedést lényegében az Egyesült Királyságba irányuló migráció okozza.

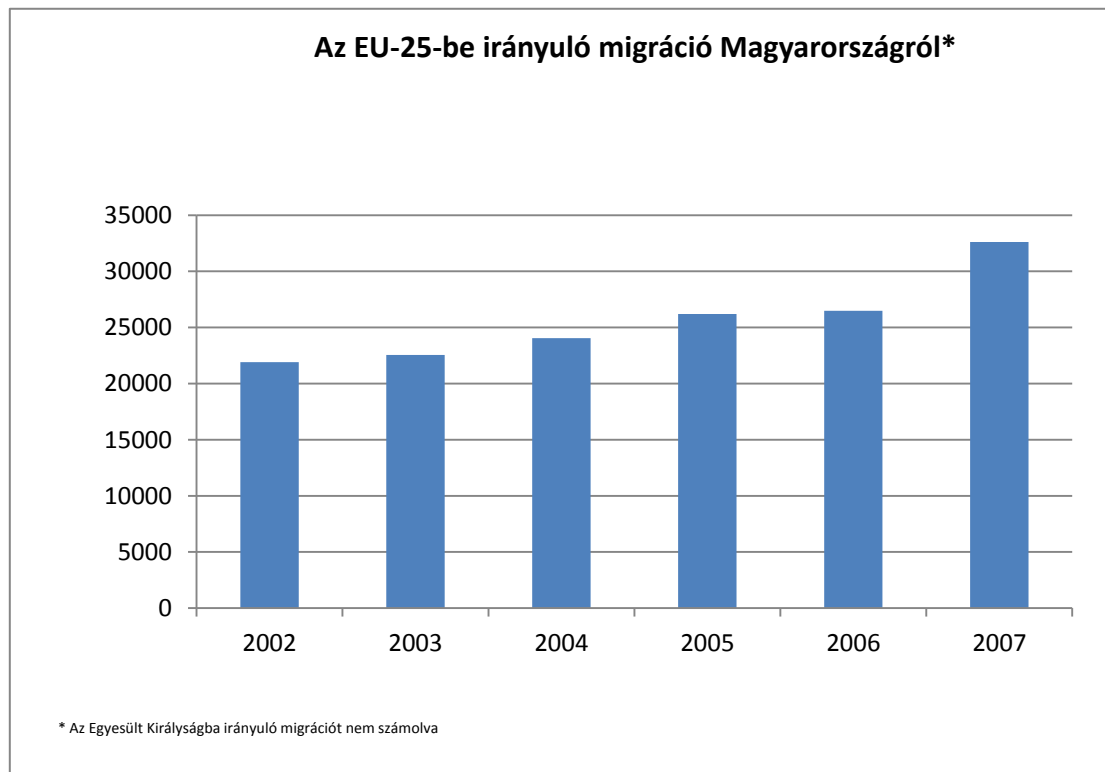
forrás: EuroStat

Magyarország

forrás: EuroStat

Első ránézésre – és főleg a már bemutatott országok ismeretében – talán meglepetést kelthet a magyar migrációról készített ábra, azonban a 2005-től 2007-ig szereplő adatok oszlopai nem tartalmazzák (adathiány miatt) az Egyesült Királyságba irányuló migrációt, ezért látható hát a visszaesés 2004-ről 2005-re. Mindazonáltal az összes másik kulcs országba irányuló migrációs adat megbízhatóan emelkedett a kérdéses időszakban is, mint azt a következő ábrán láthatjuk (az Egyesült Királyságba irányuló adatoktól megtisztítva):

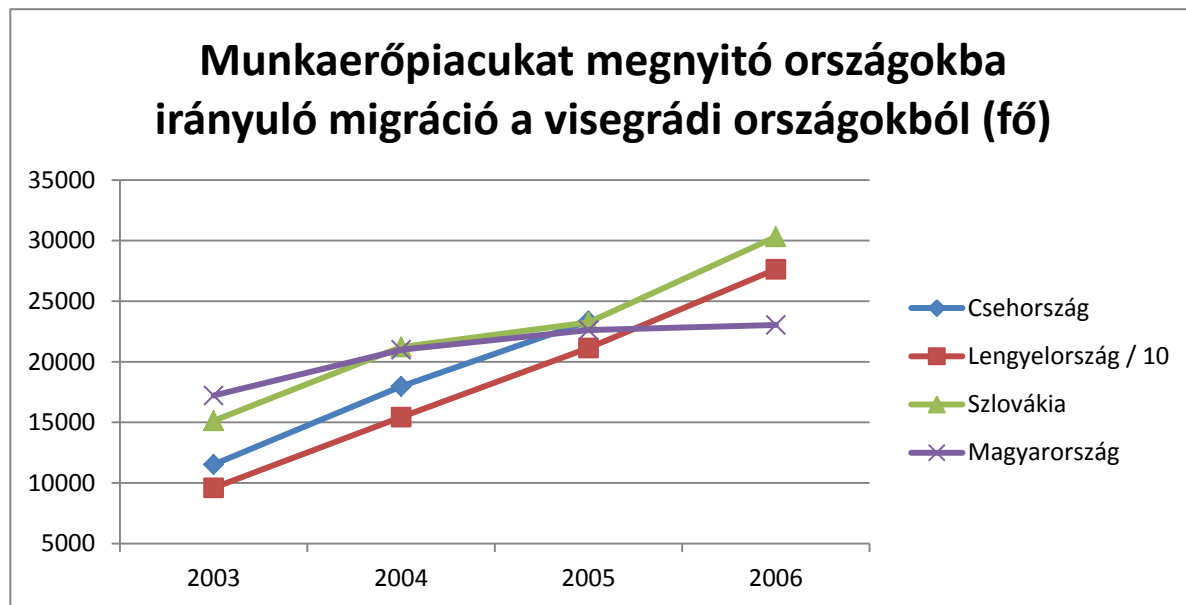
forrás: Eurostat

Így tisztább képet kaphatunk a migrációs számok változásának, hisz okkal feltételezhetjük, hogy a 2005, 2006 és 2007-re vonatkozó, az Egyesült Királyságba irányuló migrációs adatok szintén hasonlóan emelkedő tendenciát mutattak volna.

Migráció a munkaerőpiacukat megnyitó országokba

Az Európai Unió csatlakozással egy időben a már említett négy ország (Egyesült Királyság, Írország, Svédország és Dánia) nyitotta meg munkaerőpiacát. A csatlakozás hatása a visegrádi

országok lakosainak migrációs kedvére talán jobban tetten érhető, ha ezúttal csak azokat a migrációs számokat vesszük szemügyre, melyek ezekbe az országokba irányulnak.

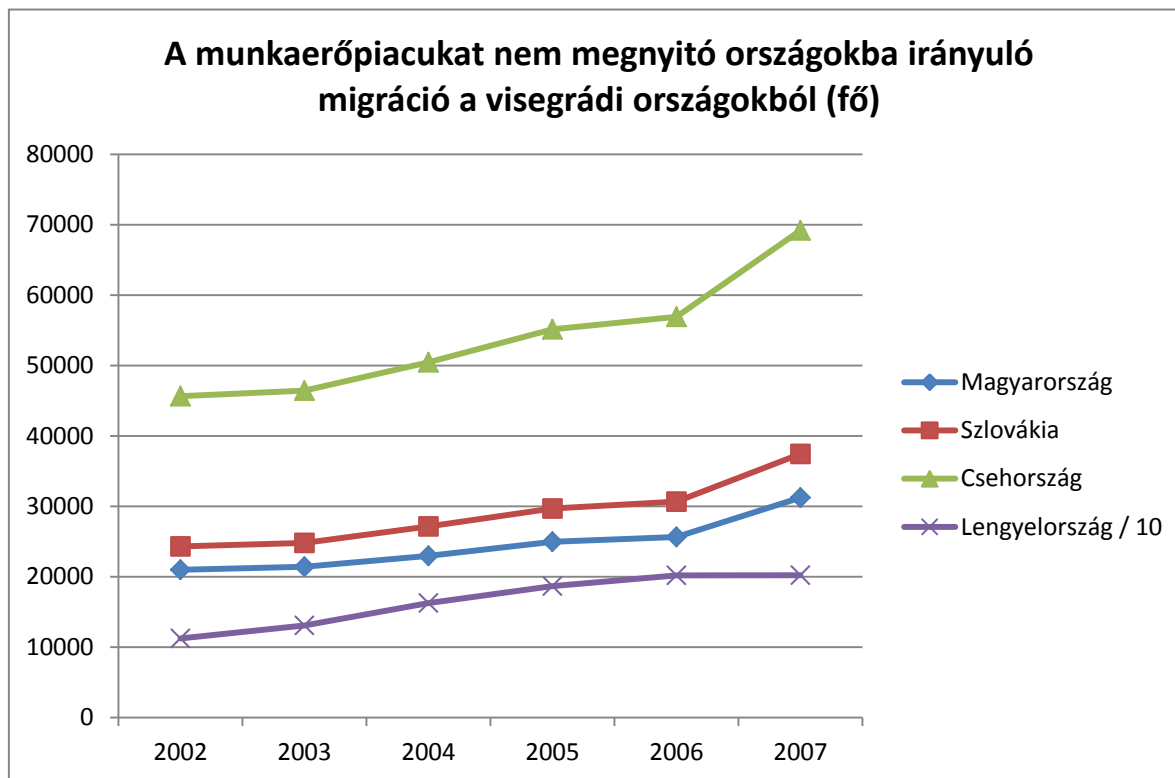

forrás: OECD

A fenti ábrán Lengyelország adatainak jobb szemléltetése érdekében elosztottam tízzel azt, így egy ábrára tudott kerülni a négy ország. Sajnos Írország adatainak teljes hiánya itt is igen szembeötlő, azonban a tendencia így is leolvasható. Írország „távollétében” az Egyesült Királyság bizonyult a fő célpontnak, a Dániába és Svédországba irányuló migráció abszolút számban gyakorlatilag nem befolyásolja a végső számokat, azonban természetesen segítenek a tendencia fenntartásában.

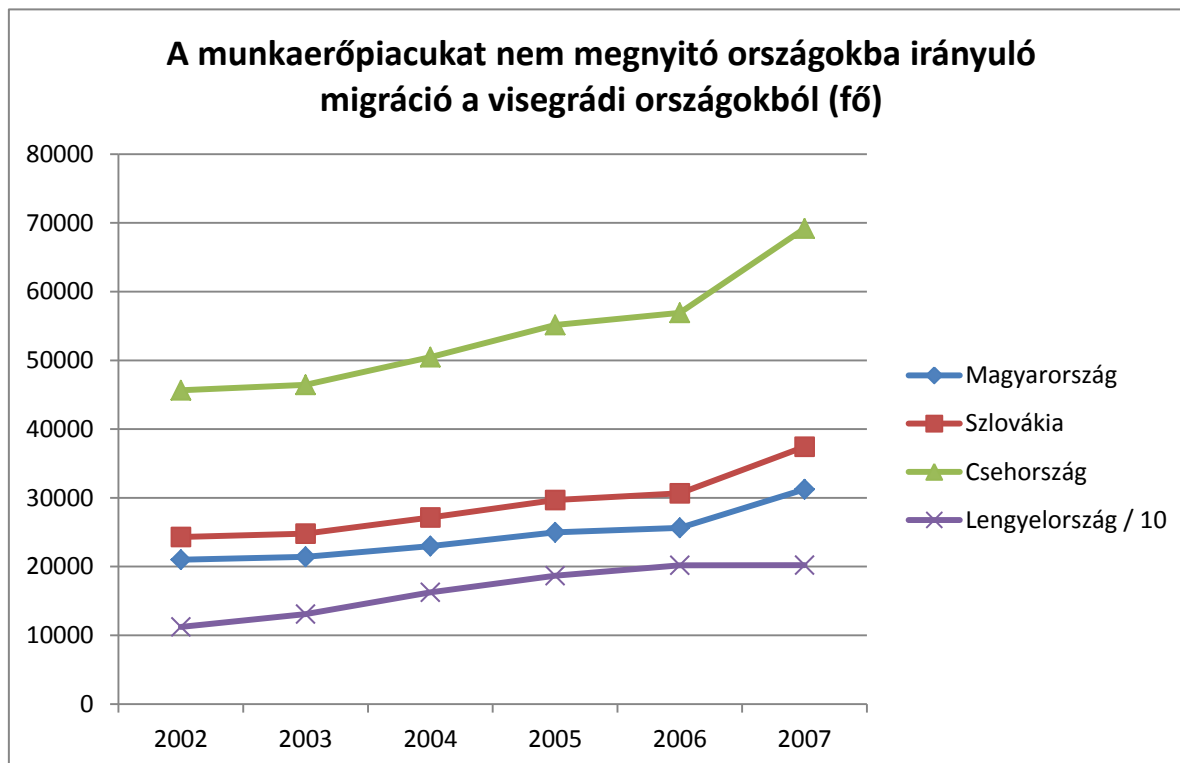
Variabilitás

Hipotézisem ezen részében úgy gondolom, hogy mivel voltak olyan országok a régi Európai Unió országok között, melyek megnyitották munkaerőpiacukat ezért ezek mintegy előre „becsatornázták” a migráció irányát. Ez extrém esetekben azt jelentené, hogy előfordulhatna olyan is, hogy egy 2004 előtt népszerű ország, ha nem nyitotta meg munkaerőpiacát nem számolhat többé intenzív migrációval illetve teljesen ki is esik a célországok sorából. Kevésbé extrém várakozás, hogy a migráció csökken a munkaerőpiacot nyitó országok javára.

forrás Eurostat

Fenti ábra szerint még úgy sem csökkent ezekbe az országokba a migráció növekedésének üteme, hogy továbbra is letelepedési illetve munkavállalási engedélyhez volt kötve a legálisan való bejutás.

x ábra forrás: Eurostat

A hipotézisem alapján csökkenő tendenciára számítottam, sem ez nem lett így és az sem, hogy esetleg találok olyan országot, amelybe esetleg teljesen elapadt a beáramló migráció.

Hipotézisem első fele tehát igaznak, második fele azonban teljességgel hamisnak bizonyult.

Hipotézisem első része tehát így szólt: „Az Európai Unió csatlakozás serkentette és szignifikánsan növelte a négy ország lakosainak migrációs kedvét”. Erre egyértelmű bizonyítékokat láttunk, hogy így volt. Minden országból, minden esetben növekedett a migráció. Még azokba az országokba is növekedtek a migrációs számok, melyek nem nyitották meg munkaerőpiacukat az újonnan csatlakozó országok előtt. Így érkeztünk el hipotézisem második részéhez, amely így szólt: „a migráció variabilitása azonban csökkent”. Ennek a fellelt adatok egyértelműen ellent mondtak, melyet az alábbi ábra szemléltet a legjobban:

5.3.3. 3. Hipotézis

A push and pull (vonzás és taszítás) effektek elmélete alapján arra számítok, hogy a taszító típusú országokból jelentősebb a migráció.

E hipotézist megvizsgálandó nemcsak a szakdolgozat szűken értelmezett tárgyát, a visegrádi országokat vonom be a kutatásba, hanem a 2004-ben újonnan csatlakozó másik hat országot is⁸. Ezek bevonásával teljesebb képet kaphatunk a négy visegrádi ország állapotáról a csatlakozás időpontjában. Első lépésként meg kellett határoznom, hogy milyen kritériumok beteljesülése esetén tekintek egy országot taszítónak, vagyis olyan országnak, amelyektől azt várom, hogy intenzívebb migrációval reagált az európai uniós csatlakozásra, mint azok, amelyek nem esnek bele ebbe az általam elgondolt kategóriába. A szakirodalom áttekintésekor láttuk, hogy egy potenciálisan taszító országban élő ember a következők miatt gondolhatja úgy, hogy elhagyja országát, emigrál: nem elegendő munkahely, kevés lehetőség, elmaradott körülmények, éhezés vagy árvíz, politikai bizonytalanság, gyenge egészségügyi ellátás, elszegényedés, természeti katasztrófa, politikai vagy vallásos szabadság hiánya, lakhatási nehézségek, diszkrimináció vagy hatalommal való visszaélés, gyenge házassági kilátások. Szakdolgozatom lehetőségeit meghaladja, hogy a nevezett országok egészségügyi, politikai helyzetét vizsgáljam, számszerűsítsem, esetleg megpróbáljam tartalommal kitölteni az olyan elképzeléseket, hogy „keves lehetőség” vagy épp „elmaradott körülmények”. Mutatóim kiválasztásakor a következők vezéreltek: az adat legyen megbízható; az összevetett országok adatainak milyensége ne az egyes országok statisztikai hivatalainak módszertanától függjön, azok legyenek lehetőleg egységes módszertan alapján elkészítve; olyan adatok legyenek, amelyek éppúgy fellelhetők például

⁸ *A szakirodalomban megfigyelt mintát követve a vizsgált országok az együttesen EU-8 néven emlegetett országok, ezek pedig a következők: Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia. Málta és Ciprus speciális jellegűknél fogva maradnak ki a vizsgált országok sorából, ugyanis mintába vételük esetén nem ritkán torzíthatnak és bevonásuk nélkül tisztább képet kaphatunk a másik nyolc újonnan csatlakozó ország egymáshoz viszonyított állapotáról.*

Észtország esetében, mint Szlovénia esetében, vagyis hozzáférhető és egy ország állapotának felmérésekor a leggyakrabban használt adatsorok legyenek.

Így a választásom a következő adatok lekérésére esett: munkanélküliségi ráta, foglalkoztatottság aránya a lakosság számához képest, minimálbér, minimálbér aránya az átlagfizetéshez képest és az egy főre jutó GDP mértéke.

Munkanélküliségi ráta: az egyik leggyakoribb mutató, amellyel egy munkaerő-piacot jellemezni szokás. A nemzetközileg elfogadott kiszámítása a következők szerint történik: a munkanélküliek számának aránya a munkaképes korú (legtöbbször ez a 15-64 éves korú embereket takarja) népesség számához. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) egy 1982-ben és mérvadónak tartott konferenciáján (International Labour Organization, Bureau of Statistics, 1982) a munkanélküliek definiálásában a következő kritériumokat határozta meg: mindazok, akik a vizsgált időszakban nem dolgoznak, de megvan a szándékuk rá, képesek dolgozni, a kérdéses időszakban képesek lennének munkába állni és épp aktívan munkát keresnek.

Foglalkoztatottság aránya a lakosság számához képest: a foglalkoztatottság az összlakossághoz viszonyítva. Ez ugyan nem legelfogadottabb és leggyakrabban használt mutató (hiszen más, mint a foglalkoztatottsági ráta), azonban mind a nyolc vizsgált országra vonatkozóan ez a mutató bizonyult hozzáférhetőnek és teljes körűnek. A foglalkoztatottsági ráta és a foglalkoztatottak száma / teljes lakosság arányszáma nem tér el olyan jelentősen egymástól, hogy emiatt a vizsgálódás során problémákba ütközhetnénk. A foglalkoztatottsági ráta a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) definíciója szerint az épp munkában állók számának aránya a teljes munkaképes korú lakossághoz viszonyítva. A foglalkoztatottság arányos száma a teljes lakosság számához viszonyítva pedig, mint ahogy a neve is mondja a foglalkoztatottak számát (vagyis a számláló ugyanaz) arányítja az egész ország teljes lakosságához.

Minimálbér: a minimálbér az a bérszint, amely összeg megadására egy munkáltatót a törvény kötelezi, illetve ezzel összhangban az az összeg, amennyiért egy munkavállaló legálisan „eladhatja” munkaerejét, szolgáltatását. Statisztikai szervezettől függően kifejezhető óránkénti, napi illetve havi egységben, az Eurostat az Európai Unió hivatalos statisztikai szervezete ezt havi bontásban adja meg. A Skandináv országokban, valamint Németországban, Ausztriában,

Svájcban és Olaszországban nincsen törvény által szabályozott szintje a minimálbér szintjének, ezt különböző tárgyalásokon évről évre újra és újra megállapítják. Szerencsére azonban a négy visegrádi ország és a másik négy, újonnan az Európai Unióhoz csatlakozott ország esetében is megállapított és egymással összevethető, törvény által szabályozott szintje van a minimálisan kifizetendő fizetésnek. A minimálbér törvényben meghatározott szintje mellett érvelők szerint a minimálbér a kevésbé képzettek körében szintjen tartja az életszínvonalat és segíti a szegénység elleni harcot, ellenzői szerint azonban rugalmatlanná teheti a munkaerő-piacot, növelheti a munkanélküliségi rátát a kevésbé képzettek körében, így negatívan diszkriminálva őket a magasabban képzettekkel szemben.

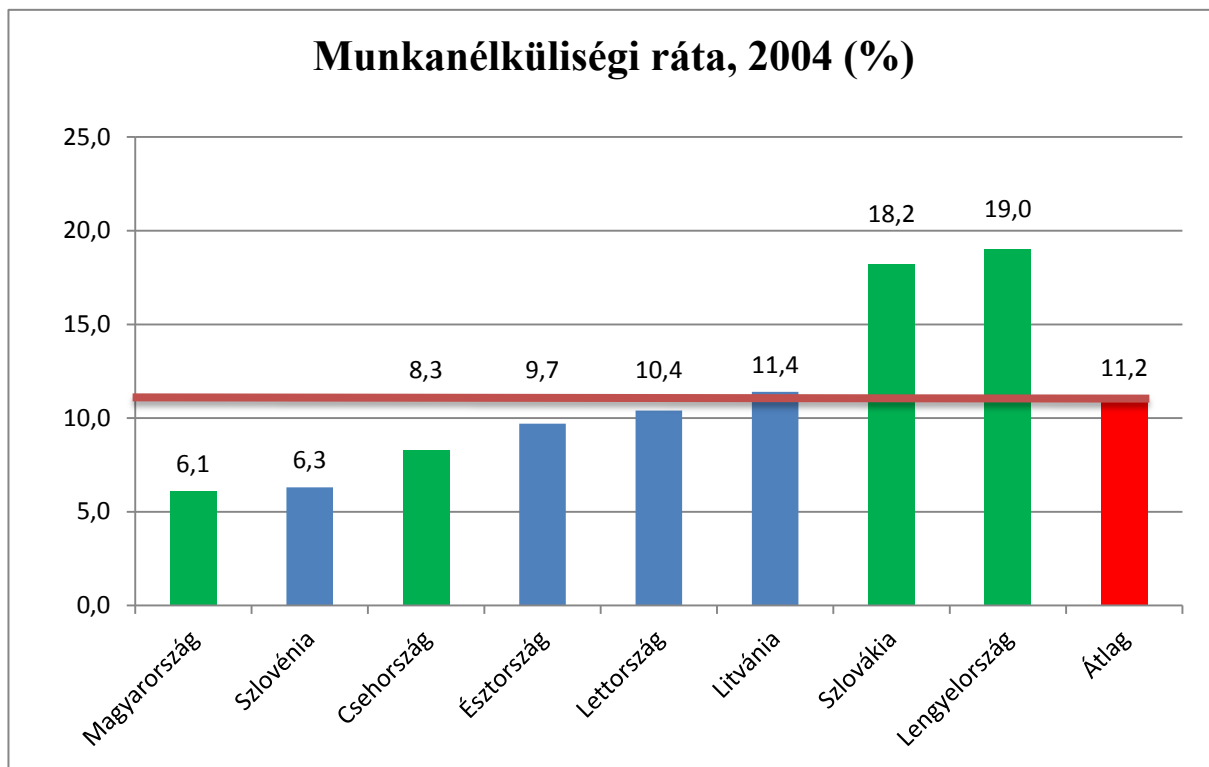
Minimálbér aránya az átlagfizetéshez képest: ezt a mutatót az Eurostat használja, ez a már bemutatott minimálbér és a szintén az Eurostat által jegyzett átlagbér hányadosa, amely így rugalmassági mutatóként is megállja a helyét, minél kisebb ez a hányad, annál rugalmasabbnak tekinthető egy munkaerő-piac.

Egy főre eső GDP (Gross domestic product, vagyis a bruttó hazai termék): A GDP a leggyakrabban használt gazdasági mutató, melyet egy ország általános gazdasági helyzetének jellemzésekor használni szoktak. Egy adott ország összes megtermelt javának és szolgáltatásának piaci értékét jelenti egy meghatározott időszakra nézve, nem ritkán az általános életszínvonal jellemzésére is használják. Ez persze lehet túlzottan leegyszerűsített megközelítés, én a szakdolgozatban gyakorlatilag mégis ilyen értelemben fogom használni. Az egy főre eső GDP pedig azt jelenti, hogy ennek az összes gazdasági termelésnek egy ország, egy lakosára mennyi jut, legtöbbször amerikai dollárban kifejezve.

A hipotézis igazságának eldöntéséhez tehát nyolc országnak az öt fenti mutatóját hívtam segítségül. A mutatóknál a 2004-es évet, a csatlakozás évét vettem mérvadónak tekintve, hogy ebben az évben volt a régi Európai Unió országok munkaerő-piacának nyitásának első hulláma, vagyis az újonnan csatlakozott országok munkavállalói ekkor dönthettek először, hogy (immár legálisan) munkát vállaljanak azokban az országokban, melyek ezt lehetővé tették a számukra. Úgy gondolom tehát, hogy 2004 volt az az év, ahol ezek a mutatók a legnagyobb szerepet játszhattak egy esetleges külföldi munkavállalásról szóló döntéskor.

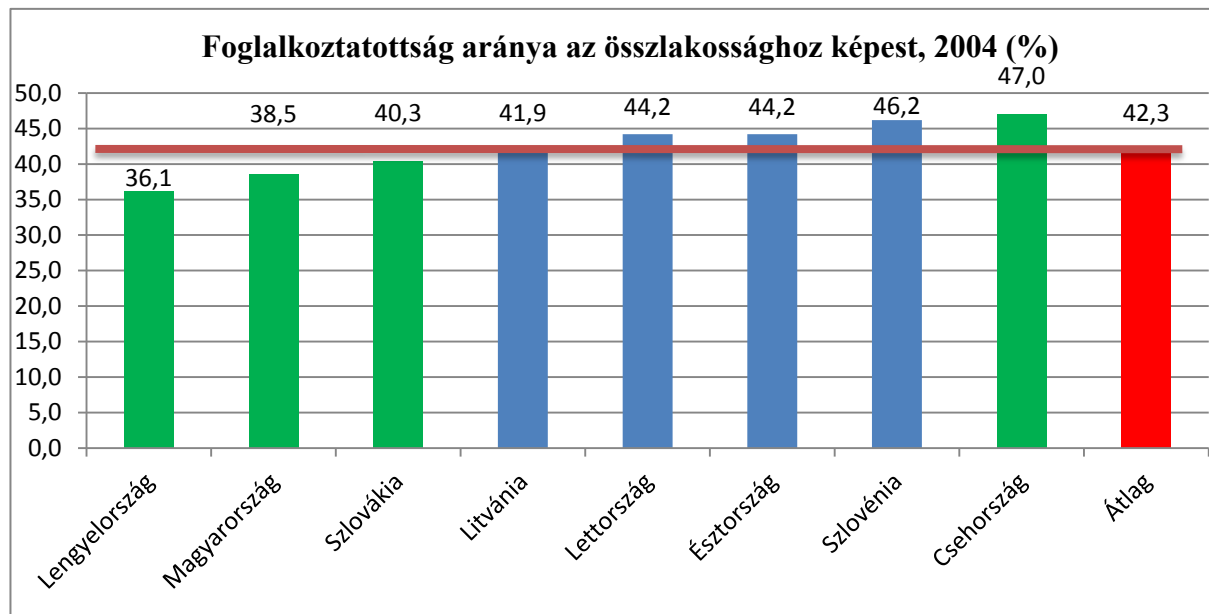
Minden egyes mutatónál kiszámoltam egy egyszerű átlagot a vizsgált nyolc ország adataiból és mutatóként azokat az országokat vettem taszító típusú országnak, amelyek ezen átlagos érték alatt (vagy felett, mutatóként eltérhet, hogy épp az átlag alatti vagy feletti eredmény a kedvezőbb) szerepelnek. Mutatóként külön-külön ábrát készítettem, az ábrákon a nyolc ország adatainak grafikus megjelenítése látható, zöld színnel jelöltem a vizsgálódás tárgyait, a négy visegrádi országot, a sor végén pedig pirossal az átlagot, amely a viszonyítási pontot jelenti.

Munkanélküliség ráta:

A munkanélküliségi ráta például rögtön egy olyan mutató, ahol az minél alacsonyabb, annál kedvezőbb. Magyarország vezette a sort ebben az évben és Csehország (8,3 százalék) is jóval az átlagos szint (11,2 százalék) alatti eredményt tudott felmutatni. A visegrádi országok közül Szlovákia és Lengyelország egyértelműen és negatív értelemben kiemelkedik a „mezőnyből”, a munkanélküliségi ráta mutatója alapján tehát ez a két utóbbi ország számít taszító típusú országnak.

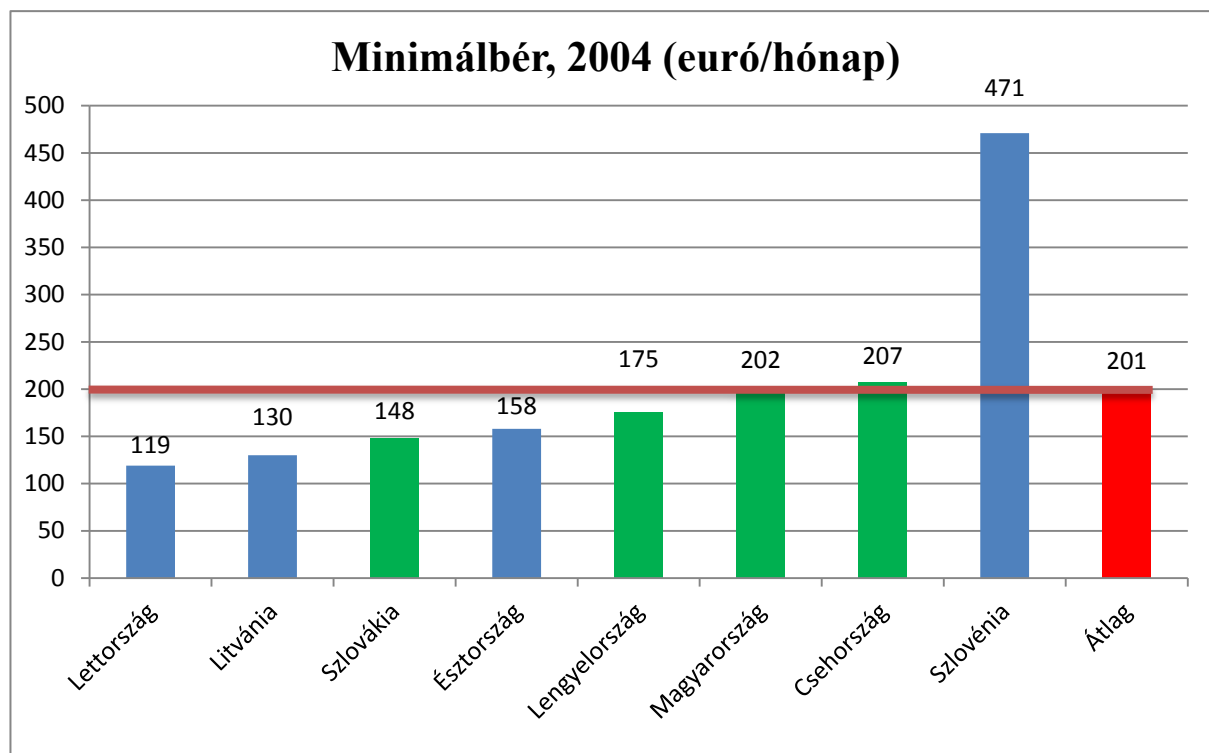
Foglalkoztatottság aránya a lakosság számához képest:

forrás: OECD, saját számítás

Ezen mutató esetén jóval kisebb a szórás, ennek megfelelően nem is látványosak olyan mértékben az eltérések, de természetesen átlagot így is volt értelme számolni. Ez alapján (42,3 százalék) Csehország kivételével a másik három visegrádi ország (tehát Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) elmarad e nyolc Kelet-és Közép Európai ország átlagos szintjétől, vagyis e mutató alapján e három ország számít taszító típusú országnak.

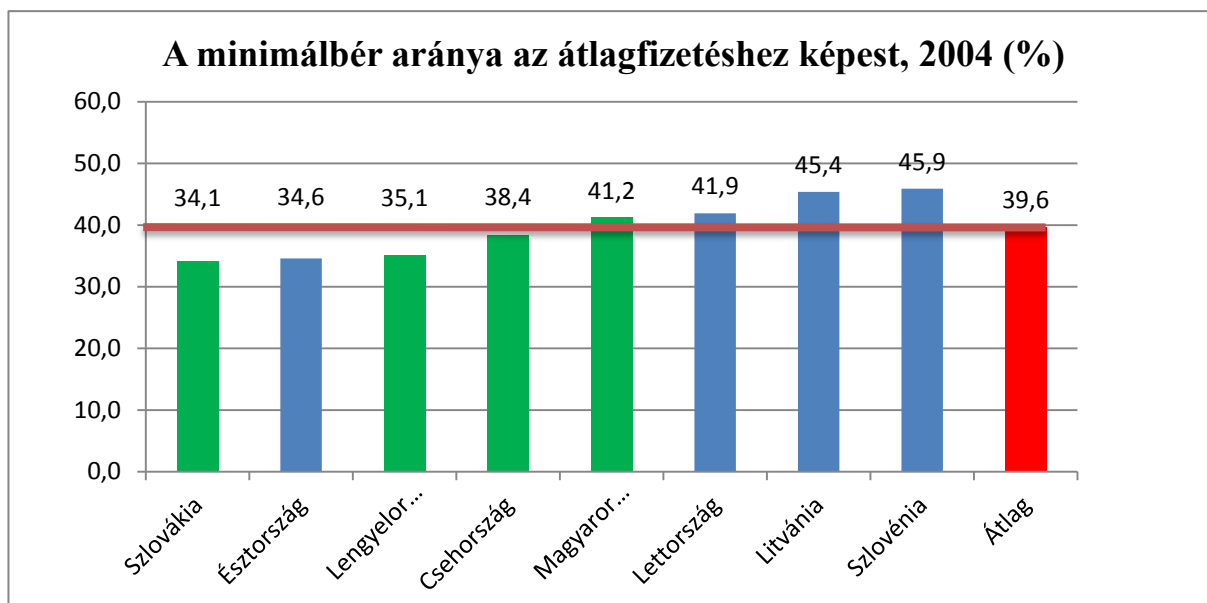
Minimálbér:

forrás: Eurostat

A minimálbér esetében Szlovénia kiugróan magas értéke miatt gyakorlatilag csak saját maga tudja hozni ezt az átlagos feletti szintet. Szigorúan ragaszkodva az előre elhatározott módszerhez azonban Magyarország (202 euró) és Csehország (207 euró) is képes volt „megugrani” a kritériumot (201 euró), így a 2004-es minimálbér szintjének mutatója alapján ismét Lengyelország és Szlovákia számít taszító típusú országnak.

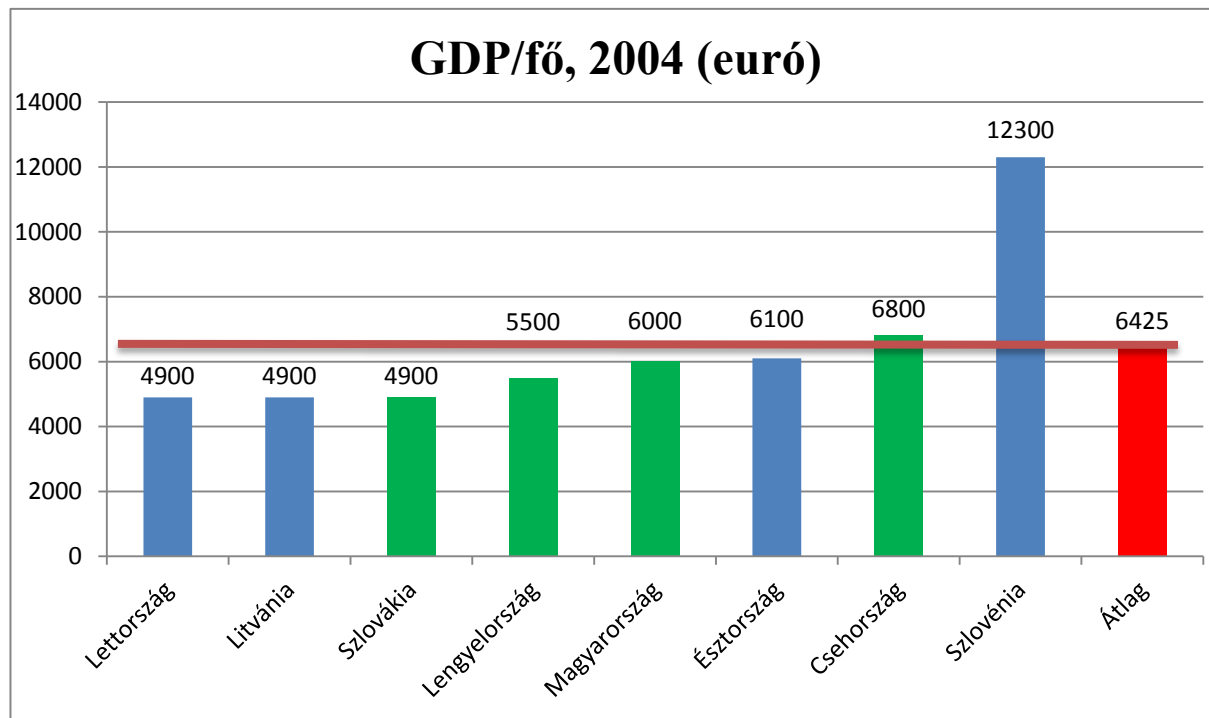
Minimálbér aránya az átlagfizetéshez képest:

forrás: Eurostat

E mutató esetén sem túl nagy a szórás és ezúttal kiugró érték sincsen (ami egyúttal ez esetben azt is jelenti, hogy Szlovénia esetében például az átlagfizetések a minimálberekhez hasonlóan igen kiugróak a többi ország hasonló adatához képest). A négy visegrádi ország esetében ismét Szlovákia (34,1 százalék) és Lengyelország (35,1 százalék) számai vannak az átlag alatt (39,6 százalék), illetve most először Csehország hasonló adata is (38,4 százalék). Valószínűleg a 2001-es, radikális minimálbér emelés hatására, de Magyarország a vizsgálatnak ebben a kategóriájában nem számít taszító típusú országnak. Ezzel összhangban ez az egyetlen vizsgált adatsor, amelyben Magyarország egyedülként áll nem taszító országgént a négy visegrádi ország körében és szintén ez az egyetlen, ahol Csehország nem kedvező irányban lépi át a nyolc ország adataiból kiszámított átlagértéket.

Az egy főre jutó GDP mértéke

forrás: Eurostat

Ezen az ábrán ismét szintén szembeötlő Szlovénia kiugró eredménye és lényegében emiatt csupán egyetlen másik ország tudta meghaladni az átlagos értéket (Csehország). A két sereghajtó balti ország (Lettország és Litvánia) után Szlovákia, Lengyelország és Magyarország ebben a sorrendben követik egymást, vagyis a négy visegrádi ország közül három is taszítónak számít az egy főre jutó GDP tekintetében.

Összegzés – avagy mely országok „taszítanak”?

A felsorolt mutatók alapján végzett leíró kutatás alapján három ország helyzetét tekinthetjük egyértelműnek. Ezek Lengyelország, Szlovákia és Csehország. Lengyelországot és Szlovákiát – legalábbis a jelenleg vizsgálódás keretein belül mindenképp – együtt lehetne emlegetni, mint taszító országok, ugyanis mind az öt vizsgált kategóriában a nyolc említett ország átlagánál kedvezőtlenebb adatokkal rendelkezett 2004-ben. Ennek megfelelően, visszaugorva a hipotézis szövegéhez, arra számítok, hogy e két országból jóval intenzívebb migrációt láthatunk majd, mint a másik két visegrádi országból. Csehország ezzel ellentétben egyértelműen nem taszító ország,

az öt vizsgált mutatóból négy esetben kedvezőbb képet mutatott az esetében kapott adat, mint a nyolc csatlakozó ország átlaga. Ennek megfelelően, a hipotézis alapján ebből az országból számítottak a legalacsonyabb kivándorlási arányszámokra. A felállított kritériumrendszer alapján Magyarország esete határeset, mégsem fogom taszító típusúnak titulálni. Az öt vizsgált mutatóból egy esetben Magyarország eredménye lényegesen jobb volt, mint a kiszámított átlag (munkanélküliség: 6,1 és 11,2 százalék), egy esetben lényegesen rosszabb (foglalkoztatottság a teljes populációhoz képest: 38,5 és 42,3 százalék), két esetben minimálisan haladta meg kedvező irányban az átlagos értéket (a minimálbér aránya az átlagfizetésekhez képest: 41,2 és 39,6 százalék, illetve a minimálbér esetében: 202 és 201 euró havonta), valamint egy esetben nem sokkal, de kedvezőtlenebb (az egy főre eső GDP: 6000 és 6425 euró fejenként).

Az előző hipotézis vizsgálatánál láthattuk, hogy Szlovákia és Lengyelországból a saját népességéhez képest mennyivel többen emigráltak, mint Csehországból és Magyarországról, így ezt talán ezen országok taszító jellegének is köszönhetjük.

5.3.4. 4. Hipotézis

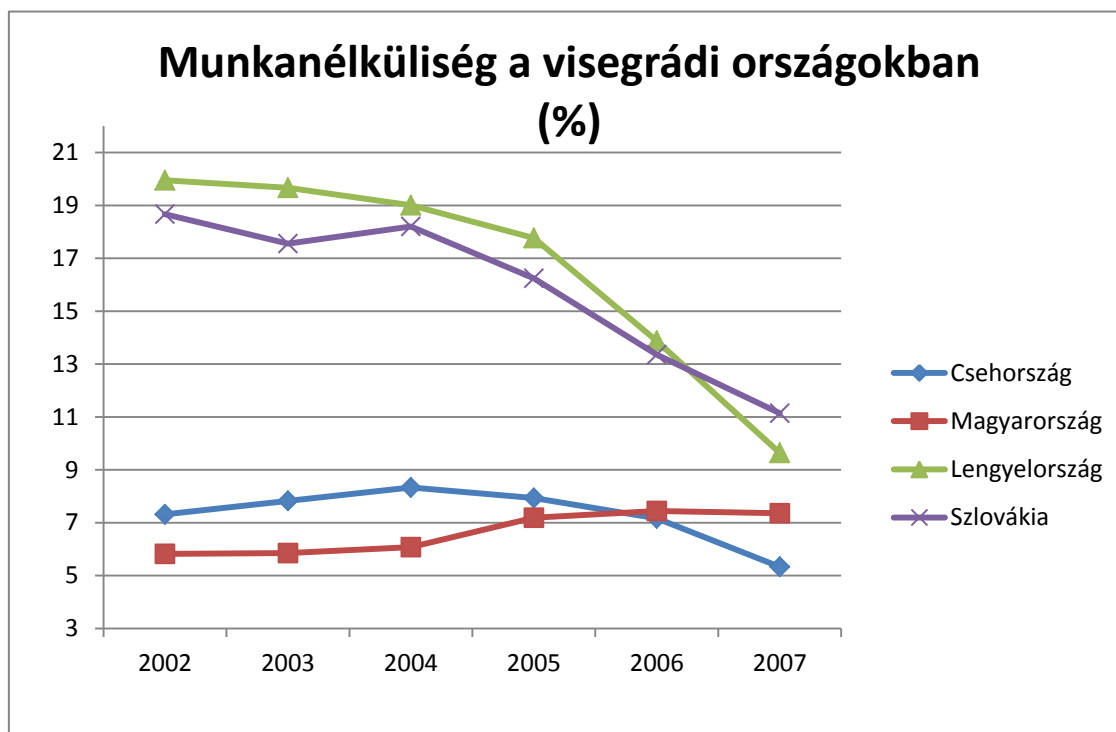
Az Európai Unió csatlakozás a visegrádi országokban csökkentette a munkanélküliségi rátát, növelte a foglalkoztatottságot, viszont növelte a hosszú távú munkanélküliség részarányát az egész munkanélküliségen belül és növelte a munkanélküliség átlagos időtartamát.

Ennek az összetett és több részből álló hipotézisnek a megvizsgálásánál arra számítok, hogy a korábban taszító típusú országnak titulált országok esetében hatványozottan igazak lesznek a hipotézisben foglaltak.

Munkanélküliségi ráta

A munkanélküliségi ráta esetében okkal tehetjük fel, hogy az Európai Unió csatlakozás és a megnyíló új munkaerőpiacok hatására sok munkanélküliként regisztrált munkavállaló gondolta úgy, hogy szerencsét próbál. Minden más tényező figyelmen kívül hagyását feltételezve tehát arra számítok, hogy minél nagyobb volt egy országban a munkanélküliség, annál inkább csökkent az és így egy nagyfokú „feszültség” tudott levezetődni a csatlakozás hatására.

Az előző hipotézis ellenőrzésekor láttuk, hogy összességében, az összes általam kiválasztott szempont vizsgálatának végeredményeként Lengyelország és Szlovákia bizonyult taszító országnak. Ha visszatekintünk, ez csupán magát a munkanélküliségi rátát vizsgálva is ugyanígy volt, Lengyelország és Szlovákia volt az, amely esetében intenzívebb migrációra számítottam.

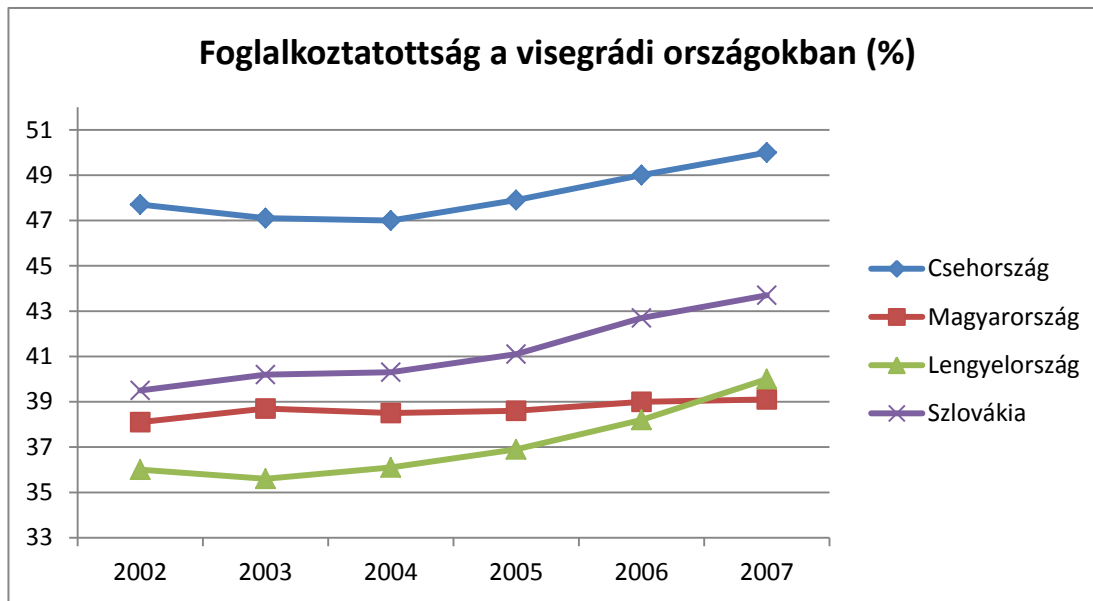
forrás: OECD

A fent ábrán látható az idősor, melynek segítségével szándékozom ellenőrizni hipotézisem ezen részét. Ennek tanulsága szerint északi szomszédunk és Lengyelország munkanélküliség rátája meredeken esni kezdett a csatlakozás évében és a vizsgált utolsó évre, 2007-re vonatkozóan sem látszott „csillapodni” ez a trend. Szintén az előbb is említett hipotézis ellenőrzésekor tapasztalhattuk, hogy Lengyelország és Szlovákia munkanélküliségi rátája, nemcsak a visegrádi országok, de a többi újonnan csatlakozó ország közül is messze kiemelkedett, így mindenképp „volt honnan” csökkennie annak, Lengyelország esetében 20 közeli százalékról 10 százalék alá, Szlovákia esetében pedig hasonló módon 19 százalékról 11 százalékra.

Foglalkoztatottság

A foglalkoztatottság aránya az egész ország összlakosságának számához képest az a mutató, amellyel szintén dolgoztam a már korábban említett hipotézis vizsgálatakor. Jelen esetben arra számítottok, hogy az Európai Unió csatlakozás hatására – első hallásra talán paradoxnak hangzó módon –, hogy a munkanélküliségi ráta esésével egy időben a foglalkoztatottság emelkedni fog. Ezt annak tudom be, hogy a csatlakozásig munkanélküliként regisztrált tömeg és emigráló réteg mellett feltűnik egy olyan réteg is, amely mindeddig „láthatatlan” volt a munkanélküli regiszter elől és azt átugorva munkába áll, talán épp az emigrálók addigi munkakörét betöltve.

Amikor korábban egy adott évre nézve vizsgáltam az újonnan csatlakozó országokat, akkor azt láthattuk, hogy a négy visegrádi ország közül Csehország szerepelt a legjobban, olyannyira, hogy még a többi mutató összevont eredménye alapján amúgy legjobban teljesítő Szlovéniát is sikerült megelőznie. A másik három országnak azonban ez a mutatója már lényegesen rosszabb állapotban volt 2004-ben, olyannyira, hogy gyakorlatilag még a visegrádi országokon kívül vizsgált másik négy ország is felülmúlta őket ebben a tekintetben.

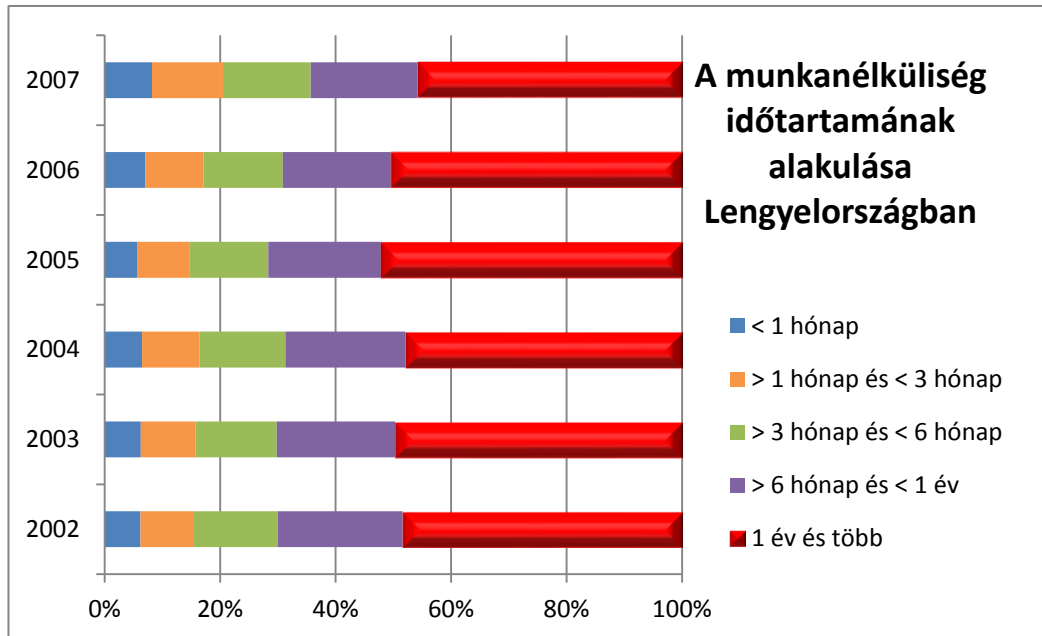
forrás: OECD, saját számítás

Fenti ábra tanulsága szerint e három ország foglalkoztatottsága nemcsak 2004-ben volt elmaradott. Magyarország kivételével azonban a tendencia biztató az Európai Unió csatlakozás utáni években. A taszító típusú országok esetében nem meglepő az ábráról leolvasható tendencia, a foglalkoztatottság bővülése, Csehország esetében azonban mindenképp figyelemre méltó, hogy miképp tudta az amúgy is kimagasló foglalkoztatottsági rátáját még tovább emelni.

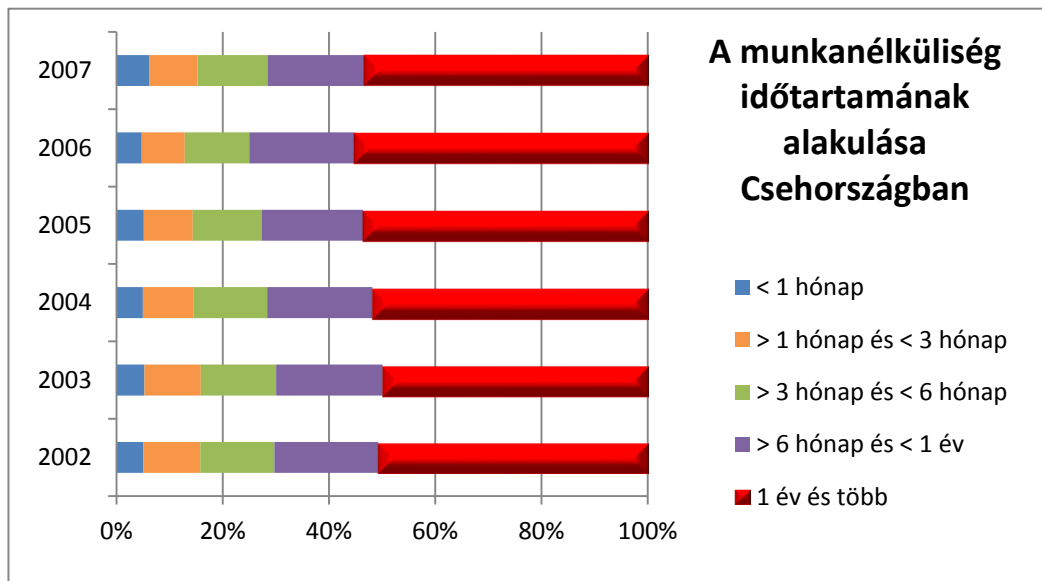
Hosszú távú munkanélküliség

Korábban már elhangzott, hogy hosszú távon munkanélkülinek nevezzük azt, aki már 1 éve vagy annál több ideig keres aktívan munkát. A hipotézisem ennek a részében hasonló logikát alkalmaztam, mint a foglalkoztatottság esetében, olyan tekintetben legalábbis minden bizonnyal, hogy a várakozás ellent mondhat az elsőre logikusnak tűnőnél. A hipotézisem szerint ugyanis nem a hosszú távon munkanélküliek abszolút számáról van szó (ezt az esetet jóval nehezebb lenne hipotézis szintjét megfogalmazni), hanem a részarányukról az egész munkanélküliségen

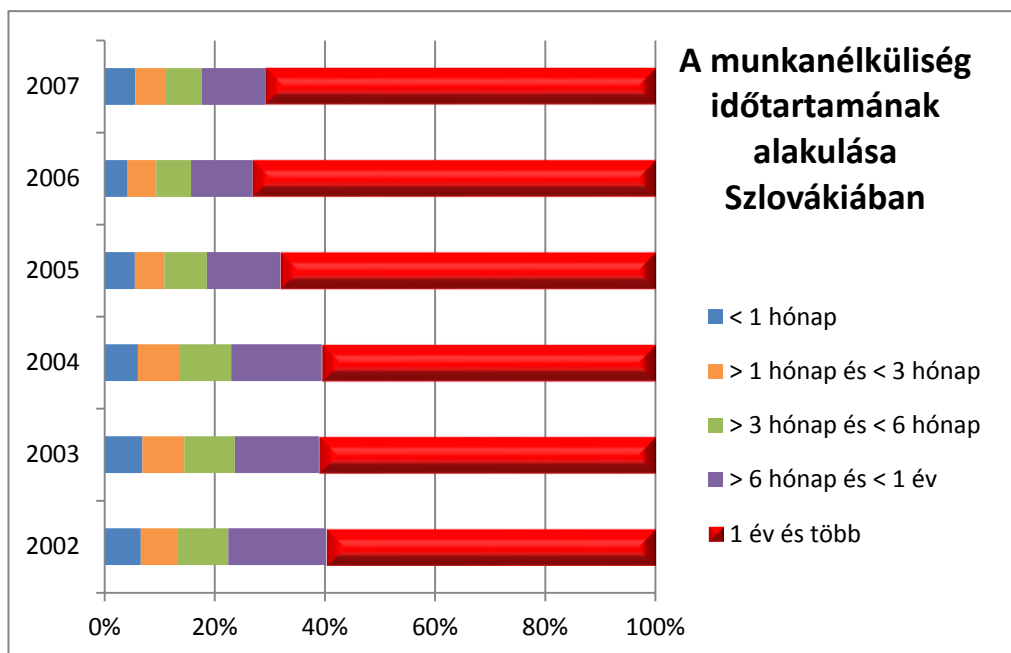
belül. Ennek esetében pedig tehát növekedést várok, annál az egyszerű oknál fogva, hogy úgy gondolom, hogy jóval nagyobb arányban emigráltak azok, akik rövidebb ideje voltak kénytelenek otthagyni a munkaerőpiacot. Esetükben könnyebben el tudom képzelni, hogy mobilabban reagálnak egy, az Európai Unió csatlakozás által felkínált lehetőségre, hisz még nem érte őket utol a hosszú távú munkanélküliség egyik leggyakrabban emlegetett hátránya az egyénre nézve, az általános apátia és a munkaerőpiacra való visszakapcsolódás felett érzett kedvtelenség.

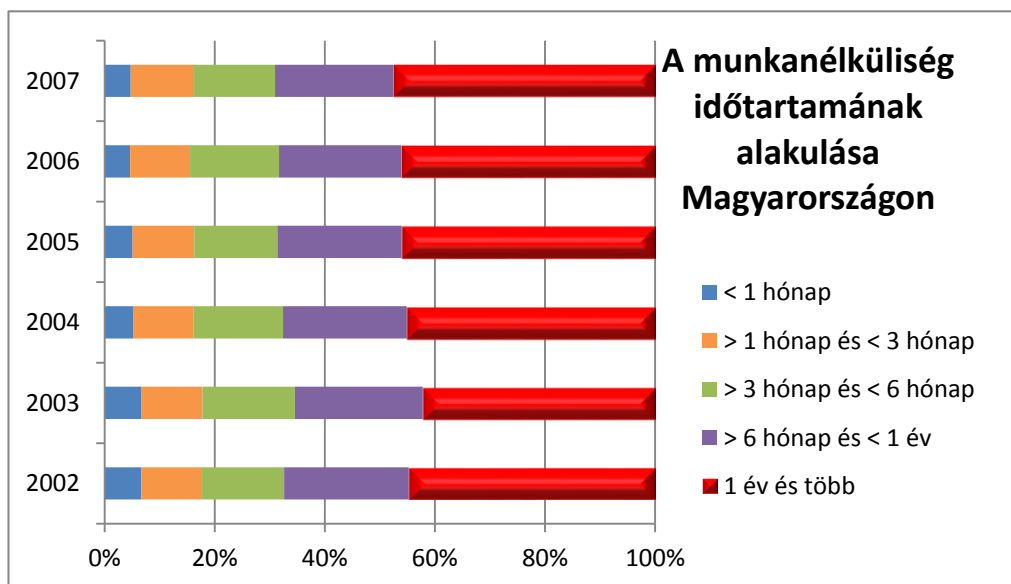
forrás: OECD

forrás: OECD

forrás: OECD

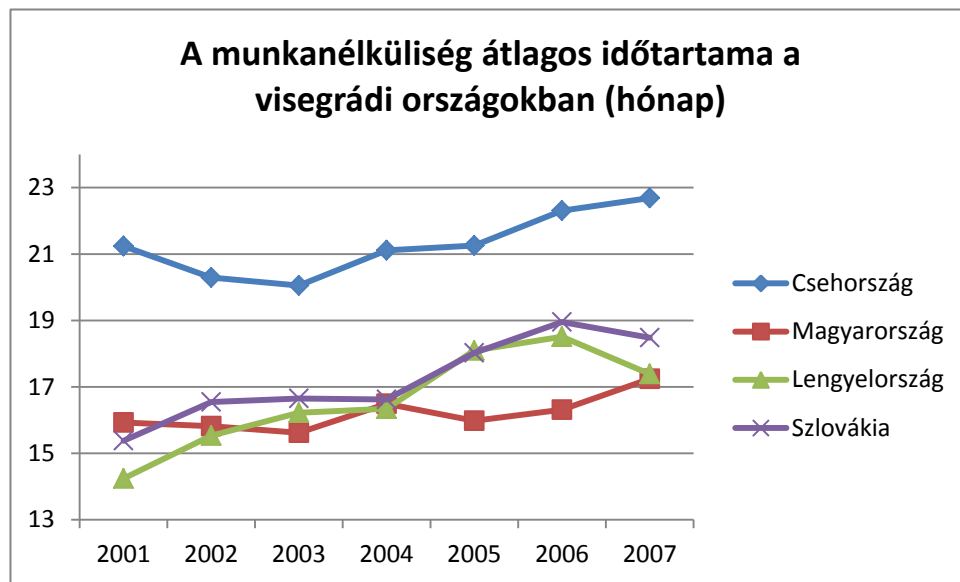

forrás: OECD

Fenti ábrák tanulsága alapján a hipotézis nem tekinthető sziklaszilárdan bizonyíthatónak, minden bizonnyal rengeteg más tényező is hatással van a hosszú távú munkanélküliség arányának alakulására. Annyi azonban mindenképp elmondható, hogy 2004-ről 2005-re mind a négy visegrádi országban is emelkedett az 1 és több éve munkát keresők aránya az összeshez képest.

Munkanélküliség átlagos időtartama

E részhipotézis szorosan összefügg az ezt megelőzővel, könnyen elképzelhető ugyanis, hogy ha a hosszú távú munkanélküliség aránya nő az egészen belül, akkor ez mintegy magával rántja az átlagban munka nélkül töltött időt (is). Így tehát feltételezem, hogy az Európai Unió csatlakozás hatására nő a munkanélküliség átlagos időtartama, tekintet nélkül arra, hogy korábban a négy ország közül melyikeket tituláltam taszító típusúnak.

forrás: OECD

Már az előző részhipotéziskor is Magyarország gyakorlatilag egyedül mondott ellent hipotézisemnek, ez a jelenség jelen esetben is megfigyelhető. A másik három ország esetében 2004-ről 2005-re látványos emelkedés tapasztalható.

6. Konklúzió

Szakedolgozatomban a visegrádi országokban, az Európai Unió csatlakozás hatására bekövetkező migrációt és annak lehetséges mozgatórugóit vizsgáltam. Makroszintű vizsgálatokról lévén szó, az egyéni döntések háttérét korlátozottan tudtam megérteni azonban az a világos trend rajzolódott ki, hogy egy gazdaságilag elmaradottabb országból nagyobb volt az emigrálási kedv. Nyilvánvalóan nem szabad teljes körűen igaznak gondolni, de láthattuk, hogy ahol magas a

munkanélküliségi ráta vagy viszonylag kevés az egy főre eső GDP onnan jobban igyekeznek el az emberek, ha ilyen lehetőség adódik, mint néhány fejlett ország munkaerőpiacának megnyitása.

Idén, 2011 május elsejétől Németország és Ausztria is „megnyitja kapuit” a 2004-ben csatlakozó országok munkavállalói előtt. Bár kutatásomnak részét képezte az ebbe az országokba irányuló migráció, talán érdemes lenne – egy kis idő elteltével – ezeket a számokat, trendeket és hatását megvizsgálni.

7. Irodalomjegyzék

BAUER, T. – ZIMMERMANN, K. F. (1999) „Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe” 82.-84.o.

<http://ideas.repec.org/p/iza/izarrs/3.html>

BAUER, T. – ZIMMERMANN, K. F. (1999) „Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe” 82.-84.o.

<http://ideas.repec.org/p/iza/izarrs/3.html>

BERTALAN B. (1997): Feketemunka importból, avagy a hétköznapi diplomácia eredete? In Sik E. – Tóth J. (szerk.): Migráció és politika. Budapest: MTA PTI, 121-134.

BOERI, T. – FLINN, C., J. (1999): „Returns to mobility in the transition to a market economy” 1-5.o., 27-28.o. www.ideas.repec.org/p/igi/igierp/123.html

BORJAS, G. J. (2004): Increasing the Supply of Labor Through Immigration: Measuring the Impact on Native-born Workers <http://www.cis.org/articles/2004/back504.pdf>

BUDNIK, K. (2007): Migration Flows and Labour Market in Poland 16.-19.o.

http://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/44_en.pdf

BURTLESS, G., (2009): Impact of Immigration on the distribution of American well-being

http://crr.bc.edu/images/stories/Working_Papers/wp_2009-34.doc_compatibility_mode.pdf

DÖVÉNYI Z. (1997): Adalékok a Magyarországon élő „idegenek” területi megoszlásáról. In Sik E. – Tóth J. (szerk.): Migráció és politika. Budapest: MTA PTI, 209-213.

FLEK, V. – VECERNIK, J. (1998): Employment and Wage Structures in the Czech Republic

http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/en/research/research_publications/mp_wp/download/a-wp3-98.pdf

GAGYI J. – OLÁH S. (1997): Vendégmunkások utazási formái Hargita megyéből Magyarországra. In Sik E. – Tóth J. (szerk.): Migráció és politika. Budapest: MTA PTI, 106-120.

GÁL ZSOLT. (2009): „Munkaerő-migráció Szlovákiából a 2004-es uniós csatlakozás után” 60-63.o., 78.-79.o. http://epa.oszk.hu/00000/00033/00037/pdf/szemle_2009_2_gal-zsolt.pdf

HÁRS Á. (1992): A nemzetközi migráció néhány problémájáról 123-138. o.
<http://www.mtapti.hu/mszt/19922/hars.htm>

HÁRS Á. (1998): A migráció, a munkaerőpiac és a szabályozás. In Gács J. - Köllő J. (szerk.): A "túlzott központosítástól" az átmenet stratégiáig: Tanulmányok Kornai Jánosnak. Budapest: KJK, 333-350.

HÁRS ÁGNES – SIMONOVITS BORI – SIK ENDRE (2004) „Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség?": in: Társadalmi riport 2004, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 276.-278, 283. o.. www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a803.pdf

HÁRS ÁGNES: (2008): „Csatlakozás és csatlakozás – a magyar munkaerőpiac és a migráció” 108.-117.o.
http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-809/publikaciok/tpubl_a_809.pdf

International Labour Organization, Bureau of Statistics (1982) The Thirteenth International Conference of Labour Statisticians, 2-8.o. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/download/res/ecacpop.pdf>

JURAJDA, S. – MÜNICH, D. (2003): Understanding Czech Long-Term Unemployment
<http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp498.pdf>

JURAJDA, S. – TELLER, K. (2007): „Regional Unemployment and Human Capital in Transition Economies” 6-9. o. <http://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp3176.html>

KROLIFY Vélemény- és Szervezetkutató Intézet (2007): „A munkaerő migrációja - Kutatási jelentés 11.-20. o. www.equal.nfu.hu/download.php?docID=902

LAKY TERÉZ (2000): Laky Teréz: A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 1999-ben, In: A magyarországi munkaerőpiac, <http://econ.core.hu/doc/mt/1999/bevez.pdf>

LAKY TERÉZ (2001): A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 2000-ben, In: A magyarországi munkaerőpiac, <http://econ.core.hu/doc/mt/2000/hun/laky.pdf>

LAKY TERÉZ (2002): A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 2001-ben, In: A magyarországi munkaerőpiac, <http://econ.core.hu/doc/mt/2001/hun/laky.pdf>

LAKY TERÉZ (2003): A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 2002-ben, In: A magyarországi munkaerőpiac, <http://econ.core.hu/doc/mt/2002/hun/laky.pdf>

LAKY TERÉZ (2004): A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 2003-ban, In: A magyarországi munkaerőpiac, <http://econ.core.hu/doc/mt/2003/hun/laky.pdf>

LEE, E. S. (1966): "A Theory of Migration" University of Pennsylvania. 10-13.o.
<http://www.jstor.org/pss/2060063>

- LEWANDOWSKI, P. – BUKOWSKI, M. (2005): "Transitions from unemployment in Poland: a multinomial logit analysis" 1.-11.o. <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpla/0511008.html>
- MASSEY, D. S. (1990): Social Structure, Household Strategies and the Cumulative Causation of Migration. 3-26. <http://www.jstor.org/pss/3644186>
- MASSEY, D. S. et al. (2001): A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. In Sik E. (szerk.): A migráció szociológiája. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 9-40.
- MERTON, R. K. (2002): A vonatkoztatáscsoport-viselkedés elméletéhez. In Merton, R. K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Budapest: Osiris, 308-363.
- NAGY GYULA (2000): Nagy Gyula: Munkanélküliség a kilencvenes években, in: Társadalmi Riport 2000, Társi, Budapest,
- OCHOTNICKY, P. – KOHUTOVA (1994): „Regional Unemployment and Employment Policy in Slovakia” 1-9. o. <http://ideas.repec.org/p/ihs/ihsrop/8.html>
- ODED STARK (1991): „The Migration of Labor” <http://ideas.repec.org/a/eee/regeco/v23y1993i3p453-457.html>
- PIORE, M. J. (1979): Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies. www.jstor.org/stable/3787037
- PORTES, A. – BÖRÖCZ J. (2001): Késérő kenyér: a munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. In: Sik E. (szerk.): A migráció szociológiája. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 69-87.
- RUTKOWSKI, M. (1995): „Workers in transition” 1-12.o. www.papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=620595
- SMITH, J. P. – EDMONSTON, B. (1997): The New Americans: Economic, Demographic and Fiscal Effects Immigration. <http://www.nap.edu/openbook.php?isbn=0309063566>
- STARK, O. – TAYLOR, J. E. (1989): Relative Deprivation and International Migration 1-14. o. <http://www.jstor.org/pss/2061490>
- TILLY, Ch. (2001): Áthelyeződött hálózatok. In Sik E. (szerk.): A migráció szociológiája. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 89-103.
- TODARO, M., P. (1976): „Internal migration in developing countries : A review of theory, evidence, methodology and research priorities” www.nber.org/chapters/c9668.pdf
- WALLACE, C. (2002): „Opening and closing borders: migration and mobility in East-Central Europe” 621.-623.o. www.abdn.ac.uk/socsci/research/nec/reset/Wallace.pdf

ZIMMERMANN, K. F. (1995): European Migration: Push and Pull. <http://irx.sagepub.com/content/19/1-2/95.short>